PUBLII
VIRGILII MARONIS
OPERA:

AD LECTIONES PROBATIORES
DILIGENTER EMENDATA,
ET
INTERPUNCTIONE
NOVA SAEPIUS ILLUSTRATA;

CURA
JOANNIS HUNTER, LL. D.
IN ACADEMIA ANDREAPOLITANA
LITT. HUM. PROF.

TOM. II.

CUPRI FIFANORUM

Excudebat R. Tullis, Academiae Andreanae Typographus.
VENEUNT, LONDINI, APUD WHYTE ET FILIUM, PAYNE
ET M'KINLAY, ET G. H. LUNN; CANTABRIGIAE,
APUD J. DEIGHTON; OXONIAE, APUD R. PARKER;
ET, EDINBURGI, APUD P. HILL.

M.DCCC.X.

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER V.

INTEREA medium Aeneas jam classe tenebat
Certus iter, fluctusque, atros aquilone, secabat,
Moenia respiciens, quae jam infelicis Elissae
Collucent flammis. Quae tantum accenderit ignem,
Caussa latet: duri magno sed amore dolores
Polluto, notumque, furens quid femina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
  Ut pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla
Occurrit tellus; maria undique, et undique coelum:
Olli caeruleus supra caput adstitit imber,
Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda tene-
Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta: [bris.
Heu! quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?
Quidve, pater Neptune, paras? Sic deinde locutus
Colligere arma jubet, validisque incumbere remis;
Obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur:
Magnanime Aenea, non, si mihi Jupiter auctor

Spondeat, hoc sperem Italiam contingere coelo.
Mutati transversa fremunt et vespere ab atro
Consurgunt venti, atque in nubem cogitur aër:
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum,
Sufficimus. Superat quoniam Fortuna, sequamur;
Quoque vocat, vertamus iter. Nec littora longe
Fida reor fraterna Erycis, portusque Sicanos;
Si modo rite memor servata remetior astra.
Tum pius Aeneas: Equidem sic poscere ventos
Jamdudum, et frustra cerno te tendere contra.
Flecte viam velis. An sit mihi gratior ulla,
Quove magis fessas optem demittere navis,
Quam quae Dardanium tellus mihi servat Acesten,
Et patris Anchisae gremio complectitur ossa?
Haec ubi dicta, petunt portus, et vela secundi
Intendunt Zephyri; fertur cita gurgite classis;
Et tandem laeti notae advertuntur arenae.
At, procul excelso miratus vertice montis
Adventum sociasque rates, occurrit Acestes,
Horridus, in jaculis et pelle Libystidis ursae:
Troïa, Crimiso conceptum flumine, mater
Quem genuit. Veterum non immemor, ille, paren-
Gratatur reduces, et gaza laetus agresti [tum,
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
Postera quum primo stellas oriente fugarat
Clara dies, socios in coetum littore ab omni
Advocat Aeneas, tumulique ex aggere fatur:
Dardanidae magni, genus alto a sanguine divom,

Annuus exactis completur mensibus orbis,
Ex quo reliquias divinique ossa parentis
Condidimus terra, moestasque sacravimus aras.
Jamque dies, ni fallor, adest, quem semper acerbum,
Semper honoratum, sic dî voluistis! habebo.
Hunc ego Gaetulis agerem si Syrtibus exsul,
Argolicove mari deprensus, et urbe Mycenae;
Annua vota tamen, sollemnisque ordine pompas,
Exsequerer, struerem que suis altaria donis.
Nunc ultro ad cineres ipsius, et ossa, parentis,
Haud equidem sine mente, reor, sine numine divom,
Adsumus, et portus delati intramus amicos.
Ergo agite, et laetum cuncti celebremus honorem:
Poscamus ventos; atque haec me sacra quot annis
Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis.
Bina boum vobis, Troja generatus, Acestes
Dat numero capita in navis: adhibete Penatis,
Et patrios, epulis, et quos colit hospes Acestes.
Praeterea, si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem,
Prima citae Teucris ponam certamina classis:
Quique pedum cursu valet, et qui viribus audax,
Aut jaculo incedit melior, levibusque sagittis,
Seu crudo fidit pugnam committere caestu;
Cuncti adsint, meritaeque exspectent praemia pal-
Ore favete omnes, et tempora cingite ramis. [mae.
Sic fatus, velat materna tempora myrto.
Hoc Helymus facit, hoc aevi maturus Acestes,

Hoc puer Ascanius: sequitur quos cetera pubes.
Ille e concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magna medius comitante caterva.
Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro;
Purpureosque jacit flores, ac talia fatur:
Salve, sancte parens, iterum! salvete, recepti [nae!
Nequidquam cineres! animaeque umbraeque pater-
Non licuit finis Italos, fataliaque arva, [brim.
Nec tecum Ausonium, quicumque est, quaerere Thy-
Dixerat haec; adytis quum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina, traxit,
Amplexus placide tumulum, lapsusque per aras:
Caeruleae cui terga notae, maculosus et auro
Squamam incendebat fulgor; ceu nubibus arcus
Mille jacit varios adverso sole colores.
Obstupuit visu Aeneas. Ille, agmine longo
Tandem inter pateras et levia pocula serpens,
Libavitque dapes, rursusque innoxius imo
Successit tumulo, et depasta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
Incertus, Geniumne loci, Famulumne parentis
Esse putet: caedit binas de more bidentis,
Totque sues, totidem nigrantis terga juvencos;
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchisae magni, Manisque Acheronte remissos.
Nec non et socii, quae cuique est copia, laeti
Dona ferunt: onerant aras, mactantque juvencos:

Ordine aëna locant alii, fusique per herbam
Subjiciunt veribus prunas, et viscera torrent.
Exspectata dies aderat, nonamque serena
Auroram Phaëthontis equi jam luce vehebant;
Famaque finitimos, et clari nomen Acestae
Excierat: laeto complerant littora coetu,
Visuri Aeneadas; pars et certare parati.
Munera principio ante oculos circoque locantur
In medio; sacri tripodes, viridesque coronae,
Et palmae, pretium victoribus, armaque, et ostro
Perfusae vestes, argenti aurique talenta:
Et tuba commissos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis
Quatuor ex omni delectae classe carinae.
Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin,
Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmî;
Ingentemque Gyas ingenti mole Chimaeram,
Urbis opus, triplici pubes quam Dardana versu
Impellunt, terno consurgunt ordine remi;
Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magnâ; Scyllaque Cloanthus
Caerulea, genus unde tibi, Romane Cluentî.
Est procul in pelago saxum, spumantia contra
Littora, quod tumidis submersum tunditur olim
Fluctibus, hiberni condunt ubi sidera Cori:
Tranquillo silet, immotaque attollitur unda
Campus, et apricis statio gratissima mergis.
Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam

Constituit, signum nautis, pater; unde reverti
Scirent, et longos ubi circumflectere cursus.
Tum loca sorte legunt, ipsique in puppibus auro
Ductores longe effulgent, ostroque, decori:
Cetera populea velatur fronde juventus,
Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit.
Considunt transtris; intentaque brachia remis:
Intenti exspectant signum, exsultantiaque haurit
Corda pavor pulsans, laudumque arrecta cupido.
Inde, ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
Haud mora, prosiluere suis: ferit aethera clamor
Nauticus: adductis spumant freta versa lacertis.
Infindunt pariter sulcos, totumque dehiscit,
Convolsum remis rostrisque tridentibus, aequor.
Non tam praecipites bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntque, effusi carcere currus;
Nec sic immissis aurigae undantia lora
Concussere jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plausu fremituque virûm studiisque faventum
Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
Littora: pulsati colles clamore resultant.
Effugit ante alios, primisque elabitur undis, [anthus
Turbam inter fremitumque, Gyas; quem deinde Clo-
Consequitur, melior remis, sed pondere pinus
Tarda tenet. Post hos, aequo discrimine, Pristis
Centaurusque locum tendunt superare priorem:
Et nunc Pristis habet, nunc victam praeterit ingens
Centaurus; nunc una ambae junctisque feruntur

Frontibus, et longa sulcant vada salsa carina. [bant;
Jamque propinquabant scopulo, metamque tene-
Quum princeps medioque Gyas in gurgite victor
Rectorem navis compellat voce, Menoeten:
Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige gressum;
Littus ama, et laevas stringat sine palmula cautes;
Altum alii teneant. Dixit: sed caeca Menoetes
Saxa timens proram pelagi detorquet ad undas.
Quo diversus abis? iterum: pete saxa, Menoete:
Cum clamore Gyas revocabat; et ecce! Cloanthum
Respicit instantem tergo, et propiora tenentem.
Ille, inter navemque Gyae, scopulosque sonantis,
Radit iter laevum interior, subitoque priorem
Praeterit, et metis tenet aequora tuta relictis.
Tum vero exarsit juveni dolor ossibus ingens,
Nec lacrimis caruere genae; segnemque Menoeten,
Oblitus decorisque sui, sociûmque salutis,
In mare praecipitem puppi deturbat ab alta:
Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister;
Hortaturque viros, clavumque ad littora torquet.
At gravis, ut fundo vix tandem redditus imo est,
Jam senior, madidaque fluens in veste, Menoetes,
Summa petit scopuli, siccaque in rupe resedit.
Illum et labentem Teucri et risere natantem,
Et salsos rident revomentem pectore fluctus.
Hic laeta extremis spes est accensa duobus,
Sergesto Mnestheique, Gyan superare morantem.
Sergestus capit ante locum, scopuloque propinquat:

Nec tota tamen ille prior praeeunte carina :
Parte prior ; partim rostro premit aemula Pristis.
At, media socios incedens nave per ipsos,
Hortatur Mnestheus : Nunc, nunc insurgite remis,
Hectorei socii, Trojae quos sorte suprema
Delegi comites ; nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Gaetulis Syrtibus usi,
Ionioque mari, Maleaeque sequacibus undis.
Non jam prima peto Mnestheus, neque vincere certo;
Quamquam o!—sed superent, quibus hoc, Neptune, [dedisti:
Extremos pudeat rediisse: hoc vincite, cives,
Et prohibete nefas. Olli certamine summo
Procumbunt : vastis tremit ictibus aerea puppis,
Subtrahiturque solum : tum creber anhelitus artus
Aridaque ora quatit ; sudor fluit undique rivis.
Attulit ipse viris optatum casus honorem.
Namque, furens animi, dum proram ad saxa suburguet
Interior spatioque subit Sergestus iniquo ;
Infelix saxis in procurrentibus haesit.
Concussae cautes, et acuto in murice remi
Obnixi crepuere, illisaque prora pependit.
Consurgunt nautae, et magno clamore morantur ;
Ferratasque trudes, et acuta cuspide contos
Expediunt, fractosque legunt in gurgite remos.
At laetus Mnestheus, successuque acrior ipso,
Agmine remorum celeri, ventisque vocatis,
Prona petit maria, et pelago decurrit aperto.
Qualis spelunca subito commota columba,

Cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plausumque exterrita pennis
Dat tecto ingentem ; mox, aëre lapsa quieto,
Radit iter liquidum, celeris neque commovet alas :
Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat ultima Pristis
Aequora ; sic illam fert impetus ipse volantem.
Et primum in scopulo luctantem deserit alto
Sergestum, brevibusque vadis, frustraque vocantem
Auxilia, et fractis discentem currere remis.
Inde Gyan, ipsamque ingenti mole Chimaeram,
Consequitur : cedit, quoniam spoliata magistro est.
Solus jamque ipso superest in fine Cloanthus :
Quem petit, et, summis adnixus viribus, urguet.
Tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem
Instigant studiis, resonatque fragoribus aether.
Hi, proprium decus et partum, indignantur, honorem
Ni teneant ; vitamque volunt pro laude pacisci.
Hos successus alit : possunt, quia posse videntur.
Et fors aequatis cepissent praemia rostris ;
Ni, palmas ponto tendens utrasque, Cloanthus
Fudissetque preces, divosque in vota vocasset : [ro ;
Dî, quibus imperium est pelagi, quorum aequora cur-
Vobis laetus ego hoc candentem in littore taurum
Constituam ante aras, voti reus, extaque salsos
Porriciam in fluctus, et vina liquentia fundam.
Dixit, eumque imis sub fluctibus audiit omnis
Nereidum Phorcique chorus ; Panopeaque virgo,
Et pater ipse manu magna Portunus euntem

Impulit. Illa noto citius, volucrique sagitta,
Ad terram fugit, et portu se condidit alto.
Tum satus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna praeconis voce Cloanthum
Declarat, viridique advelat tempora lauro;
Muneraque in navis ternos optare juvencos,
Vinaque, et argenti magnum dat ferre talentum.
Ipsis praecipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura maeandro duplici Meliboea cucurrit;
Intextusque puer frondosa regius Ida
Velocis jaculo cervos cursuque fatigat
Acer, anhelanti similis; quem praepes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis:
Longaevi palmas nequidquam ad sidera tendunt
Custodes; saevitque canum latratus in auras.
At, qui deinde locum tenuit virtute secundum,
Levibus huic hamis consertam auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
Victor apud rapidum Simoënta sub Ilio alto,
Donat habere viro, decus et tutamen in armis.
Vix illam famuli, Phegeus Sagarisque, ferebant
Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim
Demoleos cursu palantis Troas agebat.
Tertia dona facit geminos ex aere lebetas,
Cymbiaque argento perfecta, atque aspera signis.
Jamque adeo donati omnes, opibusque superbi,
Puniceis ibant evincti tempora taeniis;

Quum, saevo e scopulo multa vix arte revolsus,
Amissis remis, atque ordine debilis uno,
Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis saepe viae deprensus in aggere serpens,
Aerea quem obliquum rota transiit, aut gravis ictu
Seminecem liquit saxi lacerumque viator ;
Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus,
Parte ferox, ardensque oculis, et sibila colla
Arduus attollens ; pars, volnere clauda, retentat
Nexantem nodis, seque in sua membra plicantem :
Tali remigio navis se tarda movebat ;
Vela facit tamen, et velis subit ostia plenis.
Sergestum Aeneas promisso munere donat,
Servatam ob navem laetus, sociosque reductos.
Olli serva datur, operum haud ignara Minervae,
Cressa genus, Pholoë, geminique sub ubere nati.
Hoc pius Aeneas misso certamine tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant silvae : mediaque in valle theatri
Circus erat, quo se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit, exstructoque resedit.
Hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
Invitat pretiis animos, et praemia ponit.
Undique conveniunt Teucri, mixtique Sicani ;
Nisus et Euryalus primi :
Euryalus, forma insignis, viridique juventa ;
Nisus, amore pio pueri : quos deinde secutus
Regius egregia Priami de stirpe Diores :

Hunc Salius, simul et Patron; quorum alter Acar-
Alter ab Arcadio Tegeaeae sanguine gentis: [nan,
Tum duo Trinacrii juvenes, Helymus, Panopesque,
Assueti silvis, comites senioris Acestae:
Multi praeterea, quos fama obscura recondit.
Aeneas quibus in mediis sic deinde locutus:
Accipite haec animis, laetasque advertite mentis.
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnossia bina dabo levato lucida ferro
Spicula, caelatamque argento ferre bipennem:
Omnibus hic erit unus honos. Tres praemia primi
Accipient, flavaque caput nectentur oliva.
Primus equum phaleris insignem victor habeto;
Alter Amazoniam pharetram, plenamque sagittis
Threïciis, lato quam circumplectitur auro
Balteus, et tereti subnectit fibula gemma:
Tertius Argolica hac galea contentus abito.
  Haec ubi dicta, locum capiunt, signoque repente
Corripiunt spatia audito, limenque relinquunt,
Effusi nimbo similes: simul ultima signant.
Primus abit, longeque ante omnia corpora Nisus
Emicat, et ventis et fulminis ocior alis.
Proximus huic, longo sed proximus intervallo,
Insequitur Salius: spatio post deinde relicto
Tertius Euryalus: [ipso
Euryalumque Helymus sequitur: quo deinde sub
Ecce! volat calcemque terit jam calce Diores,
Incumbens humero; spatia et si plura supersint

Transeat elapsus prior, ambiguumve relinquat.
Jamque fere spatio extremo, fessique, sub ipsam
Finem adventabant; levi cum sanguine Nisus
Labitur infelix, caesis ut forte juvencis
Fusus humum viridisque super madefecerat herbas.
Hic juvenis, jam victor ovans, vestigia presso
Haud tenuit titubata solo; sed pronus in ipso
Concidit immundoque fimo, sacroque cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam sese opposuit Salio, per lubrica surgens;
Ille autem spissa jacuit revolutus arena.
Emicat Euryalus, et, munere victor amici,
Prima tenet, plausuque volat fremituque secundo.
Post Helymus subit, et, nunc tertia palma, Diores.
Hic totum caveae consessum ingentis, et ora
Prima patrum, magnis Salius clamoribus implet,
Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrimaeque decorae,
Gratior et pulchro veniens in corpore virtus.
Adjuvat et magna proclamat voce Diores,
Qui subiit palmae; frustraque ad praemia venit
Ultima, si primi Salio redduntur honores.
Tum pater Aeneas, Vestra, inquit, munera vobis
Certa manent, pueri; et palmam movet ordine nemo:
Me liceat casus miserari insontis amici.
Sic fatus, tergum Gaetuli immane leonis
Dat Salio, villis onerosum, atque unguibus aureis.
Hic Nisus, Si tanta, inquit, sunt praemia victis,

Et te lapsorum miseret; quae munera Niso
Digna dabis? primam merui qui laude coronam,
Ni me, quae Salium, Fortuna inimica tulisset.
Et simul his dictis faciem ostentabat, et udo
Turpia membra fimo. Risit pater optimus olli,
Et clipeum efferri jussit, Didymaonis artes,
Neptuni, sacro Danais, de poste refixum.
Hoc juvenem egregium praestanti munere donat.
Post, ubi confecti cursus, et dona peregit:
Nunc, si cui virtus, animusque in pectore praesens,
Adsit, et evinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, et geminum pugnae proponit honorem:
Victori velatum auro vittisque juvencum;
Ensem, atque insignem galeam, solatia victo.
Nec mora, continuo vastis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virûm se murmure tollit:
Solus qui Paridem solitus contendere contra;
Idemque, ad tumulum quo maximus occubat Hec-
Victorem Buten immani corpore, qui se, [tor,
Bebrycia veniens, Amyci de gente ferebat,
Perculit, et fulva moribundum extendit arena.
Talis prima Dares caput altum in proelia tollit,
Ostenditque humeros latos, alternaque jactat
Brachia protendens, et verberat ictibus auras.
Quaeritur huic alius: nec quisquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibusque inducere caestus.
Ergo alacris, cunctosque putans excedere palma,
Aeneae stetit ante pedes; nec plura moratus

Tum laeva taurum cornu tenet, atque ita fatur :
Nate dea, si nemo audet se credere pugnae,
Quae finis standi? quo me decet usque teneri?
Ducere dona jube. Cuncti simul ore fremebant
Dardanidae, reddique viro promissa jubebant.
  Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
Proximus ut viridante toro consederat herbae :
Entelle, heroum quondam fortissime frustra,
Tantane tam patiens nullo certamine tolli
Dona sines? ubi nunc nobis deus ille, magister
Nequidquam memoratus, Eryx? ubi fama per omnem
Trinacriam, et spolia illa tuis pendentia tectis?
Ille sub haec : Non laudis amor, nec gloria cessit
Pulsa metu; sed enim gelidus tardante senecta
Sanguis hebet, frigentque effetae in corpore vires.
Si mihi, quae quondam fuerat, quaque improbus [iste
Exsultat fidens, si nunc foret illa juventas;
Haud equidem pretio inductus, pulchroque juvenco,
Venissem : nec dona moror. Sic deinde locutus
In medium geminos immani pondere caestus
Projecit; quibus acer Eryx in proelia suetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Obstupuere animi : tantorum ingentia septem
Terga boum plumbo insuto, ferroque, rigebant.
Ante omnis stupet ipse Dares, longeque recusat :
Magnanimusque Anchisiades et pondus et ipsa
Huc illuc vinclorum immensa volumina versat.
Tum senior talis referebat pectore voces :

Quid, si quis caestus ipsius et Herculis arma
Vidisset, tristemque hoc ipso in littore pugnam ?
Haec germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
Sanguine cernis adhuc fractoque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra stetit: his ego suetus ;
Dum melior vires sanguis dabat, aemula necdum
Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
Sed, si nostra Dares haec Troïus arma recusat,
Idque pio sedet Aeneae, probat auctor Acestes ;
Aequemus pugnas. Erycis tibi terga remitto ;
Solve metus : et tu Trojanos exue caestus.
Haec fatus, duplicem ex humeris rejecit amictum ;
Et magnos membrorum artus, magna ossa, lacertos-
Exuit, atque ingens media consistit arena. [que,
Tum satus Anchisa caestus pater extulit aequos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Constitit in digitos extemplo arrectus uterque,
Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu,
Immiscentque manus manibus, pugnamque lacessunt;
Ille pedum melior motu, fretusque juventa ;
Hic membris et mole valens, sed tarda trementi
Genua labant, vastos quatit aeger anhelitus artus.
Multa viri nequidquam inter se volnera jactant,
Multa cavo lateri ingeminant, et pectore vastos
Dant sonitus ; erratque auris et tempora circum
Crebra manus, duro crepitant sub volnere malae.
Stat gravis Entellus ; nisuque immotus eodem

Corpore tela modo, atque oculis vigilantibus, exit.
Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,
Aut montana sedet circum castella sub armis,
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
Arte locum ; et variis adsultibus irritus urguet.
Ostendit dextram insurgens Entellus, et alte
Extulit : ille ictum venientem a vertice velox
Praevidit, celerique elapsus corpore cessit.
Entellus vires in ventum effudit ; et ultro,
Ipse gravis, graviterque, ad terram pondere vasto
Concidit : ut quondam cava concidit aut Erymantho,
Aut Ida in magna, radicibus eruta, pinus.
Consurgunt studiis Teucri et Trinacria pubes :
It clamor coelo ; primusque accurrit Acestes,
Aequaevumque ab humo miserans attollit amicum.
At, non tardatus casu, neque territus, heros
Acrior ad pugnam redit, ac vim suscitat ira ;
Tum pudor incendit vires, et conscia virtus :
Praecipitemque Daren ardens agit aequore toto,
Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.
Nec mora, nec requies : quam multa grandine nimbi
Culminibus crepitant, sic densis ictibus heros,
Creber utraque manu, pulsat versatque Dareta.
Tum pater Aeneas, procedere longius iras,
Et saevire animis Entellum haud passus acerbis ;
Sed finem imposuit pugnae, fessumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis ; ac talia fatur :
Infelix ! quae tanta animum dementia cepit ?

Non vires alias, conversaque numina, sentis ?
Cede deo. Dixitque, et proelia voce diremit.
Ast illum fidi aequales, genua aegra trahentem,
Jactantemque utroque caput, crassumque cruorem
Ore ejectantem, mixtosque in sanguine dentes,
Ducunt ad navis ; galeamque ensemque vocati
Accipiunt: palmam Entello taurumque relinquunt.
Hic victor, superans animis, tauroque superbus :
Nate dea, vosque, haec, inquit, cognoscite, Teucri ;
Et mihi quae fuerint juvenali in corpore vires,
Et qua servetis revocatum a morte Dareta.
Dixit, et adversi contra stetit ora juvenci,
Qui donum adstabat pugnae ; durosque reducta
Libravit dextra media inter cornua caestus
Arduus. effractoque illisit in ossa cerebro.
Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos.
Ille super talis effundit pectore voces :
Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Dare-
Persolvo : hic victor caestus artemque repono. [tis
Protenus Aeneas celeri certare sagitta
Invitat qui forte velint ; et praemia ponit :
Ingentique manu malum de nave Seresti
Erigit ; et volucrem trajecto in fune columbam,
Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Convenere viri, dejectamque aerea sortem
Accepit galea ; et primus clamore secundo
Hyrtacidae ante omnis exit locus Hippocoontis :
Quem, modo navali, Mnestheus, certamine victor,

Consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva.
Tertius Eurytion, tuus, o clarissime! frater,
Pandare; qui quondam, jussus confundere foedus,
In medios telum torsisti primus Achivos.
Extremus galeaque ima subsidit Acestes,
Ausus et ipse manu juvenum tentare laborem.
  Tum validis flexos incurvant viribus arcus,
Pro se quisque, viri, et depromunt tela pharetris.
Primaque per coelum, nervo stridente, sagitta
Hyrtacidae juvenis volucris diverberat auras;
Et venit, adversique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales, et ingenti sonuerunt omnia plausu.
Post, acer Mnestheus adducto constitit arcu,
Alta petens; pariterque oculos telumque tetendit.
Ast ipsam miserandus avem contingere ferro
Non valuit; nodos et vincula linea rupit,
Quîs innexa pedem malo pendebat ab alto:
Illa notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus, jamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,
Jam vacuo laetam coelo speculatus; et, alis
Plaudentem, nigra figit sub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
Aetheriis, fixamque refert delapsa sagittam.
Amissa solus palma superabat Acestes:
Qui tamen aërias telum contendit in auras,
Ostentans artemque pater, arcumque sonantem.

Hic oculis subitum objicitur, magnoque futurum
Augurio, monstrum: docuit post exitus ingens;
Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
Namque, volans liquidis in nubibus, arsit arundo,
Signavitque viam flammis, tenuisque recessit
Consumta in ventos: coelo ceu saepe refixa
Transcurrunt crinemque volantia sidera ducunt.
Attonitis haesere animis, superosque precati
Trinacrii Teucrique viri: nec maximus omen
Abnuit Aeneas; sed, laetum amplexus Acesten,
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume, pater; nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auspiciis exsortem ducere honores.
Ipsius Anchisae longaevi hoc munus habebis,
Cratera impressum signis, quem Thracius olim
Anchisae genitori in magno munere Cisseus
Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.
Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnis victorem appellat Acesten.
Nec bonus Eurytion praelato invidit honori,
Quamvis solus avem coelo dejecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit;
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.

At pater Aeneas, nondum certamine misso,
Custodem, ad sese, comitemque impubis Iuli,
Epytiden vocat, et fidam sic fatur ad aurem:
Vade age, et Ascanio, si jam puerile paratum
Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,

Ducat avo turmas, et sese ostendat in armis,
Dic, ait. Ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, et campos jubet esse patentis.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frenatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacriae mirata fremit, Trojaeque, juventus.
Omnibus in morem tonsa coma pressa corona.
Cornea bina ferunt praefixo hastilia ferro;
Pars levis humero pharetras: it pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tris equitum numero turmae, ternique vagantur
Ductores: pueri bis seni, quemque secuti
Agmine partito, fulgent, paribusque magistris.
Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem,
Nomen avi referens, Priamus, tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos; quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis, vestigia primi
Alba pedis frontemque ostentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde Atii duxere Latini;
Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
Extremus, formaque ante omnis pulcher, Iulus
Sidonio est invectus equo, quem candida Dido
Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
Cetera Trinacriis pubes senioris Acestae
Fertur equis.

Excipiunt plausu pavidos, gaudentque tuentes,
Dardanidae; veterumque agnoscunt ora parentum.
Postquam omnem laeti consessum, oculosque suorum,

Lustravere in equis; signum clamore paratis
Epytides longe dedit, insonuitque flagello.
Olli discurrere pares, atque agmina terni
Diductis solvere choris; rursusque, vocati,
Convertere vias, infestaque tela tulere.
Inde alios ineunt cursus, aliosque recursus,
Adversis spatiis; alternisque orbibus orbes
Impediunt, pugnaeque cient simulacra sub armis.
Et nunc terga fuga nudant; nunc spicula vertunt
Infensi; facta pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta,
Parietibus textum caecis iter, ancipitemque
Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi
Falleret indeprensus et irremeabilis error:
Haud alio Teucrûm nati vestigia cursu
Impediunt, texuntque fugas et proelia ludo;
Delphinum similes, qui per maria humida nando [das.
Carpathium Libycumque secant, luduntque per un-
Hunc morem, hos cursus, atque haec certamina primus
Ascanius, Longam muris quum cingeret Albam,
Retulit, et priscos docuit celebrare Latinos,
Quo puer ipse modo, secum quo Troïa pubes.
Albani docuere suos: hinc maxima porro
Accepit Roma, et patrium servavit honorem;
Trojaque nunc, pueri Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus sancto certamina patri.

Hic primum Fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt sollemnia ludis,

Irim de coelo misit Saturnia Juno
Iliacam ad classem, ventosque adspirat eunti,
Multa movens, necdum antiquum saturata dolorem.
Illa, viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli visa, cito decurrit tramite virgo.
Conspicit ingentem concursum, et littora lustrat,
Desertosque videt portus, classemque relictam:
At procul in sola secretae Troades acta
Amissum Anchisen flebant, cunctaeque profundum
Pontum adspectabant flentes. Heu tot vada fessis
Et tantum superesse maris! vox omnibus una.
Urbem orant: taedet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias sese, haud ignara nocendi,
Conjicit, et faciemque deae vestemque reponit.
Fit Beroë, Tmarii conjunx longaeva Dorycli,
Cui genus, et quondam nomen, natique fuissent;
Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert:
O miserae, quas non manus, inquit, Achaïca bello
Traxerit ad letum patriae sub moenibus! o gens
Infelix! cui te exitio Fortuna reservat?
Septima post Trojae excidium jam vertitur aestas;
Quum freta, quum terras omnis, tot inhospita saxa
Sideraque, emensae ferimur, dum per mare magnum
Italiam sequimur fugientem, et volvimur undis.
Hic Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes:
Quid prohibet muros jacere, et dare civibus urbem?
O patria, et rapti nequidquam ex hoste Penates!
Nullane jam Trojae dicentur moenia? nusquam

Hectoreos amnis, Xanthum et Simoënta, videbo?
Quin agite, et mecum infaustas exurite puppes:
Nam mihi Cassandrae per somnum vatis imago
Ardentis dare visa faces. Hic quaerite Trojam;
Hic domus est, inquit, vobis. Jam tempus, agi res;
Nec tantis mora prodigiis. En! quatuor arae
Neptuno. Deus ipse faces animumque ministrat.
Haec memorans, prima infensum vi corripit ignem,
Sublataque procul dextra connixa coruscat,
Et jacit. Arrectae mentes, stupefactaque corda
Iliadum. Hic una e multis, quae maxima natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
Non Beroë vobis, non haec Rhoeteïa, matres,
Est Dorycli conjunx. Divini signa decoris
Ardentisque notate oculos; qui spiritus illi,
Qui voltus, vocisve sonus, vel gressus eunti.
Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui
Aegram, indignantem tali quod sola careret
Munere, nec meritos Anchisae inferret honores.
Haec effata.
At matres primo, ancipites, oculisque malignis
Ambiguae, spectare ratis, miserum inter amorem
Praesentis terrae, fatisque vocantia regna:
Quum dea se paribus per coelum sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Tum vero, attonitae monstris, actaeque furore,
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem.
Pars spoliant aras; frondem, ac virgulta, facesque,

Conjiciunt. Furit immissis Volcanus habenis
Transtra per, et remos, et pictas abiete puppis.
  Nuntius Anchisae ad tumulum, cuneosque theatri,
Incensas perfert navis Eumelus : et ipsi
Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus et Ascanius, cursus ut laetus equestris
Ducebat, sic acer equo turbata petivit
Castra ; nec exanimes possunt retinere magistri.
Quis furor iste novus? quo nunc, quo tenditis, inquit,
Heu ! miserae cives ? non hostem, inimicaque castra
Argivûm ; vestras spes uritis. En ! ego vester
Ascanius. Galeam ante pedes projecit inanem,
Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
Accelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrûm.
Ast illae diversa metu per littora passim
Diffugiunt ; silvasque, et sicubi concava furtim
Saxa, petunt. Piget incepti, lucisque ; suosque
Mutatae agnoscunt, excussaque pectore Juno est.
Sed non idcirco flammae atque incendia vires
Indomitas posuere : udo sub robore vivit
Stuppa, vomens tardum fumum ; lentusque carinas
Est vapor, et toto descendit corpore pestis ;
Nec vires heroum infusaque flumina prosunt.
  Tum pius Aeneas humeris abscindere vestem,
Auxilioque vocare deos, et tendere palmas :
Jupiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
Trojanos, si quid pietas antiqua labores
Respicit humanos ; da flammam evadere classi

Nunc, Pater, et tenuis Teucrûm res eripe leto ;
Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.
Vix haec ediderat, quum effusis imbribus atra
Tempestas sine more furit, tonitruque tremiscunt
Ardua terrarum, et campi ; ruit aethere toto
Turbidus imber aqua, densisque nigerrimus austris,
Implenturque super puppes ; semiusta madescunt
Robora : restinctus donec vapor omnis, et omnes,
Quatuor amissis, servatae a peste carinae.
  At pater Aeneas, casu concussus acerbo,
Nunc huc ingentis, nunc illuc, pectore curas
Mutabat versans ; Siculisne resideret arvis,
Oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.
Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaque insignem reddidit arte—
Hic responsa dabat, vel quae portenderet ira
Magna deûm, vel quae fatorum posceret ordo.
Isque his Aenean solatus vocibus infit :
Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur,
Quidquid erit : superanda omnis fortuna ferendo est.
Est tibi Dardanius, divinae stirpis, Acestes :
Hunc cape consiliis socium, et conjunge, volentem :
Huic trade, amissis superant qui navibus, et quos
Pertaesum magni incepti, rerumque tuarum, est ;
Longaevosque senes, ac fessas aequore matres,
Et quidquid tecum invalidum metuensque pericli est,
Delige ; et, his habeant terris, sine, moenia fessi ;

Urbem appellabunt permisso nomine Acestam.
Talibus incensus dictis senioris amici.
Tum vero in curas animum diducitur omnis;
Et nox atra polum, bigis subvecta, tenebat.
Visa dehinc coelo facies delapsa parentis
Anchisae subito talis effundere voces:
Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
Care magis; nate, Iliacis exercite fatis;
Imperio Jovis huc venio, qui classibus ignem
Depulit, et coelo tandem miseratus ab alto est.
Consiliis pare, quae nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos juvenes, fortissima corda,
Defer in Italiam. Gens dura, atque aspera cultu,
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
Infernas accede domos, et Averna per alta
Congressus pete, nate, meos: non me impia namque
Tartara habent, tristes umbrae; sed amoena piorum
Concilia Elysiumque colo. Huc casta Sibylla
Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet. [ces.
Tum genus omne tuum, et quae dentur moenia, dis-
Jamque vale! torquet medios Nox humida cursus;
Et me saevus equis Oriens afflavit anhelis.
Dixerat; et tenuis fugit, ceu fumus, in auras.
Aeneas, Quo deinde ruis! quo proripis? inquit,
Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
Haec memorans, cinerem et sopitos suscitat ignis;
Pergameumque Larem, et canae penetralia Vestae,
Farre pio et plena supplex veneratur acerra.

Extemplo socios primumque arcessit Acesten ;
Et Jovis imperium, et cari praecepta parentis,
Edocet, et quae nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis, nec jussa recusat Acestes.
Transcribunt urbi matres, populumque volentem
Deponunt, animos nil magnae laudis egentes.
Ipsi transtra novant, flammisque ambesa reponunt
Robora navigiis ; aptant remosque rudentisque ;
Exigui numero, sed bello vivida virtus.
Interea Aeneas urbem designat aratro,
Sortitusque domos : hoc Ilium, et haec loca Trojam,
Esse jubet Gaudet regno Trojanus Acestes,
Indicitque forum, et patribus dat jura vocatis.
Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
Fundatur Veneri Idaliae ; tumuloque sacerdos,
Ac lucus late sacer, additur Anchiseo.
Jamque dies epulata novem gens omnis, et aris
Factus honos : placidi straverunt aequora venti,
Creber et adspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurva ingens per littora fletus :
Complexi inter se noctemque diemque morantur.
Ipsae jam matres, ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris facies, et non tolerabile nomen,
Ire volunt, omnemque fugae perferre laborem :
Quos bonus Aeneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lacrimans commendat Acestae.
Tris Eryci vitulos, et Tempestatibus agnam,
Caedere deinde jubet, solvique ex ordine funem.

Ipse, caput tonsae foliis evinctus olivae,
Stans procul in prora, pateram tenet, extaque salsos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntis:
Certatim socii feriunt mare, et aequora verrunt.
At Venus interea Neptunum, exercita curis,
Alloquitur, talisque effundit pectore questus:
Junonis gravis ira nec exsaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnis:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
Nec Jovis imperio fatisve infracta quiescit.
Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
Urbem odiis satis est, nec poenam traxe per omnem
Reliquias: Trojae cineres atque ossa peremtae
Insequitur. Caussas tanti sciat illa furoris.
Ipse mihi, nuper Libycis, tu testis, in undis
Quam molem subito excierit. Maria omnia coelo
Miscuit, Aeoliis nequidquam freta procellis,
In regnis hoc ausa tuis.
Per scelus ecce! etiam Trojanis matribus actis
Exussit foede puppis; et classe subegit
Amissa socios ignotae linquere terrae.
Quod superest, oro, liceat dare tuta per undas
Vela tibi; liceat Laurentem attingere Thybrim:
Si concessa peto, si dant ea moenia Parcae.
Tum Saturnius haec domitor maris edidit alti:
Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis. Merui quoque: saepe furores

Compressi, et rabiem tantam, coelique marisque.
Nec minor in terris, Xanthum Simoëntaque testor,
Aeneae mihi cura tui. Quum Troïa Achilles
Exanimata sequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret leto, gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam atque evolvere posset
In mare se Xanthus; Pelidae tunc ego forti
Congressum Aenean, nec dîs nec viribus aequis,
Nube cava rapui: cuperem quum vertere ab imo,
Structa meis manibus, perjurae moenia Trojae.
Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle timo-
Tutus, quos optas, portus accedet Averni. [rem:
Unus erit tantum, amissum quem gurgite quaeret:
Unum pro multis dabitur caput.

His ubi laeta deae permulsit pectora dictis,
Jungit equos auro genitor, spumantiaque addit
Frena feris, manibusque omnis effundit habenas.
Caeruleo per summa levis volat aequora curru.
Subsidunt undae, tumidumque sub axe tonanti
Sternitur aequor aquis: fugiunt vasto aethere nimbi.
Tum variae comitum facies; immania cete,
Et senior Glauci chorus, Inousque Palaemon,
Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis.
Laeva tenent Thetis, et Melite, Panopeaque virgo,
Nesaee, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque.

Hic patris Aeneae suspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem: jubet ocius omnis
Attolli malos, intendi brachia velis.

Una omnes fecere pedem ; pariterque sinistros,
Nunc dextros solvere sinus ; una ardua torquent
Cornua, detorquentque: ferunt sua flamina classem.
Princeps ante omnis densum Palinurus agebat
Agmen : ad hunc alii cursum contendere jussi.
 Jamque fere mediam coeli Nox humida metam
Contigerat ; placida laxarant membra quiete,
Sub remis fusi per dura sedilia, nautae :
Quum levis aetheriis delapsus Somnus ab astris
Aëra dimovit tenebrosum, et dispulit umbras,
Te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans
Insonti ; puppique deus consedit in alta,
Phorbanti similis ; funditque has ore loquelas :
Iaside Palinure, ferunt ipsa aequora classem ;
Aequatae spirant aurae : datur hora quieti ;
Pone caput, fessosque oculos furare labori.
Ipse ego paullisper pro te tua munera inibo.
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur :
Mene salis placidi voltum fluctusque quietos
Ignorare jubes ? mene huic confidere monstro ?
Aenean credam quid enim fallacibus austris
Et coeli toties deceptus fraude sereni ?
Talia dicta dabat, clavumque, affixus et haerens,
Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
Ecce ! deus ramum Lethaeo rore madentem,
Vique soporatum Stygia, super utraque quassat
Tempora ; cunctantique natantia lumina solvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus,

Et, super incumbens, cum puppis parte revolsa,
Cumque gubernaclo, liquidas projecit in undas
Praecipitem, ac socios nequidquam saepe vocantem.
Ipse volans tenuis se sustulit ales ad auras.
Currit iter tutum non secius aequore classis,
Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
Jamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat,
Difficilis quondam, multorumque ossibus albos;
Tum rauca assiduo longe sale saxa sonabant:
Quum pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, et ipse ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, casuque animum concussus amici:
O nimium coelo et pelago confise sereno!
Nudus in ignota, Palinure, jacebis arena!

P. VIRGILII MARONIS

A E N E I D O S

LIBER VI.

Sic fatur lacrimans, classique immittit habenas,
Et tandem Euboïcis Cumarum allabitur oris.
Obvertunt pelago proras : tum dente tenaci
Ancora fundabat navis, et littora curvae
Praetexunt puppes ; juvenum manus emicat ardens
Littus in Hesperium ; quaerit pars semina flammae,
Abstrusa in venis silicis ; pars densa ferarum
Tecta rapit, silvas ; inventaque flumina monstrat.
At pius Aeneas arces, quibus altus Apollo
Praesidet, horrendaeque procul secreta Sibyllae,
Antrum immane, petit : magnam cui mentem, ani-
Delius inspirat vates, aperitque futura. [mumque,
Jam subeunt Triviae lucos, atque aurea tecta.
  Daedalus, ut fama est, fugiens Minoïa regna,
Praepetibus pennis ausus se credere coelo,
Insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos ;
Chalcidicaque levis tandem super adstitit arce.
Redditus his primum terris, tibi, Phoebe, sacravit

Remigium alarum, posuitque immania templa.
In foribus letum Androgei: tum pendere poenas
Cecropidae jussi, miserum! septena quot annis
Corpora natorum: stat ductis sortibus urna.
Contra, elata mari, respondet Gnosia tellus:
Hic crudelis amor tauri, suppostaque furto
Pasiphaë, mixtumque genus, prolesque biformis,
Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandae:
Hic labor ille domûs, et inextricabilis error.
Magnum reginae sed enim miseratus amorem
Daedalus, ipse dolos tecti ambagesque resolvit,
Caeca regens filo vestigia. Tu quoque magnam
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro:
Bis patriae cecidere manus. Quin protenus omnia
Perlegerent oculis; ni jam praemissus Achates
Afforet, atque una Phoebi Triviaeque sacerdos,
Deiphobe Glauci; fatur quae talia regi:
Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
Nunc grege de intacto septem mactare juvencos
Praestiterit, totidem lectas, de more, bidentis.
Talibus affata Aenean, (nec sacra morantur
Jussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboïcae latus ingens rupis in antrum:
Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum;
Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllae.
Ventum erat ad limen, quum virgo, Poscere fata
Tempus, ait: deus, ecce! deus. Cui, talia fanti

Ante fores, subito non voltus, non color unus,
Non comtae mansere comae: sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument; majorque videri,
Nec mortale sonans; afflata est numine quando
Jam propiore dei. Cessas in vota precesque,
Tros, ait, Aenea? cessas? neque enim ante dehiscent
Attonitae magna ora domus. Et, talia fata,
Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo:
Phoebe, gravis Trojae semper miserate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela manusque
Corpus in Aeacidae; magnas obeuntia terras
Tot maria intravi, duce te, penitusque repostas
Massylûm gentis, praetentaque Syrtibus arva;
Jam tandem Italiae fugientis prendimus oras.
Hac Trojana tenus fuerit Fortuna secuta.
Vos quoque Pergameae jam fas est parcere genti,
Dîque deaeque omnes, quibus obstitit Ilium, et in-
Gloria Dardaniae. Tuque, o sanctissima vates! [gens
Praescia venturi, da, non indebita posco
Regna meis fatis, Latio considere Teucros,
Errantisque deos, agitataque numina Trojae.
Tum Phoebo et Triviae solido de marmore templum
Instituam, festosque dies de nomine Phoebi.
Te quoque magna manent regnis penetralia nostris:
Hic ego namque tuas sortis, arcanaque fata,
Dicta meae genti, ponam, lectosque sacrabo,
Alma, viros. Foliis tantum ne carmina manda,

Ne turbata volent, rapidis ludibria ventis :
Ipsa canas, oro. Finem dedit ore loquendi.
  At, Phoebi nondum patiens, immanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum : tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premen-
Ostia jamque domûs patuere ingentia centum [do.
Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras :
O tandem magnis pelagi defuncte periclis !
Sed terra graviora manent. In regna Lavinî
Dardanidae venient ; mitte hanc de pectore curam :
Sed non et venisse volent. Bella, horrida bella,
Et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
Non Simoïs tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint. Alius Latio jam partus Achilles,
Natus et ipse dea. Nec, Teucris addita, Juno
Usquam aberit. Quum tu supplex, in rebus egenis,
Quas gentis Italûm, aut quas non oraveris urbis !
Caussa mali tanti conjunx iterum hospita Teucris,
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis ; sed contra audentior ito,
Quam tua te Fortuna sinet. Via prima salutis,
Quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.
  Talibus ex adyto dictis Cumaea Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obscuris vera involvens : ea frena furenti
Concutit, et stimulos sub pectore vertit, Apollo.
Ut primum cessit furor, et rabida ora quierunt,

Incipit Aeneas heros: Non ulla laborum,
O virgo! nova mi facies inopinave surgit.
Omnia praecepi, atque animo mecum ante peregi.
Unum oro; quando hic inferni janua regis
Dicitur, et tenebrosa palus Acheronte refuso;
Ire ad conspectum cari genitoris, et ora,
Contingat: doceas iter, et sacra ostia pandas.
Illum ego per flammas, et mille sequentia tela,
Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi:
Ille, meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnis pelagique minas, coelique, ferebat
Invalidus, vires ultra sortemque senectae.
Quin, ut te supplex peterem, et tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat. Gnatique patrisque,
Alma, precor, miserere: potes namque omnia; nec te
Nequidquam lucis Hecate praefecit Avernis.
Si potuit Manis arcessere conjugis Orpheus,
Threïcia fretus cithara, fidibusque canoris;
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque reditque viam toties: Quid Thesea, magnum
Quid memorem Alciden? Et mî genus ab Jove summo.
Talibus orabat dictis, arasque tenebat;
Quum sic orsa loqui vates: Sate sanguine divom,
Tros Anchisiada, facilis descensus Averno;
Noctes atque dies patet atri janua Ditis:
Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est. Pauci quos aequus amavit
Jupiter, aut ardens evexit ad aethera virtus,

Dis geniti, potuere. Tenent media omnia silvae,
Cocytusque sinu labens circumvenit atro.
Quod, si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara, et insano juvat indulgere labori;
Accipe, quae peragenda prius. Latet arbore opaca
Aureus et foliis, et lento vimine, ramus,
Junoni infernae dictus sacer: hunc tegit omnis
Lucus, et obscuris claudunt convallibus umbrae.
Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos quam quis decerpserit arbore fetus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit. Primo avolso, non deficit alter
Aureus; et simili frondescit virga metallo.
Ergo alte vestiga oculis, et rite repertum
Carpe manu. Namque ipse volens facilisque sequetur,
Si te fata vocant: aliter, non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Praeterea, jacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu! nescis) totamque incestat funere classem;
Dum consulta petis, nostroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante suis, et conde sepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunto.
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis,
Adspicies. Dixit; pressoque obmutuit ore.
Aeneas moesto defixus lumina voltu
Ingreditur, linquens antrum; caecosque volutat
Eventus animo secum. Cui fidus Achates

It comes, et paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone serebant :
Quem socium exanimem vates, quod corpus humandum,
Diceret. Atque illi Misenum in littore sicco,
Ut venere, vident indigna morte peremtum ;
Misenum Aeoliden : quo non praestantior alter
Aere ciere viros, Martemque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes ; Hectora circum
Et lituo pugnas insignis obibat, et hasta :
Postquam illum vita victor spoliavit Achilles,
Dardanio Aeneae sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora secutus.
Sed tum, forte cava dum personat aequora concha,
Demens, et cantu vocat in certamina divos,
Aemulus exceptum Triton, si credere dignum est,
Inter saxa virum spumosa immerserat unda.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant ;
Praecipue pius Aeneas. Tum jussa Sibyllae,
Haud mora, festinant flentes ; aramque sepulcri
Congerere arboribus, coeloque educere, certant.
Itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum :
Procumbunt piceae ; sonat icta securibus ilex ;
Fraxineaeque trabes cuneis, et fissile robur
Scinditur : advolvunt ingentis montibus ornos.
Necnon Aeneas opera inter talia primus
Hortatur socios, paribusque accingitur armis ;
Atque haec ipse suo tristi cum corde volutat,
Adspectans silvam immensam, et sic voce precatur:

Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat nemore in tanto! quando omnia vere
Heu! nimium de te vates, Misene, locuta est.
Vix ea fatus erat, geminae quum forte columbae
Ipsa sub ora viri coelo venere volantes,
Et viridi sedere solo. Tum maximus heros
Maternas agnoscit avis, laetusque precatur:
Este duces, o! si qua via est, cursumque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum: tuque, o! dubiis ne defice rebus,
Diva parens. Sic effatus, vestigia pressit;
Observans quae signa ferant, quo tendere pergant.
Pascentes illae tantum prodire volando,
Quantum acie possent oculi servare sequentum.
Inde, ubi venere ad fauces graveolentis Averni,
Tollunt se celeres; liquidumque per aera lapsae
Sedibus optatis geminae super arbore sidunt,
Discolor unde auri per ramos aura refulsit.
Quale solet silvis brumali frigore viscum
Fronde virere nova, quod non sua seminat arbos,
Et croceo fetu teretis circumdare truncos:
Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice: sic leni crepitabat bractea vento.
Corripit Aeneas extemplo, avidusque refringit
Cunctantem, et vatis portat sub tecta Sibyllae.
  Nec minus interea Misenum in littore Teucri
Flebant, et cineri ingrato suprema ferebant.
Principio pinguem taedis, et robore secto,

Ingentem struxere pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, et feralis ante cupressos
Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.
Pars calidos latices, et aëna undantia flammis,
Expediunt, corpusque lavant frigentis, et unguunt.
Fit gemitus. Tum membra toro defleta reponunt;
Purpureasque super vestis, velamina nota,
Conjiciunt: pars ingenti subiere feretro,
Triste ministerium! et subjectam, more parentum,
Aversi tenuere facem. Congesta cremantur
Turea dona, dapes, fuso crateres olivo.
Postquam collapsi cineres, et flamma quievit;
Reliquias vino et bibulam lavere favillam,
Ossaque lecta cado texit Corynaeus aëno.
Idem ter socios pura circumtulit unda,
Spargens rore levi, et ramo felicis olivae;
Lustravitque viros, dixitque novissima verba.
At pius Aeneas ingenti mole sepulcrum
Imponit, suaque arma viro, remumque, tubamque,
Monte sub aërio: qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, aeternumque tenet per saecula nomen.
His actis, propere exsequitur praecepta Sibyllae.
Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris:
Quam super haud ullae poterant impune volantes
Tendere iter pennis; talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad convexa ferebat:
Unde locum Graii dixerunt nomine Aornon.

Quatuor hic primum nigrantis terga juvencos
Constituit, frontique invergit vina, sacerdos;
Et, summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus imponit sacris, libamina prima,
Voce vocans Hecaten, Coeloque Ereboque poten-
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem [tem.
Suscipiunt pateris. Ipse atri velleris agnam
Aeneas matri Eumenidum, magnaeque sorori,
Ense ferit, sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue super oleum infundens ardentibus extis.
Ecce! autem, primi sub lumina solis et ortus,
Sub pedibus mugire solum, et juga coepta moveri
Silvarum, visaeque canes ululare per umbram,
Adventante dea. Procul, o! procul este, profani,
Conclamat vates, totoque absistite luco:
Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum:
Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro se immisit aperto:
Ille ducem haud timidis vadentem passibus aequat.
Dî, quibus imperium est animarum, Umbraeque silentes,
Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte tacentia late,
Sit mihi fas audita loqui; sit, numine vestro,
Pandere res alta terra et caligine mersas!
Ibant obscuri sola sub nocte per umbram,
Perque domos Ditis vacuas, et inania regna:

Quale per incertam Lunam sub luce maligna
Est iter in silvis, ubi coelum condidit umbra
Jupiter, et rebus nox abstulit atra colorem.
Vestibulum ante ipsum, primisque in faucibus Orci,
Luctus et ultrices posuere cubilia Curae;
Pallentesque habitant Morbi, tristisque Senectus,
Et Metus, et malesuada Fames, ac turpis Egestas,
Terribiles visu formae; Letumque, Labosque;
Tum, consanguineus Leti, Sopor, et mala mentis
Gaudia; mortiferumque adverso in limine Bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, et Discordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
 In medio ramos, annosaque brachia, pandit
Ulmus, opaca, ingens; quam sedem Somnia volgo
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus haerent.
Multaque praeterea variarum monstra ferarum,
Centauri in foribus stabulant, Scyllaeque biformes,
Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lernae
Horrendum stridens, flammisque armata Chimaera,
Gorgones, Harpyiaeque, et forma tricorporis um-
Corripit hic, subita trepidus formidine, ferrum [brae.
Aeneas, strictamque aciem venientibus offert;
Et, ni docta comes tenuis sine corpore vitas
Admoneat volitare cava sub imagine formae,
Irruat, et frustra ferro diverberet umbras.
 Hinc via, Tartarei quae fert Acherontis ad undas.
Turbidus hic coeno, vastaque voragine, gurges
Aestuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.

Portitor has horrendus aquas et flumina servat
Terribili squalore, Charon : cui plurima mento
Canities inculta jacet ; stant lumina flamma ;
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
Et ferruginea subvectat corpora cymba,
Jam senior ; sed cruda deo viridisque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat ;
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimûm heroum ; pueri, innuptaeque puellae,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum :
Quam multa in silvis autumni frigore primo
Lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
Quam multae glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, et terris immittit apricis.
Stabant orantes primi transmittere cursum,
Tendebantque manus ripae ulterioris amore.
Navita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos ;
Ast alios longe submotos arcet arena.

Aeneas, miratus enim, motusque tumultu,
Dic, ait, o virgo ! quid volt concursus ad amnem ?
Quidve petunt animae ? vel quo discrimine ripas
Hae linquunt, illae remis vada livida verrunt ?
Olli sic breviter fata est longaeva sacerdos :
Anchisa generate, deûm certissima proles,
Cocyti stagna alta vides, Stygiamque paludem,
Dî cujus jurare timent, et fallere, numen. [est :
Haec omnis, quam cernis, inops inhumataque turba

Portitor ille Charon; hi, quos vehit unda, sepulti:
Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
Centum errant annos, volitantque haec littora circum:
Tum demum admissi stagna exoptata revisunt.
Constitit Anchisa satus, et vestigia pressit,
Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.
Cernit ibi moestos, et mortis honore carentis,
Leucaspim, et, Lyciae ductorem classis, Oronten:
Quos, simul a Troja ventosa per aequora vectos,
Obruit auster, aqua involvens navemque virosque.
Ecce! gubernator sese Palinurus agebat:
Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
Exciderat puppi, mediis effusus in undis.
Hunc ubi vix multa moestum cognovit in umbra,
Sic prior alloquitur: Quis te, Palinure, deorum
Eripuit nobis, medioque sub aequore mersit?
Dic age: namque mihi, fallax haud ante repertus,
Hoc uno responso animum delusit Apollo;
Qui fore te ponto incolumem finisque canebat
Venturum Ausonios. En! haec promissa fides est?
Ille autem: Neque te Phoebi cortina fefellit,
Dux Anchisiada, nec me deus aequore mersit.
Namque gubernaclum, multa vi forte revolsum,
Cui datus haerebam custos, cursusque regebam,
Praecipitans traxi mecum. Maria aspera juro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quam tua ne, spoliata armis, excussa magistro,

Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tris Notus hibernas immensa per aequora noctis
Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab unda.
Paullatim adnabam terrae: jam tuta tenebam;
Ni gens crudelis madida cum veste gravatum,
Prensantemque uncis manibus capita aspera montis,
Ferro invasisset, praedamque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantque in littore venti.
Quod te per coeli jucundum lumen, et auras,
Per genitorem, oro, per spes surgentis Iuli;
Eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram
Injice, namque potes, portusque require Velinos;
Aut tu, si qua via est, si quam tibi diva creatrix
Ostendit, (neque enim, credo, sine numine divom
Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem)
Da dextram misero, et tecum me tolle per undas;
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
Talia fatus erat, coepit quum talia vates:
Unde haec, o Palinure! tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque severum
Eumenidum, adspicies, ripamve injussus adibis?
Desine fata deûm flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor, duri solatia casus:
Nam tua finitimi, longe lateque per urbes
Prodigiis acti coelestibus, ossa piabunt;
Et statuent tumulum, et tumulo sollemnia mittent,
Aeternumque locus Palinuri nomen habebit.

His dictis curae emotae, pulsusque parumper
Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra. [quant:
Ergo iter inceptum peragunt, fluvioque propin-
Navita quos jam inde ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripae;
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias; jam istinc et comprime gressum.
Umbrarum hic locus est, Somni, Noctisque soporae:
Corpora viva nefas Stygia vectare carina.
Nec vero Alciden me sum laetatus euntem
Accepisse lacu, nec Thesea, Pirithoumque;
Dîs quamquam geniti, atque invicti viribus, essent.
Tartareum ille manu custodem in vincla petivit,
Ipsius a solio regis traxitque trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quae contra breviter fata est Amphrysia vates:
Nullae hic insidiae tales; absiste moveri;
Nec vim tela ferunt: licet ingens janitor, antro
Aeternum latrans, exsanguis terreat umbras:
Casta licet patrui servet Proserpina limen.
Troïus Aeneas, pietate insignis et armis,
Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla movet tantae pietatis imago,
At ramum hunc (aperit ramum qui veste latebat)
Agnoscas. Tumida ex ira tum corda residunt;
Nec plura his. Ille, admirans venerabile donum
Fatalis virgae, longo post tempore visum,

Caeruleam advertit puppim, ripaeque propinquat.
Inde alias animas, quae per juga longa sedebant,
Deturbat, laxatque foros; simul accipit alveo
Ingentem Aenean: gemuit sub pondere cymba
Sutilis, et multam accepit rimosa paludem.
Tandem, trans fluvium, incolumis vatemque virum-
Informi limo, glaucaque exponit in ulva. [que

Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans immanis in antro:
Cui vates, horrere videns jam colla colubris,
Melle soporatam, et medicatis frugibus, offam
Objicit. Ille, fame rabida, tria guttura pandens,
Corripit objectam, atque immania terga resolvit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Aeneas aditum custode sepulto,
Evaditque celer ripam irremeabilis undae.

Continuo auditae voces, vagitus et ingens,
Infantumque animae flentes: in limine primo
Quos dulcis vitae, exsortis, et ab ubere raptos,
Abstulit atra dies, et funere mersit acerbo.
Hos juxta falso damnati crimine mortis.
Nec vero hae sine sorte datae, sine judice, sedes.
Quaesitor Minos urnam movet: ille silentum
Conciliumque vocat, vitasque et crimina discit.
Proxima deinde tenent moesti loca, qui sibi letum
Insontes peperere manu, lucemque perosi
Projecere animas. Quam vellent aethere in alto
Nunc et pauperiem et duros perferre labores!

Fas obstat, tristique palus inamabilis unda
Alligat, et novies Styx interfusa coërcet.
Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi : sic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, et myrtea circum
Silva tegit: curae non ipsa in morte relinquunt. [len,
His Phaedram Procrinque locis, moestamque Eriphy-
Crudelis nati monstrantem volnera, cernit;
Evadnenque, et Pasiphaën : his Laodamia
It comes, et, juvenis quondam, nunc femina, Caenis,
Rursus, et in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phoenissa, recens a volnere, Dido
Errabat silva in magna : quam Troïus heros,
Ut primum juxta stetit, agnovitque per umbram
Obscuram, qualem primo qui surgere mense
Aut videt, aut vidisse putat, per nubila Lunam ;
Demisit lacrimas, dulcique affatus amore est :
Infelix Dido ! verus mihi nuntius ergo
Venerat exstinctam, ferroque extrema secutam !
Funeris heu ! tibi caussa fui ? Per sidera juro,
Per superos, et, si qua fides tellure sub ima est ;
Invitus, regina, tuo de littore cessi.
Sed me jussa deûm, quae nunc has ire per umbras,
Per loca senta situ, cogunt, noctemque profundam,
Imperiis egere suis ; nec credere quivi
Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
Siste gradum, teque adspectu ne subtrahe nostro.

Quem fugis ? extremum fato, quod te alloquor, hoc
Talibus Aeneas ardentem et torva tuentem [est.
Lenibat dictis animum, lacrimasque ciebat :
Illa solo fixos oculos aversa tenebat ;
Nec magis incepto voltum sermone movetur,
Quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes.
Tandem corripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum ; conjunx ubi pristinus illi
Respondet curis, aequatque Sychaeus amorem.
Nec minus Aeneas, casu percussus iniquo,
Prosequitur lacrimans longe, et miseratur euntem.
  Inde datum molitur iter : jamque arva tenebant
Ultima, quae bello clari secreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus ; hic, inclutus armis,
Parthenopaeus, et Adrasti pallentis imago.
Hic, multum fleti ad superos, belloque caduci,
Dardanidae : quos ille omnis longo ordine cernens
Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Thersilochumque,
Tris Antenoridas, Cererique sacrum Polyphoeten,
Idaeumque, etiam currus, etiam arma, tenentem.
Circumstant animae dextra, laevaque, frequentes.
Nec vidisse semel satis est : juvat usque morari,
Et conferre gradum, et veniendi discere caussas.
At Danaûm proceres, Agamemnoniaeque phalanges,
Ut videre virum, fulgentiaque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu : pars vertere terga,
Ceu quondam petiere ratis : pars tollere vocem

Exiguam ; inceptus clamor frustratur hiantis.
  Atque hic Priamiden, laniatum corpore toto,
Deïphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora, manusque ambas ; populataque tempora raptis
Auribus, et truncas inhonesto volnere naris.
Vix adeo agnovit pavitantem, et dira tegentem
Supplicia ; et notis compellat vocibus ultro :
  Deïphobe armipotens, genus alto a sanguine Teu-
Quis tam crudelis optavit sumere poenas ? [cri,
Cui tantum de te licuit ? Mihi fama suprema
Nocte tulit. fessum vasta, te, caede Pelasgûm,
Procubuisse super confusae stragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhoeteo in littore inanem
Constitui, et magna Manis ter voce vocavi.
Nomen et arma locum servant. Te, amice, nequivi
Conspicere, et patria decedens ponere terra.
Ad quae Priamides : Nihil o tibi, amice! relictum :
Omnia Deïphobo solvisti, et funeris umbris.
Sed me fata mea et scelus exitiale Lacaenae
His mersere malis : illa haec monumenta reliquit.
Namque, ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti ; et nimium meminisse necesse est.
Quum fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama, et armatum peditem gravis attulit alvo ;
Illa, chorum simulans, euantis orgia circum
Ducebat Phrygias : flammam media ipsa tenebat
Ingentem, et summa Danaos ex arce vocabat.
Tum me, confectum curis, somnoque gravatum,

Infelix habuit thalamus, pressitque jacentem
Dulcis et alta quies, placidaeque simillima morti.
Egregia interea conjunx arma omnia tectis
Emovet, et fidum capiti subduxerat ensem;
Intra tecta vocat Menelaum, et limina pandit:
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam exstingui veterum sic posse malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo; comes additus una,
Hortator scelerum, Aeolides. Di, talia Graiis
Instaurate, pio si poenas ore reposco.
Sed, te qui vivum casus, age fare vicissim,
Attulerint. Pelagine venis erroribus actus,
An monitu divom? an quae te Fortuna fatigat,
Ut tristis sine sole domos, loca turbida, adires?
  Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis
Jam medium aetherio cursu trajecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus;
Sed comes admonuit, breviterque affata Sibylla est:
Nox ruit, Aenea; nos flendo ducimus horas.
Hic locus est, partis ubi se via findit in ambas:
Dextera, quae Ditis magni sub moenia tendit;
Hac iter Elysium nobis: at laeva malorum
Exercet poenas, et ad impia Tartara mittit.
Deïphobus contra: Ne saevi, magna sacerdos;
Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i, nostrum; melioribus utere fatis.
Tantum effatus, et in verbo vestigia torsit.
  Respicit Aeneas subito, et sub rupe sinistra

Moenia lata videt, triplici circumdata muro:
Quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis,
Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
Porta adversa ingens, solidoque adamante columnae;
Vis ut nulla virûm, non ipsi exscindere ferro
Coelicolae valeant: stat ferrea turris ad auras:
Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta,
Vestibulum exsomnis servat noctesque, diesque.
Hinc exaudiri gemitus, et saeva sonare
Verbera; tum stridor ferri, tractaeque catenae.
Constitit Aeneas, strepitumque exterritus hausit.
Quae scelerum facies? o virgo! effare: quibusve
Urguentur poenis? qui tantus plangor ad auras?
  Tum vates sic orsa loqui: Dux inclute Teucrûm,
Nulli fas casto sceleratum insistere limen:
Sed me, quum lucis Hecate praefecit Avernis,
Ipsa deûm poenas docuit, perque omnia duxit.
Gnosius haec Rhadamanthus habet durissima regna,
Castigatque auditque dolos, subigitque fateri,
Quae quis apud superos, furto laetatus inani,
Distulit in seram commissa piacula mortem.
Continuo sontis ultrix, accincta flagello,
Tisiphone quatit insultans, torvosque sinistra
Intentans anguis vocat agmina saeva sororum.
Tum demum, horrisono stridentes cardine, sacrae
Panduntur portae. Cernis, custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quae limina servet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus, Hydra

Saevior intus habet sedem: tum Tartarus ipse
Bis patet in praeceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad aetherium coeli suspectus Olympum.
Hic genus antiquum terrae, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hic et Aloïdas geminos, immania, vidi,
Corpora: qui manibus magnum rescindere coelum
Aggressi, superisque Jovem detrudere regnis.
Vidi et crudelis dantem Salmonea poenas,
Dum flammas Jovis, et sonitus imitatur Olympi.
Quatuor hic invectus equis, et lampada quassans,
Per Graiûm populos, mediaeque per Elidis urbem,
Ibat ovans, divomque sibi poscebat honorem:
Demens! qui nimbos et non imitabile fulmen
Aere et cornipedum pulsu simularat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit; non ille faces, nec fumea taedis
Lumina; praecipitemque immani turbine adegit.
Nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum,
Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur; rostroque immanis voltur obunco
Immortale jecur tondens, foecundaque poenis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
Pectore; nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
Quos super atra silex jam jam lapsura, cadentique
Imminet assimilis: lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulaeque ante ora paratae

Regifico luxu ; Furiarum maxima juxta
Accubat, et manibus prohibet contingere mensas,
Exsurgitque facem attollens, atque intonat ore.
Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
Pulsatusve parens, et fraus innexa clienti ;
Aut qui divitiis soli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis, quae maxima turba est ;
Quique ob adulterium caesi ; quique arma secuti
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
Inclusi poenam exspectant. Ne quaere doceri,
Quam poenam ; aut quae forma viros, fortunave mersit.
Saxum ingens volvunt alii, radiisve rotarum
Districti pendent ; sedet aeternumque sedebit
Infelix Theseus ; Phlegyasque miserrimus omnis
Admonet, et magna testatur voce per umbras :
" Discite justitiam moniti, et non temnere divos."
Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Imposuit ; fixit leges pretio, atque refixit.
Hic thalamum invasit natae, vetitosque hymenaeos.
Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.
Non, mihi si linguae centum sint, oraque centum,
Ferrea vox, omnis scelerum comprendere formas,
Omnia poenarum percurrere nomina, possim.

Haec ubi dicta dedit Phoebi longaeva sacerdos ;
Sed jam age, carpe viam, et susceptum perfice munus,
Acceleremus, ait : Cyclopum educta caminis
Moenia conspicio, atque adverso fornice portas,
Haec ubi nos praecepta jubent deponere dona.

Dixerat; et, pariter gressi per opaca viarum,
Corripiunt spatium medium, foribusque propinquant.
Occupat Aeneas aditum, corpusque recenti
Spargit aqua, ramumque adverso in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere divae,
Devenere locos laetos, et amoena vireta
Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.
Largior hic campos aether, et lumine vestit
Purpureo; solemque suum, sua sidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palaestris;
Contendunt ludo, et fulva luctantur arena:
Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.
Nec non Threïcius longa cum veste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum;
Jamque eadem digitis, jam pectine pulsat eburno.
Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroës, nati melioribus annis,
Ilusque, Assaracusque, et Trojae Dardanus auctor.
Arma procul, currusque virûm miratur inanis.
Stant terra defixae hastae, passimque soluti
Per campos pascuntur equi. Quae gratia currûm
Armorumque fuit vivis, quae cura nitentis
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
Conspicit, ecce! alios dextra laevaque per herbam
Vescentis, laetumque choro Paeana canentis,
Inter odoratum lauri nemus; unde superne
Plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
Hic manus, ob patriam pugnando volnera passi,

Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
Quique pii vates, et Phoebo digna locuti,
Inventas aut qui vitam excoluere per artis,
Quique sui memores alios fecere merendo:
Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.
Quos circumfusos sic est affata Sibylla;
Musaeum ante omnis; medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris exstantem suspicit altis:
Dicite, felices animae, tuque, optime vates,
Quae regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo
Venimus, et magnos Erebi tranavimus amnis.
Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus: lucis habitamus opacis;
Riparumque toros, et prata recentia rivis,
Incolimus. Sed vos, si fert ita corde voluntas,
Hoc superate jugum; et facili jam tramite sistam.
Dixit; et ante tulit gressum, camposque nitentis
Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquunt.
At pater Anchises penitus convalle virenti
Inclusas animas, superumque ad lumen ituras,
Lustrabat studio recolens, omnemque suorum
Forte recensebat numerum, carosque nepotes,
Fataque, fortunasque virûm, moresque, manusque.
Isque, ubi tendentem adversum per gramina vidit
Aenean, alacris palmas utrasque tetendit;
Effusaeque genis lacrimae; et vox excidit ore:
Venisti tandem, tuaque spectata parenti
Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,

Nate, tua, et notas audire et reddere voces ?
Sic equidem ducebam animo, rebarque, futurum,
Tempora dinumerans ; nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras et quanta per aequora vectum
Accipio ! quantis jactatum, nate, periclis !
Quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent !
Ille autem : Tua me, genitor, tua tristis imago,
Saepius occurrens, haec limina tendere adegit :
Stant sale Tyrrheno classes. Da jungere dextram,
Da, genitor ; teque amplexu ne subtrahe nostro.
Sic memorans, largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum :
Ter, frustra comprensa, manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
  Interea videt Aeneas in valle reducta
Seclusum nemus, et virgulta sonantia silvis,
Lethaeumque,domos placidas qui praenatat,amnem.
Hunc circum innumerae gentes, populique volabant;
Ac, veluti in pratis, ubi apes aestate serena
Floribus insidunt variis, et candida circum
Lilia funduntur, strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito caussasque requirit
Inscius Aeneas ; quae sint ea flumina porro,
Quive viri tanto complerint agmine ripas.
Tum pater Anchises : Animae, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethaei ad fluminis undam
Securos latices, et longa oblivia, potant.
Has equidem memorare tibi, atque ostendere coram.

Jampridem hanc prolem cupio enumerare meorum ;
Quo magis Italia mecum laetere reperta.
O pater! anne aliquas ad coelum hinc ire putandum [est
Sublimes animas, iterumque in tarda reverti
Corpora ? quae lucis miseris tam dira cupido ?
Dicam equidem, nec te suspensum, nate, tenebo,
Suscipit Anchises ; atque ordine singula pandit.
Principio, coelum, ac terras, camposque liquentis,
Lucentemque globum Lunae, Titaniaque astra,
Spiritus intus alit ; totamque, infusa per artus,
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque genus, vitaeque volantum,
Et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
Igneus est ollis vigor, et coelestis origo,
Seminibus ; quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc metuunt, cupiuntque ; dolent, gaudentque ; neque auras
Dispiciunt, clausae tenebris, et carcere caeco.
Quin et, supremo quum lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeae excedunt pestes : penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. Aliae panduntur inanis,
Suspensae, ad ventos : aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.

Quisque suos, patimur, Manis : exinde per amplum
Mittimur Elysium, et pauci laeta arva tenemus :
Donec longa dies, perfecto temporis orbe,
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Aetherium sensum, atque auraï simplicis ignem.
Has omnis, ubi mille rotam volvere per annos,
Lethaeum ad fluvium deus evocat agmine magno ;
Scilicet immemores supera ut convexa revisant
Rursus, et incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchises : natumque, unaque Sibyllam,
Conventus trahit in medios, turbamque sonantem ;
Et tumulum capit, unde omnis longo ordine possit
Adversos legere, et venientum discere voltus.
Nunc age, Dardaniam prolem quae deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illustris animas, nostrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, et te tua fata docebo.
Ille, vides, pura juvenis qui nititur hasta,
Proxima sorte tenet lucis loca ; primus ad auras
Aetherias Italo commixtus sanguine surget,
Silvius, Albanum nomen, tua postuma proles :
Quem tibi longaevo serum Lavinia conjunx
Educet silvis, regem, regumque parentem :
Unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas, Trojanae gloria gentis,
Et Capys, et Numitor, et, qui te nomine reddet,
Silvius Aeneas ; pariter pietate vel armis
Egregius, si umquam regnandam acceperit Albam,

Qui juvenes quantas ostentant, adspice, vires!
At, qui umbrata gerunt civili tempora quercu,
Hi tibi Nomentum, et Gabios, urbemque Fidenam;
Hi Collatinas imponent montibus arces,
[Laude pudicitiae celebres, addentque superbos]
Pometios, Castrumque Inui, Bolamque, Coramque.
Haec tum nomina erunt; nunc sunt sine nomine ter-
Quin et avo comitem sese Mavortius addet [rae
Romulus; Assaraci quem sanguinis Ilia mater
Educet. Viden' ut geminae stant vertice cristae,
Et pater ipse suo superûm jam signat honore?
En! hujus, nate, auspiciis illa incluta Roma
Imperium terris, animos aequabit Olympo,
Septemque una sibi muro circumdabit arces,
Felix prole virûm: qualis Berecyntia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbis,
Laeta deûm partu, centum complexa nepotes,
Omnis coelicolas, omnis supera alta tenentis.
Huc geminas nunc flecte acies: hanc adspice gentem,
Romanosque tuos. Hic Caesar, et omnis Iuli
Progenies, magnum coeli ventura sub axem.
Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
Augustus Caesar, Divi genus: aurea condet
Saecula qui rursus Latio, regnata per arva
Saturno quondam; super et Garamantas et Indos
Proferet imperium: jacet extra sidera tellus,
Extra anni solisque vias, ubi coelifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

Hujus in adventum jam nunc et Caspia regna
Responsis horrent divom, et Maeotia tellus,
Et septemgemini turbant trepida ostia Nili.
Nec vero Alcides tantum telluris obivit,
Fixerit aeripedem cervam licet, aut Erymanthi
Pacarit nemora, et Lernam tremefecerit arcu:
Nec, qui pampineis victor juga flectit habenis,
Liber, agens celso Nysae de vertice tigris.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
Quis procul ille autem ramis insignis olivae,
Sacra ferens? nosco crinis incanaque menta
Regis Romani, primus qui legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis et paupere terra
Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriae, residesque movebit,
Tullus, in arma viros, et jam desueta triumphis
Agmina. Quem juxta sequitur jactantior Ancus,
Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus au-
Vis et Tarquinios reges, animamque superbam [ris.
Ultoris Bruti, fascisque videre receptos?
Consulis imperium hic primus, saevasque securis,
Accipiet; natosque pater, nova bella moventis,
Ad poenam pulchra pro libertate vocabit,
Infelix! Utcumque ferent ea facta minores,
Vincet amor patriae, laudumque immensa cupido.
Quin Decios, Drusosque procul, saevumque securi
Adspice Torquatum, et referentem signa Camillum.

Illae autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animae nunc, et dum nocte prementur,
Heu ! quantum inter se bellum, si lumina vitae
Attigerint, quantas acies stragemque ciebunt !
Aggeribus socer Alpinis atque arce Monoeci
Descendens ; gener adversis instructus Eoïs.
Ne, pueri, ne tanta animis assuescite bella ;
Neu patriae validas in viscera vertite vires :
Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo ;
Projice tela manu, sanguis meus.
Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, caesis insignis Achivis.
Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas,
Ipsumque Aeaciden, genus armipotentis Achilli ;
Ultus avos Trojae, templa et temerata Minervae.
Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cosse, relinquat?
Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyae ; parvoque potentem
Fabricium ; vel te sulco, Serrane, serentem ?
Quo fessum rapitis, Fabii ? tu Maximus ille es,
Unus qui nobis cunctando restituis rem.
Excudent alii spirantia mollius aera,
Credo equidem ; vivos ducent de marmore voltus ;
Orabunt caussas melius, coelique meatus
Describent radio, et surgentia sidera dicent :
Tu regere imperio populos, Romane, memento ;
Hae tibi erunt artes ; pacisque imponere morem,
Parcere subjectis, et debellare superbos.

Sic pater Anchises, atque haec mirantibus addit:
Adspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis
Ingreditur, victorque viros supereminet omnis!
Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
Sistet; eques sternet Poenos, Gallumque rebellem;
Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.
Atque hic Aeneas; una namque ire videbat
Egregium forma juvenem, et fulgentibus armis,
Sed frons laeta parum, et dejecto lumina voltu:
Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
Filius, anne aliquis magna de stirpe nepotum?
Qui strepitus circa comitum! quantum instar in ipso [est!
Sed Nox atra caput tristi circumvolat umbra.
Tum pater Anchises, lacrimis ingressus obortis:
O nate! ingentem luctum ne quaere tuorum:
Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sinent. Nimium vobis Romana propago
Visa potens, Superi, propria haec si dona fuissent.
Quantos ille virûm magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quae, Tiberine, videbis
Funera, quum tumulum praeterlabere recentem!
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet avos; nec Romula quondam
Ullo se tantum tellus jactabit alumno.
Heu pietas! heu prisca fides! invictaque bello
Dextera! non illi se quisquam impune tulisset
Obvius armato, seu quum pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.

Heu miserande puer! si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis:
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis, et fungar inani
Munere. Sic tota passim regione vagantur
Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.
Quae postquam Anchises natum per singula duxit,
Incenditque animum famae venientis amore;
Exin bella viro memorat quae deinde gerenda,
Laurentisque docet populos, urbemque Latini;
Et quo quemque modo fugiatque, feratque, laborem.
Sunt geminae Somni portae: quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus Umbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto;
Sed falsa ad coelum mittunt insomnia Manes.
His ibi tum natum Anchises, unaque Sibyllam,
Prosequitur dictis, portaque emittit eburna:
Ille viam secat ad navis, sociosque revisit.
Tum se ad Cajetae recto fert limite portum.
Ancora de prora jacitur: stant littore puppes.

P. VIRGILII

P. VIRGILII MARONIS

A E N E I D O S

LIBER VII.

Tu quoque littoribus nostris, Aeneïa nutrix,
Aeternam moriens famam, Cajeta, dedisti ;
Et nunc servat honos sedem tuus, ossaque nomen
Hesperia in magna, si qua est ea gloria, signat.
At pius, exsequiis, Aeneas, rite solutis,
Aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
Aequora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Adspirant aurae in noctem, nec candida cursus
Luna negat : splendet tremulo sub lumine pontus.
  Proxima Circaeae raduntur littora terrae ;
Dives inaccessos ubi Solis filia lucos
Assiduo resonat cantu, tectisque superbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenuis percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum,
Vincla recusantum, et sera sub nocte rudentum ;
Setigerique sues, atque in praesepibus ursi
Saevire, ac formae magnorum ululare luporum :

Quos hominum ex facie dea saeva potentibus herbis
Induerat Circe in voltus ac terga ferarum.
Quae ne monstra pii paterentur talia Troës,
Delati in portus, neu littora dira subirent;
Neptunus ventis implevit vela secundis,
Atque fugam dedit, et praeter vada fervida vexit.
  Jamque rubescebat radiis mare, et aethere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis,
Quum venti posuere, omnisque repente resedit
Flatus, et in lento luctantur marmore tonsae.
Atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum
Prospicit. Hunc inter fluvio Tiberinus amoeno,
Vorticibus rapidis, et multa flavus arena,
In mare prorumpit. Variae circumque, supraque,
Assuetae ripis volucres, et fluminis alveo,
Aethera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter sociis, terraeque advertere proras,
Imperat, et laetus fluvio succedit opaco.
  Nunc age qui reges, Erato, quae tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
Quum primum Ausoniis exercitus appulit oris,
Expediam, et primae revocabo exordia pugnae:
Tu vatem, tu, Diva, mone. Dicam horrida bella:
Dicam acies, actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
Hesperiam. Major rerum mihi nascitur ordo:
Majus opus moveo. Rex arva Latinus et urbis,
Jam senior, longa placidas in pace regebat.

Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica
Accipimus: Fauno Picus pater; isque parentem
Te, Saturne, refert: tu sanguinis ultimus auctor.
Filius huic, fato divom, prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa est.
Sola domum et tantas servabat filia sedes,
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio totaque petebant
Ausonia: petit, ante alios pulcherrimus omnis,
Turnus, avis atavisque potens, quem regia conjunx
Adjungi generum miro properabat amore;
Sed variis portenta deûm terroribus obstant.
   Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque metu servata per annos:
Quam pater, inventam primas quum conderet arces,
Ipse ferebatur Phoebo sacrasse Latinus,
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
Hujus apes summum densae, mirabile dictu!
Stridore ingenti, liquidum trans aethera vectae,
Obsedere apicem; et, pedibus per mutua nexis,
Examen subitum ramo frondente pependit.
Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
Adventare virum, et partis petere agmen easdem
Partibus ex ísdem, et summa dominarier arce.
   Praeterea, castis adolet dum altaria taedis,
Ut juxta genitorem adstat Lavinia virgo,
Visa, nefas! longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,

Regalisque accensa comas, accensa coronam,
Insignem gemmis; tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Volcanum spargere tectis.
Id vero horrendum ac visu mirabile ferri:
Namque fore illustrem fama, fatisque, canebant
Ipsam; sed populo magnum portendere bellum.
At rex, sollicitus monstris, oracula Fauni,
Fatidici genitoris, adit, lucosque sub alta
Consulit Albunea: nemorum quae maxima sacro
Fonte sonat, saevamque exhalat opaca mephitim.
Hinc Italae gentes, omnisque Oenotria tellus,
In dubiis responsa petunt: huc dona sacerdos
Quum tulit, et caesarum ovium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit;
Multa modis simulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
Hic et tum pater ipse, petens responsa, Latinus
Centum lanigeras mactabat rite bidentis;
Atque harum effultus tergo, stratisque, jacebat,
Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco est:
Ne pete connubiis natam sociare Latinis,
O mea progenies! thalamis neu crede paratis:
Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant; quorumque ab stirpe nepotes
Omnia sub pedibus, qua sol utrumque recurrens
Adspicit oceanum, vertique regique videbunt.
Haec responsa patris Fauni, monitusque silenti

Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus;
Sed. circum late volitans, jam Fama per urbis
Ausonias tulerat, quum Laomedontia pubes
Gramineo ripae religavit ab aggere classem.
  Aeneas, primique duces, et pulcher Iulus,
Corpora sub ramis deponunt arboris altae;
Instituuntque dapes, et adorea liba per herbam
Subjiciunt epulis; sic Jupiter ille monebat;
Et Cereale solum pomis agrestibus augent.
Consumtis hic forte aliis, ut vertere morsus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu malisque audacibus orbem
Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris;
Heus! etiam mensas consumimus? inquit Iulus,
Nec plura, alludens. Ea vox audita laborum
Prima tulit finem; primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac, stupefactus numine, pressit.
Continuo, Salve, fatis mihi debita Tellus,
Vosque, ait, o fidi Trojae, salvete, Penates! [que
Hic domus, haec patria est. Genitor mihi talia, nam-
Nunc repeto, Anchises fatorum arcana reliquit:
Quum te, nate, fames, ignota ad littora vectum,
Accisis coget dapibus consumere mensas;
Tum sperare domos defessus, ibique, memento,
Prima locare manu, molirique aggere, tecta.
Haec erat illa fames: haec nos suprema manebat,
Exitiis positura modum.
Quare agite, et primo laeti cum lumine solis,

Quae loca, quive habeant homines, ubi moenia gentis,
Vestigemus, et a portu diversa petamus.
Nunc pateras libate Jovi, precibusque vocate
Anchisen genitorem ; et vina reponite mensis.
Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat, et Geniumque loci, primamque deorum
Tellurem, Nymphasque, et adhuc ignota precatur
Flumina : tum Noctem, Noctisque orientia signa,
Idaeumque Jovem, Phrygiamque ex ordine Matrem,
Invocat, et duplicis, Coeloque Ereboque, parentes.
Hic pater omnipotens ter coelo clarus ab alto
Intonuit ; radiisque ardentem lucis, et auro,
Ipse, manu quatiens, ostendit ab aethere nubem.
Diditur hic subito Trojana per agmina rumor,
Advenisse diem quo debita moenia condant.
Certatim instaurant epulas, atque omine magno
Crateras laeti statuunt, et vina coronant.
Postera quum prima lustrabat lampade terras
Orta dies ; urbem, et finis, et littora gentis,
Diversi explorant ; haec fontis stagna Numici,
Hunc Thybrim fluvium, hic fortis habitare Latinos.
Tum satus Anchisa, delectos ordine ab omni,
Centum oratores augusta ad moenia regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes ;
Donaque ferre viro, pacemque exposcere Teucris.
Haud mora ; festinant jussi, rapidisque feruntur
Passibus. Ipse humili designat moenia fossa,
Moliturque locum ; primasque in littore sedes,

Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
Jamque, iter emensi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muroque subibant.
Ante urbem pueri, et primaevo flore juventus,
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus;
Aut acris tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent; cursuque ictuque lacessunt;
Quum, praevectus equo, longaevi regis ad auris
Nuntius ingentis ignota in veste reportat
Advenisse viros. Ille intra tecta vocari
Imperat, et solio medius consedit avito.
Tectum augustum, ingens, centum sublime co-
Urbe fuit summa, Laurentis regia Pici, [lumnis,
Horrendum silvis, et religione parentum.
Hic sceptra accipere, et primos attollere fascis,
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hae sacris sedes epulis: hic, ariete caeso,
Perpetuis soliti patres considere mensis.
Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua e cedro, Italusque, paterque Sabinus
Vitisator, curvam servans sub imagine falcem,
Saturnusque senex, Janique bifrontis imago,
Vestibulo adstabant; aliique ab origine reges,
Martiaque ob patriam pugnando volnera passi.
Multaque praeterea sacris in postibus arma,
Captivi pendent currus, curvaeque secures,
Et cristae capitum, et portarum ingentia claustra.
Spiculaque, clipeique, ereptaque rostra carinis.

Ipse Quirinali lituo, parvaque sedebat
Succinctus trabea, laevaque ancile gerebat
Picus, equûm domitor: quem, capta cupidine, con-
Aurea percussum virga, versumque venenis, [junx,
Fecit avem Circe, sparsitque coloribus alas.
 Tali intus templo divom, patriaque, Latinus,
Sede sedens, Teucros ad sese in tecta vocavit;
Atque haec ingressis placido prior edidit ore: [bem,
 Dicite, Dardanidae; neque enim nescimus et ur-
Et genus, auditique advertitis aequore cursum;
Quid petitis? quae caussa rates, aut cujus egentes,
Littus ad Ausonium tot per vada caerula vexit?
Sive errore viae, seu tempestatibus acti,
Qualia multa mari nautae patiuntur in alto,
Fluminis intrastis ripas, portuque sedetis;
Ne fugite hospitium, neve ignorate Latinos,
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus aequam,
Sponte sua veterisque dei se more tenentem.
Atque equidem memini, fama est obscurior annis,
Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
Dardanus Idaeas Phrygiae penetrarit ad urbis, [tur.
Threïciamque Samum, quae nunc Samothracia fer-
Hinc illum, Corythi Tyrrhena ab sede profectum,
Aurea nunc solio stellantis regia coeli
Accipit, et numerum divorum altaribus addit.
 Dixerat; et dicta Ilioneus sic voce secutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hiems vestris succedere terris,

Nec sidus regione viae littusve fefellit:
Consilio hanc omnes, animisque volentibus, urbem
Afferimur, pulsi regnis, quae maxima quondam
Extremo veniens sol adspiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis: Jove Dardana pubes
Gaudet avo: rex ipse Jovis de gente suprema,
Troïus Aeneas, tua nos ad limina misit.
Quanta per Idaeos, saevis effusa Mycenis,
Tempestas ierit campos; quibus actus uterque,
Europae atque Asiae, fatis concurrerit orbis;
Audiit et, si quem tellus extrema refuso
Submovet oceano, et, si quem, extenta plagarum
Quatuor in medio, dirimit plaga solis iniqui.
Diluvio ex illo tot vasta per aequora vecti,
Dîs sedem exiguam patriis, littusque rogamus
Innocuum, et cunctis undamque auramque patentem.
Non erimus regno indecores; nec vestra feretur
Fama levis, tantive abolescet gratia facti;
Nec Trojam Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Aeneae juro, dextramque potentem,
Sive fide seu quis bello est expertus, et armis;
Multi nos populi, multae (ne temne, quod ultro
Praeferimus manibus vittas, ac verba precantia)
Et petiere sibi et voluere adjungere gentes.
Sed nos fata deûm vestras exquirere terras
Imperiis egere suis. Hinc Dardanus ortus
Huc repetit; jussisque ingentibus urguet Apollo
Tyrrhenum ad Thybrim, et fontis vada sacra Numicî.

Dat tibi praeterea fortunae parva prioris
Munera, reliquias Troja ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras :
Hoc Priami gestamen erat, quum jura vocatis
More daret populis, sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliadumque labor vestes.
  Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, soloque immobilis haeret,
Intentos volvens oculos. Nec purpura regem
Picta movet, nec sceptra movent Priameïa tantum,
Quantum in connubio natae, thalamoque, moratur ;
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem :
Hunc illum fatis externa ab sede profectum
Portendi generum, paribusque in regna vocari
Auspiciis ; huic progeniem virtute futuram
Egregiam, et totum quae viribus occupet orbem.
Tandem laetus ait : Dî nostra incepta secundent,
Auguriumque suum. Dabitur, Trojane, quod optas,
Munera nec sperno. Non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri, Trojaeve opulentia deerit.
Ipse modo Aeneas, nostri si tanta cupido est,
Si jungi hospitio properat, sociusque vocari,
Adveniat ; voltus neve exhorrescat amicos :
Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Est mihi nata, viro gentis quam jungere nostrae,
Non patrio ex adyto sortes, non plurima coelo
Monstra sinunt : generos externis affore ab oris,

Hoc Latio restare, canunt, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant. Hunc illum poscere fata
Et reor, et, si quid veri mens augurat, opto.
Haec effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant ter centum nitidi in praesepibus altis:
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Instratos ostro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent:
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.
Absenti Aeneae currum, geminosque jugalis
Semine ab aetherio, spirantis naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos daedala Circe
Supposita de matre nothos furata creavit.
Talibus, Aeneadae, donis dictisque Latini,
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
  Ecce! autem Inachiis sese referebat ab Argis
Saeva Jovis conjunx, aurasque invecta tenebat;
Et laetum Aeneam, classemque ex aethere longo
Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terrae;
Deseruisse rates. Stetit acri fixa dolore.
Tum, quassans caput, haec effundit pectore dicta:
Heu stirpem invisam! et fatis contraria nostris
Fata Phrygum! num Sigeïs occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incensa cremavit
Troja viros? medias acies, mediosque per ignes,
Invenere viam. At, credo, mea numina tandem
Fessa jacent, odiis aut exsaturata quievi!

Quin etiam patria excussos infesta per undas
Ausa sequi, et profugis toto me opponere ponto.
Absumtae in Teucros vires coelique, marisque.
Quid Syrtes aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
Profuit? optato conduntur Thybridis alveo,
Securi pelagi, atque mei. Mars perdere gentem
Immanem Lapithûm valuit: concessit in iras
Ipse deûm antiquam genitor Calydona Dianae;
Quod scelus aut Lapithas tantum, aut Calydona merentem?
Ast ego, magna Jovis conjunx, nil linquere inausum
Quae potui infelix, quae memet in omnia verti,
Vincor ab Aenea. Quod, si mea numina non sunt
Magna satis, dubitem haud equidem implorare quod usquam est.
Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
Atque immota manet fatis Lavinia conjunx:
At trahere atque moras tantis licet addere rebus;
At licet amborum populos exscindere regum.
Hac gener atque socer coëant mercede suorum.
Sanguine Trojano et Rutulo dotabere, virgo;
Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
Cisseïs praegnans ignis enixa jugalis:
Quin idem Veneri partus suus, et Paris alter;
Funestaeque iterum recidiva in Pergama taedae.
Haec ubi dicta dedit, terras horrenda petivit:
Luctificam Allecto dirarum ab sede sororum

Infernisque ciet tenebris, cui tristia bella,
Iraeque, insidiaeque, et crimina noxia, cordi.
Odit et ipse pater Pluton, odere sorores
Tartareae monstrum: tot sese vertit in ora,
Tam saevae facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem,
Hanc operam, ne noster honos, infractave cedat
Fama loco; neu connubiis ambire Latinum
Aeneadae possint, Italosve obsidere finis.
Tu potes unanimos armare in proelia fratres,
Atque odiis versare domos; tu verbera tectis
Funereasque inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes. Fecundum concute pectus,
Disjice compositam pacem, sere crimina belli:
Arma velit, poscatque simul, rapiatque juventus.
  Exin Gorgoneis Allecto infecta venenis
Principio Latium, et Laurentis tecta tyranni
Celsa, petit, tacitumque obsedit limen Amatae: [is,
Quam super adventu Teucrûm, Turnique hymenae-
Femineae ardentem curaeque iraeque coquebant.
Huic dea caeruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque sinum praecordia ad intima subdit;
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
Ille, inter vestis et levia pectora lapsus,
Volvitur attactu nullo, fallitque furentem
Vipeream inspirans animam: fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae,

Innectitque comas, et membris lubricus errat.
Ac, dum prima lues, udo sublapsa veneno,
Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem,
Necdum animus toto percepit pectore flammam;
Mollius, et solito matrum de more, locuta est,
Multa super nata lacrimans, Phrygiisque hymenaeis:
Exsulibusne datur ducenda Lavinia Teucris,
O genitor! nec te miseret nataeque, tuique?
Nec matris miséret, quam primo aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abducta virgine, praedo?
At non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor,
Ledaeamque Helenam Trojanas vexit ad urbes.
Quid tua sancta fides? quid cura antiqua tuorum,
Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque sedet, Faunique premunt te jussa parentis;
Omnem equidem sceptris terram quae libera nostris
Dissidet, externam reor, et sic dicere divos:
Et Turno, si prima domûs repetatur origo,
Inachus Acrisiusque patres, mediaeque Mycenae.
His ubi nequidquam dictis experta Latinum
Contra stare videt, penitusque in viscera lapsum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat;
Tum vero infelix, ingentibus excita monstris,
Immensam sine more furit lymphata per urbem:
Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
Quem pueri, magno in gyro, vacua atria circum,
Intenti ludo, exercent: ille actus habena

Curvatis fertur spatiis : stupet inscia supra
Impubesque manus, mirata volubile buxum :
Dant animos plagae. Non cursu segnior illo
Per medias urbis agitur, populosqne feroces.
Quin etiam in silvas, simulato numine Bacchi,
Majus adorta nefas, majoremque orsa furorem,
Evolat, et natam frondosis montibus abdit ;
Quo thalamum eripiat Teucris, taedasque moretur:
Euoe Bacche ! fremens, solum te virgine dignum
Vociferans ; etenim mollis tibi sumere thyrsos,
Te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem.
Fama volat ; Furiisque accensas pectore matres
Idem omnis simul ardor agit nova quaerere tecta.
Deseruere domos : ventis dant colla, comasque.
Ast aliae tremulis ululatibus aethera complent,
Pampineasque gerunt, incinctae pellibus, hastas.
Ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
Sustinet, ac natae Turnique canit hymenaeos,
Sanguineam torquens aciem ; torvumque repente
Clamat : Io matres, audite, ubi quaeque, Latinae!
Si qua piis animis manet infelicis Amatae
Gratia, si juris materni cura remordet ;
Solvite crinalis vittas, capite orgia mecum.
Talem inter silvas, inter deserta ferarum,
Reginam Allecto stimulis agit undique Bacchi.
Postquam visa satis primos acuisse furores,
Consiliumque omnemque domum vertisse Latini ;
Protenus hinc fuscis tristis dea tollitur alis

Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
Acrisioneis Danaë fundasse colonis,
Praecipiti delata noto. Locus Ardea quondam
Dictus avis: et nunc magnum manet Ardea nomen;
Sed fortuna fuit. Tectis hic Turnus in altis
Jam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Allecto torvam faciem, et furialia membra,
Exuit: in voltus sese transformat anilis,
Et frontem obscenam rugis arat; induit albos
Cum vitta crinis; tum ramum innectit olivae;
Fit Calybe, Junonis anus templique sacerdos;
Et juveni ante oculos his se cum vocibus offert:
 Turne, tot incassum fusos patiere labores,
Et tua Dardaniis transcribi sceptra colonis?
Rex tibi conjugium, et quaesitas sanguine dotes,
Abnegat; externusque in regnum quaeritur heres.
I nunc, ingratis offer te, irrise, periclis:
Tyrrhenas, i, sterne acies; tege pace Latinos.
Haec adeo tibi me, placida quum nocte jaceres,
Ipsa palam fari omnipotens Saturnia jussit.
Quare age, et armari pubem portisque moveri
Laetus in arma para: et Phrygios, qui flumine pulchro
Consedere, duces pictasque exure carinas.
Coelestum vis magna jubet. Rex ipse Latinus,
Ni dare conjugium, et dicto parere, fatetur,
Sentiat et tandem Turnum experiatur in armis.
 Hic juvenis, vatem irridens, sic orsa vicissim
Ore refert: Classis invectas Thybridis alveo

Non, ut rere, meas effugit nuntius auris.
Ne tantos mihi finge metus : nec regia Juno
Immemor est nostri.
Sed te, victa situ, verique effeta, senectus,
O mater ! curis nequidquam exercet, et, arma
Regum inter, falsa vatem formidine ludit.
Cura tibi divûm effigies et templa tueri :
Bella viri pacemque gerent, quîs bella gerenda.
Talibus Allecto dictis exarsit in iras.
At juveni oranti subitus tremor occupat artus ;
Deriguere oculi : tot Erinnys sibilat hydris,
Tantaque se facies aperit. Tum, flammea torquens
Lumina, cunctantem et quaerentem dicere plura
Repulit ; et geminos erexit crinibus anguis,
Verberaque insonuit, rabidoque haec addidit ore :
En ! ego victa situ, quam, veri effeta, senectus,
Arma inter regum, falsa formidine ludit :
Respice ad haec : adsum dirarum ab sede sororum ;
Bella manu, letumque, gero.
Sic effata, facem juveni conjecit, et atro
Lumine fumantis fixit sub pectore taedas.
Olli somnum ingens rumpit pavor, ossaque et artus
Perfundit, toto proruptus corpore, sudor.
Arma amens fremit ; arma toro tectisque requirit.
Saevit amor ferri, et scelerata insania belli ;
Ira super : magno veluti quum flamma sonore
Virgea suggeritur costis undantis aëni,
Exsultantque aestu latices ; furit intus aquaï

Fumidus, atque alte spumis exuberat, amnis :
Nec jam se capit unda ; volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum
Indicit primis juvenum, et jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem :
Se satis ambobus, Teucrisque, venire, Latinisque.
Haec ubi dicta dedit, divosque in vota vocavit,
Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formae movet, atque juventae;
Hunc atavi reges ; hunc claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis
Arte nova ; speculata locum, quo littore pulcher
Insidiis cursuque feras agitabat Iulus.
Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Objicit, et noto naris contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent : quae prima laborum
Caussa fuit, belloque animos accendit agrestis.
Cervus erat forma praestanti et cornibus ingens,
Tyrrhidae pueri quem, matris ab ubere raptum,
Nutribant, Tyrrheusque pater, cui regia parent
Armenta, et late custodia credita campi.
Assuetum imperiis soror omni Silvia cura,
Mollibus intexens, ornabat, cornua sertis,
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille, manum patiens, mensaeque assuetus herili,
Errabat silvis ; rursusque ad limina nota
Ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.

Hunc procul errantem rabidae venantis Iuli
Commovere canes; fluvio quum forte secundo
Deflueret, ripaque aestus viridante levaret.
Ipse etiam, eximiae laudis succensus amore,
Ascanius curvo direxit spicula cornu:
Nec dextrae erranti deus afuit; actaque multo
Perque uterum sonitu, perque ilia, venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Successitque gemens stabulis; questuque, cruentus,
Atque imploranti similis, tectum omne replebat.
Silvia prima soror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat, et duros conclamat agrestis.
Olli, pestis enim tacitis latet aspera silvis,
Improvisi adsunt; hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis: quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrheus,
Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta spirans immane securi.

At saeva e speculis tempus dea nacta nocendi
Ardua tecta petit stabuli; et de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem: qua protenus omne
Contremuit nemus, et silvae intonuere profundae.
Audiit et Triviae longe lacus: audiit amnis
Sulfurea Nar albus aqua, fontesque Velini;
Et trepidae matres pressere ad pectora natos.

Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis

Indomiti agricolae: nec non et Troïa pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.
Direxere acies. Non jam certamine agresti
Stipitibus duris agitur, sudibusve praeustis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horrescit strictis seges ensibus, aeraque fulgent
Sole lacessita, et lucem sub nubila jactant:
Fluctus uti primo coepit quum albescere vento,
Paullatim sese tollit mare, et altius undas
Erigit; inde imo consurgit ad aethera fundo.
Hic juvenis, primam ante aciem, stridente sagitta,
Natorum Tyrrhei fuerat qui maximus, Almo
Sternitur; haesit enim sub gutture volnus, et udae
Vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virûm circa, seniorque Galaesus,
Dum paci medium se offert; justissimus unus
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus arvis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, et terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos aequo dum Marte geruntur,
Promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
Imbuit, et primae commisit funera pugnae,
Deserit Hesperiam, et, coeli convexa per auras,
Junonem victrix affatur voce superba:
En! perfecta tibi bello discordia tristi:
Dic, in amicitiam coëant, et foedera jungant.
Quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros,
Hoc etiam his addam: tua si mihi certa voluntas,

Finitimas in bella feram rumoribus urbis,
Accendamque animos insani Martis amore,
Undique ut auxilio veniant; spargam arma per agros.
Tum contra Juno: Terrorum et fraudis abunde est.
Stant belli caussae: pugnatur comminus armis:
Quae fors prima dedit, sanguis novus imbuit arma.
Talia connubia, et talis celebrent hymenaeos
Egregium Veneris genus et rex ipse Latinus.
Te super aetherias errare licentius auras
Haud Pater ille velit, summi regnator Olympi.
Cede locis. Ego, si qua super fortuna laborum est,
Ipsa regam. Talis dederat Saturnia voces.
Illa autem attollit stridentis anguibus alas,
Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
Est locus Italiae medio sub montibus altis,
Nobilis, et fama multis memoratus in oris,
Amsancti valles: densis hunc frondibus atrum
Urguet utrimque latus nemoris, medioque fragosus
Dat sonitum saxis, et torto vertice, torrens.
Hic specus horrendum, saevi spiracula Ditis,
Monstratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit faucis; quis condita Erinnys,
Invisum numen, terras coelumque levabat.
Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. Ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus, caesosque reportant
Almonem puerum foedatique ora Galaesi;
Implorantque deos, obtestanturque Latinum.

Turnus adest, medioque in crimine caedis et ignis
Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari;
Stirpem admisceri Phrygiam; se limine pelli.
Tum, quorum, attonitae Baccho, nemora avia matres
Insultant thiasis, neque enim leve nomen Amatae,
Undique collecti coëunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata deûm, perverso numine, poscunt:
Certatim regis circumstant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes immota, resistit:
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quae sese, multis circum latrantibus undis,
Mole tenet scopuli; nequidquam et spumea circum
Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga.
Verum, ubi nulla datur caecum exsuperare potestas
Consilium, et saevae nutu Junonis eunt res;
Multa deos aurasque, pater, testatus inanis,
Frangimur heu! fatis, inquit, ferimurque procella.
Ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas,
O miseri! Te, Turne, nefas, te triste manebit
Supplicium; votisque deos venerabere seris:
Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus;
Funere felici spolior. Nec plura locutus
Sepsit se tectis, rerumque reliquit habenas.

Mos erat Hesperio in Latio, quem protenus urbes
Albanae coluere sacrum, nunc, maxima rerum,
Roma colit, quum prima movent in proelia Martem;
Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum,

Hyrcanisve, Arabisve, parant; seu tendere ad Indos,
Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.
Sunt geminae Belli portae, sic nomine dicunt,
Religione sacrae, et saevi formidine Martis:
Centum aerei claudunt vectes, aeternaque ferri
Robora; nec custos absistit limine Janus.
Has, ubi certa sedet Patribus sententia pugnae,
Ipse, Quirinali trabea cinctuque Gabino
Insignis, reserat stridentia limina Consul;
Ipse vocat pugnas: sequitur tum cetera pubes;
Aereaque assensu conspirant cornua rauco.
Hoc et tum Aeneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, tristisque recludere portas.
Abstinuit tactu pater, aversusque refugit
Foeda ministeria, et caecis se condidit umbris.
Tum regina deûm, coelo delapsa, morantis
Impulit ipsa manu portas, et, cardine verso,
Belli ferratos rupit Saturnia postes.

Ardet, inexcita, Ausonia, atque immobilis ante:
Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes årma requirunt.
Pars levis clipeos, et spicula lucida, tergunt
Arvina pingui, subiguntque in cote securis;
Signaque ferre juvat, sonitusque audire tubarum.
Quinque adeo magnae, positis incudibus, urbes
Tela novant, Atina potens, Tiburque superbum,
Ardea, Crustumerique, et turrigerae Antemnae.
Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque salignas

Umbonum cratis: alii thoracas aënos,
Aut levis ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc et falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor: recoquunt patrios fornacibus ensis.
Classica jamque sonant; it bello tessera signum.
Hic galeam tectis trepidus rapit; ille frementis
Ad juga cogit equos; clipeumque, auroque trilicem
Loricam, induitur, fidoque accingitur ense.

Pandite nunc Helicona, Deae, cantusque movete,
Qui bello exciti reges; quae quemque secutae
Complerint campos acies; quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis:
Et meministis enim, Divae, et memorare potestis;
Ad nos vix tenuis famae perlabitur aura.

Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris,
Contemtor divom, Mezentius; agminaque armat.
Filius huic juxta, Lausus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni:
Lausus, equûm domitor, debellatorque ferarum,
Ducit, Agyllina nequidquam ex urbe secutos,
Mille viros; dignus, patriis qui laetior esset
Imperiis, et cui pater haud Mezentius esset.

Post hos, insignem palma per gramina currum,
Victoresque ostentat equos, satus Hercule pulchro,
Pulcher Aventinus; clipeoque insigne paternum,
Centum angues, cinctamque gerit serpentibus Hydram:
Collis Aventini silva quem Rhea sacerdos
Furtivum partu sub luminis edidit oras,

Mixta deo mulier, postquam Laurentia victor,
Geryone exstincto, Tirynthius attigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu saevosque gerunt in bella dolones;
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.
Ipse pedes, tegumen torquens immane leonis,
Terribili impexum seta, cum dentibus albis
Indutus capiti, sic regia tecta subibat
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tiburtia moenia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catillusque, acerque Coras, Argiva juventus;
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur:
Ceu, duo nubigenae quum vertice montis ab alto
Descendunt Centauri, Homolen Othrymque nivalem
Linquentes cursu rapido: dat euntibus ingens
Silva locum, et magno cedunt virgulta fragore.
Nec Praenestinae fundator defuit urbis,
Volcano genitum pecora inter agrestia regem,
Inventumque focis, omnis quem credidit aetas,
Caeculus. Hunc legio late comitatur agrestis:
Quique altum Praeneste viri, quique arva Gabinae
Junonis, gelidumque Anienem, et, roscida rivis,
Hernica saxa, colunt; quos, dives Anagnia, pascis,
Quos, Amasene pater. Non illis omnibus arma,
Nec clipei currusve sonant: pars maxima glandes
Liventis plumbi spargit; pars spicula gestat
Bina manu; fulvosque lupi de pelle galeros

Tegmen habent capiti: vestigia nuda sinistri
Instituere pedis; crudus tegit altera pero.
At Messapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
Jam pridem resides populos, desuetaque bello
Agmina, in arma vocat subito, ferrumque retractat.
Hi Fescenninas acies, Aequosque Faliscos;
Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
Et Cimini cum monte lacum, lucosque Capenos.
Ibant aequati numero, regemque canebant:
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
Quum sese e pastu referunt, et longa canoros
Dant per colla modos: sonat amnis, et Asia longe
Pulsa palus.
Nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto
Misceri putet; aëriam sed gurgite ab alto
Urgueri volucrum raucarum ad littora nubem.
Ecce! Sabinorum prisco de sanguine, magnum
Agmen agens, Clausus, magnique ipse agminis instar;
Claudia nunc a quo diffunditur et tribus, et gens,
Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
Una ingens Amiterna cohors, priscique Quirites,
Ereti manus omnis, oliviferaeque Mutuscae;
Qui Nomentum urbem, qui Rosea rura Velini,
Qui Tetricae horrentis rupes, montemque Severum,
Casperiamque, colunt, Forulosque, et flumen Himellae;
Qui Thybrim Fabarimque bibunt, quos frigida misit

Nursia, et Hortinae classes, populique Latini;
Quosque secans, infaustum, interluit Allia, nomen:
Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Saevus ubi Orion hibernis conditur undis,
Vel, quum sole novo densae torrentur aristae
Aut Hermi campo, aut Lyciae flaventibus arvis.
Scuta sonant, pulsuque pedum conterrita tellus.
Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hostis,
Curru jungit Halesus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris; et quos de collibus altis
Aurunci misere patres, Sidicinaque juxta
Aequora; quique Cales linquunt; amnisque vadosi
Accola Volturni, pariterque Saticulus asper,
Oscorumque manus. Teretes sunt aclydes illis
Tela; sed haec lento mos est aptare flagello:
Laevas caetra tegit: falcati comminus enses.
Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Oebale, quem generasse Telon Sebethide nympha
Fertur, Teleboûm Capreas quum regna teneret
Jam senior: patriis sed non et filius arvis
Contentus, late jam tum ditione premebat
Sarrastis populos, et quae rigat aequora Sarnus, [nae,
Quique Rufras Batalumque tenent, atque arva Celen-
Et quos maliferae despectant moenia Abellae:
Teutonico ritu soliti torquere cateias;
Tegmina quîs capitum raptus de subere cortex;
Aerataeque micant peltae, micat aereus ensis.

Et te montosae misere in proelia Nersae,
Ufens, insignem fama et felicibus armis :
Horrida praecipue cui gens, assuetaque multo
Venatu nemorum, duris Aequicula glebis.
Armati terram exercent, semperque recentis
Convectare juvat praedas, et vivere rapto.
Quin et Marrubia venit de gente sacerdos,
Fronde super galeam et felici comtus oliva,
Archippi regis missu, fortissimus Umbro :
Vipereo generi, et graviter spirantibus hydris,
Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
Mulcebatque iras, et morsus arte levabat.
Sed non Dardaniae medicari cuspidis ictum
Evaluit ; neque eum juvere in volnera cantus
Somniferi, et Marsis quaesitae montibus herbae.
Te nemus Anguitiae, vitrea te Fucinus unda,
Te liquidi flevere lacus.
Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello,
Virbius : insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriae lucis, humentia circum
Littora, pinguis ubi et placabilis ara Dianae. [vercae
Namque ferunt fama, Hippolytum, postquam arte no-
Occiderit, patriasque explerit sanguine poenas,
Turbatis distractus equis, ad sidera rursus
Aetheria et superas coeli venisse sub auras,
Paeoniis revocatum herbis, et amore Dianae.
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab um-
Mortalem infernis ad lumina surgere vitae, [bris

Ipse, repertorem medicinae talis et artis,
Fulmine Phoebigenam Stygias detrusit in undas.
At Trivia Hippolytum secretis alma recondit
Sedibus, et nymphae Egeriae nemorique relegat:
Solus ubi in silvis Italis ignobilis aevum
Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.
Unde etiam templo Triviae, lucisque sacratis,
Cornipedes arcentur equi; quod littore currum,
Et juvenem, monstris pavidi effudere marinis.
Filius ardentis haud secius aequore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
  Ipse inter primos, praestanti corpore, Turnus
Vertitur, arma tenens; et toto vertice supra est.
Cui, triplici crinita juba, galea alta Chimaeram
Sustinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignis:
Tam magis illa fremens, et tristibus effera flammis,
Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.
At levem clipeum sublatis cornibus Io
Auro insignibat, jam setis obsita, jam bos,
Argumentum ingens, et custos virginis Argus,
Caelataque amnem fundens pater Inachus urna.
Insequitur nimbus peditum, clipeataque totis
Agmina densantur campis, Argivaque pubes,
Auruncaeque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacranae acies, et, picti scuta, Labici:
Qui saltus, Tiberine, tuos, sacrumque Numicì
Littus, arant, Rutulosque exercent vomere collis,
Circaeumque jugum; quis Jupiter Anxurus arvis

Praesidet, et viridi gaudens Feronia luco;
Qua Saturae jacet atra palus, gelidusque per imas
Quaerit iter vallis, atque in mare conditur, Ufens.
Hos super advenit, Volsca de gente, Camilla,
Agmen agens equitum, et florentis aere catervas,
Bellatrix: non illa colo calathisve Minervae
Femineas assueta manus, sed proelia virgo
Dura pati, cursuque pedum praevertere ventos.
Illa vel intactae segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu laesisset aristas;
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeris nec tingueret aequore plantas.
Illam omnis, tectis agrisque effusa, juventus,
Turbaque miratur matrum, et prospectat euntem,
Attonitis inhians animis; ut regius ostro
Velet honos levis humeros; ut fibula crinem
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipsa pharetram,
Et pastoralem praefixa cuspide myrtum.

P. VIRGILII

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER VIII.

Ut belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, et rauco strepuerunt cornua cantu;
Utque acris concussit equos, utque impulit arma:
Extemplo turbati animi; simul omne tumultu
Conjurat trepido Latium, saevitque juventus
Effera. Ductores primi, Messapus et Ufens,
Contemtorque deûm, Mezentius, undique cogunt
Auxilia, et latos vastant cultoribus agros.
Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, et, Latio consistere Teucros,
Advectum Aenean classi, victosque Penatis
Inferre, et fatis regem se dicere posci,
Edoceat, multasque viro se adjungere gentis
Dardanio, et late Latio increbrescere nomen.
Quid struat his coeptis, quem, si Fortuna sequatur,
Eventum pugnae cupiat, manifestius ipsi,
Quàm Turno regi, aut regi apparere Latino.
Talia per Latium: quae Laomedontius heros

Cuncta videns, magno curarum fluctuat aestu;
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partisque rapit varias, perque omnia versat:
Sicut aquae tremulum labris ubi lumen aënis
Sole repercussum, aut radiantis imagine lunae,
Omnia pervolitat late loca; jamque sub auras
Erigitur, summique ferit laquearia tecti.
Nox erat; et terras animalia fessa per omnis,
Alituum pecudumque genus, sopor altus habebat:
Quum pater in ripa, gelidique sub aetheris axe,
Aeneas, tristi turbatus pectora bello,
Procubuit, seramque dedit per membra quietem.
Huic deus ipse loci fluvio Tiberinus amoeno
Populeas inter senior se attollere frondis
Visus: eum tenuis glauco velabat amictu
Carbasus, et crinis umbrosa tegebat arundo:
Tum sic affari, et curas his demere dictis:
O sate gente deûm! Trojanam ex hostibus urbem
Qui revehis nobis, aeternaque Pergama servas,
Exspectate solo Laurenti arvisque Latinis,
Hic tibi certa domus; certi, ne absiste, Penates;
Neu belli terrere minis. Tumor omnis et irae
Concessere deûm.
Jamque tibi, ne vana putes haec fingere somnum,
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fetus enixa, jacebit;
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:

Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Ascanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. Nunc, qua ratione, quod instat,
Expedias victor, paucis, adverte, docebo.
Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui signa secuti,
Delegere locum, et posuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina:
Hos castris adhibe socios, et foedera junge.
Ipse ego te ripis et recto flumine ducam,
Adversum remis superes subvectus ut amnem.
Surge age, nate dea; primisque cadentibus astris
Junoni fer rite preces, iramque minasque
Supplicibus supera votis. Mihi victor honorem
Persolves. Ego sum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, et pinguia culta secantem,
Caeruleus Thybris, coelo gratissimus amnis.
Hic mihi magna domus: celsis caput urbibus exit.
Dixit, deinde lacu Fluvius se condidit alto,
Ima petens. Nox Aenean, somnusque reliquit.
Surgit, et, aetherii spectans orientia solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Sustulit, ac talis effundit ad aethera voces: [est,
Nymphae, Laurentes Nymphae, genus amnibus unde
Tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine sancto!
Accipite Aenean, et tandem arcete periclis. [tra,
Quo te cumque lacus, miserantem incommoda nos-

Fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis ;
Semper honore meo, semper celebrabere donis,
Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.
Adsis o tantum ! et propius tua numina firmes.
Sic memorat, geminasque legit de classe biremis,
Remigioque aptat ; socios simul instruit armis.
Ecce autem ! subitum atque oculis mirabile mon-
Candida per silvam cum fetu concolor albo [strum,
Procubuit, viridique in littore conspicitur, sus :
Quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxima Juno,
Mactat, sacra ferens, et cum grege sistit ad aram.
Thybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumen-
Leniit, et tacita refluens ita substitit unda, [tem
Mitis ut in morem stagni, placidaeque paludis,
Sterneret aequor aquis, remo ut luctamen abesset.
Ergo iter inceptum celerant ; rumore secundo
Labitur uncta vadis abies ; mirantur et undae,
Miratur nemus insuetum, fulgentia longe
Scuta virûm fluvio pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos superant flexus, variisque teguntur
Arboribus, viridisque secant placido aequore silvas.
Sol medium coeli conscenderat igneus orbem :
Quum muros arcemque procul, ac rara domorum
Tecta, vident ; quae nunc Romana potentia coelo
Aequavit : tum res inopes Evandrus habebat.
Ocius advertunt proras, urbique propinquant.
Forte die sollemnem illo rex Arcas honorem

Amphitryoniadae magno divisque ferebat
Ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
Una omnes juvenum primi, pauperque senatus,
Tura dabant ; tepidusque cruor fumabat ad aras.
Ut celsas videre rates, atque inter opacum
Allabi nemus, et tacitis incumbere remis ;
Terrentur visu subito, cunctique relictis
Consurgunt mensis. Audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipse ;
Et procul e tumulo: Juvenes, quae caussa subegit
Ignotas tentare vias ? quo tenditis ? inquit.
Qui genus ? unde domo ? pacemne huc fertis, an ar-
Tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta, [ma ?
Paciferaeque manu ramum praetendit olivae :
Trojugenas ac tela vides inimica Latinis ;
Quos illi bello profugos egere superbo.
Evandrum petimus. Ferte haec, et dicite lectos
Dardaniae venisse duces, socia arma rogantis.
Obstupuit, tanto percussus nomine, Pallas :
Egredere o ! quicumque es, ait, coramque parentem
Alloquere, ac nostris succede penatibus hospes :
Excepitque manu, dextramque amplexus inhaesit.
Progressi, subeunt luco, fluviumque relinquunt.
Tum regem Aeneas dictis affatur amicis :
Optime Grajugenum, cui me Fortuna precari
Et vitta comtos voluit praetendere ramos ; [cas,
Non equidem extimui, Danaûm quod ductor et Ar-
Quodque ab stirpe fores geminis conjunctus Atridis:

Sed mea me virtus, et sancta oracula divom,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Conjunxere tibi, et fatis egere volentem.
Dardanus, Iliacae primus pater urbis et auctor,
Electra, ut Graii perhibent, Atlantide cretus,
Advehitur Teucros; Electram maximus Atlas
Edidit, aetherios humero qui sustinet orbis.
Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
Cyllenae gelido conceptum vertice fudit;
At Maiam, auditis si quidquam credimus, Atlas,
Idem Atlas generat, coeli qui sidera tollit.
Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
His fretus, non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me, me ipse, meumque
Objeci caput, et supplex ad limina veni.
Gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello
Insequitur: nos si pellant, nihil afore credunt, [tant,
Quin omnem Hesperiam penitus sua sub juga mit-
Et mare, quod supra, teneant, quodque alluit infra.
Accipe, daque fidem. Sunt nobis fortia bello
Pectora; sunt animi, et rebus spectata juventus.
Dixerat Aeneas: ille os oculosque loquentis
Jam dudum et totum lustrabat lumine corpus.
Tum sic pauca refert: Ut te, fortissime Teucrûm,
Accipio agnoscoque libens! ut verba parentis,
Et vocem Anchisae magni, voltumque, recordor!
Nam memini, Hesionae visentem regna sororis,
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,

Protenus Arcadiae gelidos invisere finis.
Tum mihi prima genas vestibat flore juventa;
Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
Anchises. Mihi mens juvenali ardebat amore
Compellare virum, et dextrae conjungere dextram.
Accessi, et cupidus Pheneï sub moenia duxi.
Ille mihi insignem pharetram, Lyciasque sagittas,
Discedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
Frenaque bina, meus quae nunc habet, aurea, Pallas.
Ergo et, quam petitis, juncta est mihi foedere dex-
Et, lux quum primum terris se crastina reddet, [tra;
Auxilio laetos dimittam, opibusque juvabo.
Interea sacra haec, quando huc venistis amici,
Annua, quae differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum, et jam nunc sociorum assuescite mensis.
Haec ubi dicta, dapes jubet et sublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili;
Praecipuumque toro, et villosi pelle leonis,
Accipit Aenean, solioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim, araeque sacerdos,
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratae Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Aeneas, simul et Trojana juventus,
Perpetui tergo bovis, et lustralibus extis. [dendi,
Postquam exemta fames, et amor compressus e-
Rex Evandrus ait: Non haec sollemnia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,

Vana superstitio, veterumque ignara deorum,
Imposuit. Saevis, hospes Trojane, periclis
Servati, facimus; meritosque novamus honores.
Jam primum saxis suspensam hanc adspice rupem:
Disjectae procul ut moles, desertaque montis
Stat domus, et scopuli ingentem traxere ruinam.
Hic spelunca fuit, vasto submota recessu;
Semihominis Caci facies quam dira tenebat,
Solis inaccessam radiis; semperque recenti
Caede tepebat humus; foribusque affixa superbis
Ora virûm tristi pendebant pallida tabo.
Huic monstro Volcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignis, magna se mole ferebat.
Attulit et nobis aliquando optantibus aetas
Auxilium adventumque dei. Nam maximus ultor,
Tergemini nece Geryonae spoliisque superbus,
Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
Ingentis; vallemque boves, amnemque, tenebant.
At furiis Caci mens effera, ne quid inausum
Aut intractatum scelerisve dolive fuisset,
Quatuor a stabulis praestanti corpore tauros
Avertit, totidem forma superante juvencas;
Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
Quaerenti nulla ad speluncam signa ferebant.
Interea, quum jam stabulis saturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet,

Discessu mugire boves, atque omne querelis
Impleri nemus, et colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vastoque sub antro
Mugiit, et Caci spem custodita fefellit.
Hic vero Alcidae furiis exarserat atro
Felle dolor: rapit arma manu, nodisque gravatum
Robur; et aetherii cursu petit ardua montis.
Tum primum nostri Cacum videre timentem,
Turbatumque oculis. Fugit ilicet ocior Euro,
Speluncamque petit: pedibus timor addidit alas.
Ut sese inclusit, ruptisque immane catenis
Dejecit saxum, ferro quod et arte paterna
Pendebat, fultosque emuniit objice postes,
Ecce! furens animis aderat Tirynthius; omnemque
Accessum lustrans huc ora ferebat, et illuc,
Dentibus infrendens. Ter totum, fervidus ira,
Lustrat Aventini montem; ter saxea tentat
Limina nequidquam; ter fessus valle resedit.
Stabat acuta silex, praecisis undique saxis,
Speluncae dorso insurgens, altissima visu;
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo laevum incumbebat ad amnem,
Dexter, in adversum nitens, concussit, et imis
Avolsam solvit radicibus; inde repente
Impulit: impulsu quo maximus insonat aether,
Dissultant ripae, refluitque exterritus amnis.
At specus, et Caci detecta apparuit ingens
Regia, et umbrosae penitus patuere cavernae:

Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens
Infernas reseret sedes, et regna recludat
Pallida, dis invisa, superque immane barathrum
Cernatur, trepidentque immisso lumine Manes.
Ergo, insperata deprensum in luce repente,
Inclusumque cavo saxo, atque insueta rudentem,
Desuper Alcides telis premit, omniaque arma
Advocat, et ramis vastisque molaribus instat.
Ille autem, neque enim fuga jam super ulla pericli,
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu!
Evomit, involvitque domum caligine caeca,
Prospectum eripiens oculis; glomeratque sub antro
Fumiferam noctem, commixtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
Praecipiti injecit saltu, qua plurimus undam
Fumus agit, nebulaque ingens specus aestuat atra.
Hic Cacum in tenebris, incendia vana vomentem,
Corripit, in nodum complexus, et angit inhaerens
Elisos oculos, et siccum sanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revolsis;
Abstractaeque boves abjurataeque rapinae
Coelo ostenduntur, pedibusque informe cadaver
Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo
Terribilis oculos, voltum, villosaque setis
Pectora semiferi, atque exstinctos faucibus ignis.
Ex illo celebratus honos, laetique minores
Servavere diem; primusque Potitius auctor,
Et domus Herculei custos Pinaria sacri

Hanc aram luco statuit, quae Maxima semper
Dicetur nobis, et erit quae maxima semper.
Quare agite, o juvenes! tantarum in munere laudum,
Cingite fronde comas, et pocula porgite dextris,
Communemque vocate deum, et date vina volentes.
Dixerat ; Herculea bicolor quum populus umbra
Velavitque comas, foliisque innexa pependit ;
Et sacer implevit dextram scyphus. Ocius omnes
In mensam laeti libant, divosque precantur.
  Devexo interea propior fit Vesper Olympo :
Jamque sacerdotes, primusque Potitius, ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.
Instaurant epulas, et mensae grata secundae
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum,
Populeis adsunt evincti tempora ramis ;
Hic juvenum chorus, ille senum ; qui carmine laudes
Herculeas et facta ferunt : ut prima novercae
Monstra, manu, geminosque, premens, eliserit an-
Ut bello egregias idem disjecerit urbis, [guis ;
Trojamque Oechaliamque ; ut duros mille labores
Rege sub Eurystheo, fatis Junonis iniquae,
Pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembris,
Hylaeumque Pholumque, manu, tu Cresia mactas
Prodigia, et vastum Nemea sub rupe leonem :
Te Stygii tremuere lacus, te janitor Orci,
Ossa super recubans antro semesa cruento:
Nec te ullae facies, non terruit ipse Typhoëus,

Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernaeus turba capitum circumstetit anguis.
Salve! vera Jovis proles, decus addite divis;
Et nos et tua dexter adi pede sacra secundo.
Talia carminibus celebrant: super omnia Caci
Speluncam adjiciunt, spirantemque ignibus ipsum.
Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant.
Exin se cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. Ibat rex, obsitus aevo;
Et comitem Aeneam juxta, natumque, tenebat
Ingrediens, varioque viam sermone levabat.
Miratur, facilisque oculos fert omnia circum,
Aeneas, capiturque locis; et singula laetus
Exquiritque auditque virûm monumenta priorum.
Tum rex Evandrus, Romanae conditor arcis:
Haec nemora indigenae Fauni Nymphaeque tene-
Gensque virûm truncis et duro robore nata: [bant,
Quis neque mos, neque cultus erat; nec jungere tau-
Aut componere opes norant, aut parcere parto: [ros,
Sed rami, atque, asper victu, venatus alebat.
Primus ab aetherio venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, et regnis exsul ademtis.
Is genus indocile, ac dispersum montibus altis,
Composuit, legesque dedit; Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
Aurea quae perhibent, illo sub rege fuerunt
Saecula: sic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paullatim, ac decolor, aetas,

Et belli rabies, et amor successit habendi.
Tum manus Ausonia et gentes venere Sicanae :
Saepius et nomen posuit Saturnia tellus.
Tum reges, asperque, immani corpore, Thybris :
A quo post Itali fluvium cognomine Thybrim
Diximus ; amisit verum vetus Albula nomen.
Me, pulsum patria, pelagique extrema sequentem,
Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
His posuere locis, matrisque egere tremenda
Carmentis Nymphae monita, et deus auctor Apollo.
Vix ea dicta, dehinc progressus monstrat et aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam [norem,
Quam memorant, Nymphae priscum Carmentis ho-
Vatis fatidicae, cecinit quae prima futuros
Aeneadas magnos, et nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
Retulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycaei.
Nec non et sacri monstrat nemus Argileti,
Testaturque locum, et letum docet hospitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam sedem, et Capitolia, ducit,
Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
Jam tum religio pavidos terrebat agrestis
Dira loci : jam tum silvam saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem,
Quis deus, incertum est, habitat deus : Arcades ipsum
Credunt se vidisse Jovem, quum saepe nigrantem
Aegida concuteret, dextra nimbosque cieret.

Haec duo praeterea disjectis oppida muris,
Reliquias veterumque vides monumenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem :
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
  Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Evandri, passimque armenta videbant
Romanoque foro et lautis mugire Carinis.
Ut ventum ad sedes ; Haec, inquit, limina victor
Alcides subiit ; haec illum regia cepit.
Aude, hospes, contemnere opes, et te quoque dig-
Finge deo ; rebusque veni non asper egenis. [num
Dixit ; et angusti subter fastigia tecti
Ingentem Aenean duxit, stratisque locavit
Effultum foliis et pelle Libystidis ursae.
Nox ruit, et fuscis tellurem amplectitur alis.
  At Venus, haud animo nequidquam exterrita, ma-
Laurentumque minis et duro mota tumultu, [ter,
Volcanum alloquitur ; thalamoque haec conjugis au-
Incipit, et dictis divinum adspirat amorem : [reo
Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
Debita, casurasque inimicis ignibus arces ;
Non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
Artis opisque tuae ; nec te, carissime conjunx,
Incassumve tuos volui exercere labores :
Quamvis et Priami deberem plurima natis,
Et durum Aeneae flevissem saepe laborem.
Nunc Jovis imperiis Rutulornm constitit oris :
Ergo eadem supplex venio, et sanctum mihi numen

Arma rogo, genetrix nato. Te filia Nerei,
Te potuit lacrimis Tithonia flectere conjunx.
Adspice, qui coëant populi, quae moenia clausis
Ferrum acuant portis, in me excidiumque meorum.
Dixerat; et niveis hinc, atque hinc, diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet. Ille repente
Accepit solitam flammam; notusque medullas
Intravit calor, et labefacta per ossa cucurrit:
Non secus atque olim, tonitru quum rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit, laeta dolis, et formae conscia, conjunx.
Tum pater aeterno fatur devinctus amore:
Quid caussas petis ex alto? fiducia cessit
Quo tibi, diva, mei? similis si cura fuisset,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset;
Nec Pater omnipotens Trojam nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.
Et nunc, si bellare paras, atque haec tibi mens est;
Quidquid in arte mea possum promittere curae,
Quod fieri ferro liquidove potest electro,
Quantum ignes animaeque valent: absiste precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus,
Optatos dedit amplexus, placidumque petivit,
Conjugis infusus gremio, per membra soporem.
Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactae
Curriculo expulerat somnum; quum femina primum,
Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva,
Impositum, cinerem et sopitos suscitat ignis,

Noctem addens operi ; famulasque ad lumina longo
Exercet penso ; castum ut servare cubile
Conjugis et possit parvos educere natos :
Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo,
Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit.
Insula Sicanium juxta latus Aeoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis :
Quam subter specus, et, Cyclopum exesa caminis,
Antra Aetnaea tonant ; validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis
Stricturae Chalybum, et fornacibus ignis anhelat ;
Volcani domus, et Volcania nomine tellus.
Hoc tunc ignipotens coelo descendit ab alto.
Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro, [mon.
Brontesque, Steropesque, et nudus membra Pyrac-
His informatum manibus, jam parte polita,
Fulmen erat ; toto genitor quae plurima coelo
Dejicit in terras : pars imperfecta manebat.
Tris imbris torti radios, tris nubis aquosae,
Addiderant, rutili tris ignis, et alitis austri :
Fulgores nunc horrificos, sonitumque, metumque,
Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
Parte alia Marti currumque rotasque volucris
Instabant, quibus ille viros, quibus excitat urbis ;
Aegidaque horriferam, turbatae Palladis arma,
Certatim squamis serpentum, auroque, polibant,
Connexosque anguis, ipsamque in pectore divae
Gorgona, desecto vertentem lumina collo.

Tollite cuncta, inquit, coeptosque auferte labores,
Aetnaei Cyclopes, et huc advertite mentem:
Arma acri facienda viro: nunc viribus usus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
Praecipitate moras. Nec plura effatus, et illi
Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti: fluit aes rivis, aurique metallum;
Volnificusque chalybs vasta fornace liquescit.
Ingentem clipeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum; septenosque orbibus orbis
Impediunt. Alii ventosis follibus auras
Accipiunt redduntque: alii stridentia tinguunt
Aera lacu: gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese multa vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.
Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris,
Evandrum ex humili tecto lux suscitat alma,
Et matutini volucrum sub culmine cantus.
Consurgit senior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis:
Tum lateri atque humeris Tegeaeum subligat ensem,
Demissa ab laeva pantherae terga retorquens.
Nec non et gemini custodes limine ab alto
Praecedunt gressumque canes comitantur herilem.
Hospitis Aeneae sedem et secreta petebat,
Sermonum memor et promissi muneris, heros.
Nec minus Aeneas se matutinus agebat.
Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.

Congressi jungunt dextras, mediisque residunt
Aedibus, et licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior haec :
 Maxime Teucrorum ductor, quo sospite numquam
Res equidem Trojae victas, aut regna, fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguae vires : hinc Tusco claudimur amni;
Hinc Rutulus premit, et murum circumsonat armis.
Sed tibi ego ingentis populos, opulentaque regnis
Jungere castra paro ; quam fors inopina salutem
Ostentat : fatis huc te poscentibus adfers.
Haud procul hinc, saxo, incolitur, fundata vetusto,
Urbis Agyllinae sedes ; ubi Lydia quondam
Gens, bello praeclara, jugis insedit Etruscis.
Hanc, multos florentem annos, rex deinde superbo
Imperio et saevis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas caedes, quid facta tyranni
Effera ? dî capiti ipsius generique reservent !
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibusque manus, atque oribus ora,
Tormenti genus ! et, sanie taboque fluentis,
Complexu in misero, longa sic morte necabat.
At fessi tandem cives, infanda furentem,
Armati circumsistunt ipsumque, domumque :
Obtruncant socios, ignem ad fastigia jactant.
Ille, inter caedes, Rutulorum, elapsus, in agros
Confugere, et Turni defendier hospitis armis.
Ergo omnis furiis surrexit Etruria justis :

Regem ad supplicium praesenti Marte reposcunt.
His ego te, Aenea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condensae littore puppes ;
Signaque ferre jubent : retinet longaevus haruspex,
Fata canens : O Maeoniae delecta juventus !
Flos veterum virtusque virûm, quos justus in hostem
Fert dolor, et merita accendit Mezentius ira ;
Nulli fas Italo tantam subjungere gentem :
Externos optate duces. Tum Etrusca resedit
Hoc acies campo, monitis exterrita divom.
Ipse oratores ad me regnique coronam
Cum sceptro misit mandatque insignia Tarcho,
Succedam castris, Tyrrhenaque regna capessam.
Sed mihi tarda gelu, saeclisque effeta, senectus
Invidet imperium, seraeque ad fortia vires.
Natum exhortarer, ni, mixtus matre Sabella,
Hinc partem patriae traheret. Tu, cujus et annis
Et generi fata indulgent, quem numina poscunt,
Ingredere, o Teucrûm atque Italûm fortissime ductor !
Hunc tibi praeterea, spes et solatia nostri,
Pallanta adjungam ; sub te tolerare magistro
Militiam et grave Martis opus, tua cernere facta,
Assuescat, primis et te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo ; totidemque suo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat ; defixique ora tenebant
Aeneas Anchisiades et fidus Achates,
Multaque dura suo tristi cum corde putabant ;

Ni signum coelo Cytherea dedisset aperto.
Namque improviso, vibratus ab aethere, fulgor
Cum sonitu venit, et ruere omnia visa repente,
Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.
Suspiciunt : iterum atque iterum fragor increpat in-
Arma inter nubem, coeli in regione serena, [gens.
Per sudum rutilare vident, et pulsa tonare.
Obstupuere animis alii ; sed Troïus heros
Agnovit sonitum, et divae promissa parentis.
Tum memorat: Ne vero, hospes, ne quaere profecto,
Quem casum portenta ferant : ego poscor Olympo.
Hoc signum cecinit missuram diva creatrix,
Si bellum ingrueret ; Volcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu quantae miseris caedes Laurentibus instant !
Quas poenas mihi, Turne, dabis! quam multa sub un-
Scuta virûm, galeasque, et fortia corpora, volves, [das
Thybri pater ! Poscant acies, et foedera rumpant.
Haec ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto ;
Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
Excitat, hesternumque Larem, parvosque Penatis
Laetus adit : mactant lectas de more bidentis,
Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Post hinc ad navis graditur, sociosque revisit :
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Praestantis virtute legit ; pars cetera prona
Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
Nuntia ventura Ascanio rerumque, patrisque.

Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva :
Ducunt exsortem Aeneae ; quem fulva leonis
Pellis obit totum, praefulgens unguibus aureis.
Fama volat, parvam subito volgata per urbem,
Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis.
Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
It Timor, et major Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus, dextram complexus euntis,
Haeret, inexpletum lacrimans ; ac talia fatur :
O ! mihi praeteritos referat si Jupiter annos ;
Qualis eram, quum primam aciem Praeneste sub ip-
Stravi, scutorumque incendi victor acervos, [sa
Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi ;
Nascenti cui tris animas Feronia mater,
Horrendum dictu ! dederat, terna arma movenda ;
Ter leto sternendus erat ; cui tunc tamen omnis
Abstulit haec animas dextra, et totidem exuit armis:
Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
Nate, tuo ; neque finitimus Mezentius usquam,
Huic capiti insultans, tot ferro saeva dedisset
Funera, tam multis viduasset civibus urbem.
At vos, o Superi ! et divom tu maxime rector
Jupiter ! Arcadii, quaeso, miserescite regis,
Et patrias audite preces : Si numina vestra
Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant,
Si visurus eum vivo, et venturus in unum ;
Vitam oro : patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris ;

Nunc, o nunc! liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri,
Dum te, care puer, mea sera et sola voluptas,
Complexu teneo: gravior ne nuntius auris
Volneret. Haec genitor digressu dicta supremo
Fundebat: famuli collapsum in tecta ferebant.
  Jamque adeo exierat portis equitatus apertis:
Aeneas inter primos, et fidus Achates;
Inde alii Trojae proceres: ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde et pictis conspectus in armis:
Qualis, ubi oceani perfusus Lucifer unda,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignis,
Extulit os sacrum coelo, tenebrasque resolvit.
Stant pavidae in muris matres, oculisque sequuntur
Pulveream nubem, et fulgentis aere catervas.
Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
Armati tendunt. It clamor, et, agmine facto, [pum.
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula cam-
  Est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
Religione patrum late sacer: undique colles
Inclusere cavi, et nigra nemus abiete cingit.
Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum pecorisque deo, lucumque diemque,
Qui primi finis aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis; celsoque omnis de colle videri
Jam poterat legio, et latis tendebat in arvis.
Huc pater Aeneas et bello lecta juventus

Succedunt, fessique et equos et corpora curant.
At Venus aetherios inter, dea candida, nimbos
Dona ferens aderat; natumque in valle reducta
Ut procul egelido secretum flumine vidit,
Talibus affata est dictis, seque obtulit ultro:
En! perfecta mei promissa conjugis arte
Munera: ne mox aut Laurentis, nate, superbos,
Aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.
Dixit, et amplexus nati Cytherea petivit;
Arma sub adversa posuit radiantia quercu.
Ille, deae donis et tanto laetus honore,
Expleri nequit, atque oculos per singula volvit,
Miraturque, interque manus, et brachia, versat
Terribilem cristis galeam flammasque vomentem,
Fatiferumque ensem, loricam ex aere rigentem,
Sanguineam, ingentem, qualis, quum caerula nubes
Solis inardescit radiis, longeque refulget;
Tum levis ocreas electro auroque recocto,
Hastamque, et clipei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inscius aevi,
Fecerat ignipotens; illic genus omne futurae
Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella.
Fecerat et viridi fetam Mavortis in antro
Procubuisse lupam: geminos huic ubera circum
Ludere pendentis pueros, et lambere matrem
Impavidos; illam, tereti cervice reflexam,
Mulcere alternos, et corpora fingere lingua.

Nec procul hinc Romam, et raptas sine more Sabi-
Consessu caveae, magnis Circensibus actis, [nas
Addiderat, subitoque novum consurgere bellum
Romulidis, Tatioque seni, Curibusque severis.
Post idem, inter se posito certamine, reges
Armati, Jovis ante aram, paterasque tenentes,
Stabant, et caesa jungebant foedera porca.
Haud procul inde, citae Metum in diversa quadri-
Distulerant; at tu dictis, Albane, maneres! [gae
Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
Per silvam, et sparsi rorabant sanguine vepres.
Nec non Tarquinium ejectum Porsena jubebat
Accipere, ingentique urbem obsidione premebat;
Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti similem, similemque minanti,
Adspiceres, pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis.
In summo, custos Tarpeiae, Manlius, arcis,
Stabat pro templo, et Capitolia celsa tenebat;
Romuleoque recens horrebat regia culmo.
Atque hic, auratis volitans, argenteus anser,
Porticibus, Gallos in limine adesse canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defensi tenebris, et dono noctis opacae;
Aurea caesaries ollis, atque aurea vestis;
Virgatis lucent sagulis; tum lactea colla
Auro innectuntur; duo quisque Alpina coruscant
Gaesa manu, scutis protecti corpora longis.

Hic exsultantis Salios, nudosque Lupercos,
Lanigerosque apices, et lapsa ancilia coelo,
Extuderat: castae ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis;
Et scelerum poenas, et te, Catilina, minaci
Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem:
Secretosque pios; his dantem jura Catonem.
Haec inter tumidi late maris ibat imago
Aurea; sed fluctu spumabant caerula cano;
Et circum, argento clari, delphines in orbem
Aequora verrebant caudis, aestumque secabant.
In medio classis aeratas, Actia bella,
Cernere erat; totumque instructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar
Cum Patribus, Populoque, Penatibus et magnis dîs,
Stans celsa in puppi: geminas cui tempora flammas
Laeta vomunt, patriumque aperitur vertice sidus.
Parte alia ventis et dîs Agrippa secundis,
Arduus, agmen agens: cui, belli insigne superbum,
Tempora navali fulgent rostrata corona.
Hinc ope barbarica variisque Antonius armis,
Victor ab Aurorae populis, et littore rubro,
Aegyptum, viresque Orientis, et ultima secum
Bactra, vehit; sequiturque, nefas! Aegyptia conjunx.
Una omnes ruere, ac totum spumare, reductis
Convolsum remis, rostrisque tridentibus, aequor.

Alta petunt: pelago credas innare revolsas
Cycladas, aut montis concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus instant.
Stuppea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur: arva nova Neptunia caede rubescunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina sistro;
Necdum etiam geminos a tergo respicit anguis.
Omnigenûmque deûm monstra, et latrator Anubis,
Contra Neptunum, et Venerem, contraque Minervam,
Tela tenent. Saevit medio in certamine Mavors,
Caelatus ferro, tristesque ex aethere Dirae;
Et scissa gaudens vadit Discordia palla;
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
Actius, haec cernens, arcum intendebat Apollo
Desuper: omnis eo terrore Aegyptus, et Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, et laxos jam jamque immittere funis.
Illam inter caedes, pallentem morte futura,
Fecerat ignipotens undis et Iapyge ferri;
Contra autem, magno moerentem corpore Nilum,
Pandentemque sinus, et tota veste vocantem
Caeruleum in gremium, latebrosaque flumina, victos.
At Caesar, triplici invectus Romana triumpho
Moenia, dîs Italis votum immortale sacrabat,
Maxima tercentum totam delubra per urbem.
Laetitia ludisque viae, plausuque, fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae;

Ante aras terram caesi stravere juvenci.
Ipse, sedens niveo candentis limine Phoebi,
Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
Postibus: incedunt victae longo ordine gentes,
Quam variae linguis, habitu tam vestis, et armis.
Hic Nomadum genus et discinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas, Carasque, sagittiferosque Gelonos,
Finxerat. Euphrates ibat jam mollior undis;
Extremique hominum, Morini, Rhenusque bicornis;
Indomitique Dahae, et, pontem indignatus, Araxes.
Talia per clipeum Volcani, dona parentis,
Miratur; rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamque et fata nepotum.

P. VIRGILII

P. VIRGILII MARONIS

A E N E I D O S

LIBER IX.

Atque, ea diversa penitus dum parte geruntur,
Irim de coelo misit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:
Turne, quod optanti divom promittere nemo
Auderet, volvenda dies, en! attulit ultro.
Aeneas, urbe, et sociis, et classe relicta,
Sceptra Palatini sedemque petit Evandri.
Nec satis: extremas Corythi penetravit ad urbes;
Lydorumque manum, collectos armat agrestis.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere cur-
Rumpe moras omnis, et turbata arripe castra. [rus.
  Dixit, et in coelum paribus se sustulit alis;
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Agnovit juvenis, duplicisque ad sidera palmas
Sustulit, et tali fugientem est voce secutus:
Iri, decus coeli, quis te mihi nubibus actam

Detulit in terras? unde haec tam clara repente
Tempestas? medium video discedere coelum,
Palantisque polo stellas. Sequor omina tanta,
Quisquis in arma vocas. Et, sic effatus, ad undam
Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans; oneravitque aethera votis.
Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives equûm, dives pictaï vestis, et auri.
Messapus primas acies, postrema coërcent
Tyrrhidae juvenes; medio dux agmine Turnus
Vertitur, arma tenens, et toto vertice supra est.
Ceu, septem surgens sedatis amnibus, altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Quum refluit campis, et jam se condidit alveo.
Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab adversa conclamat mole Caïcus:
Quis globus, o cives! caligine volvitur atra!
Ferte citi ferrum, date tela, scandite muros:
Hostis adest, eia! Ingenti clamore per omnis
Condunt se Teucri portas, et moenia complent.
Namque ita, discedens, praeceperat, optimus armis,
Aeneas: si qua interea fortuna fuisset,
Neu struere auderent aciem, neu credere campo;
Castra modo et tutos servarent aggere muros.
Ergo, etsi conferre manum pudor, iraque monstrat,
Objiciunt portas tamen, et praecepta facessunt,
Armatique cavis exspectant turribus hostem.

Turnus, ut ante volans tardum praecesserat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus et urbi
Improvisus adest: maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra.
Ecquis erit, mecum, juvenes, qui primus in hostem?
En! ait: et, jaculum attorquens, emittit in auras,
Principium pugnae, et campo sese arduus infert.
Clamore excipiunt socii, fremituque sequuntur
Horrisono: Teucrûm mirantur inertia corda;
Non aequo dare se campo, non obvia ferre [huc,
Arma viros, sed castra fovere. Huc turbidus, atque
Lustrat equo muros, aditumque per avia quaerit.
Ac, veluti pleno lupus insidiatus ovili,
Quum fremit ad caulas, ventos perpessus et imbris,
Nocte super media: tuti sub matribus agni
Balatum exercent: ille, asper, et improbus ira,
Saevit in absentis: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, et siccae sanguine fauces.
Haud aliter Rutulo, muros et castra tuenti,
Ignescunt irae; duris dolor ossibus ardet;
Qua tentet ratione aditus, et quae via clausos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in aequor.
Classem, quae lateri castrorum adjuncta latebat,
Aggeribus septam circum, et fluvialibus undis,
Invadit; sociosque incendia poscit ovantis,
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum vero incumbunt; urguet praesentia Turni;
Atque omnis facibus pubes accingitur atris.

Diripuere focos: piceum fert fumida lumen
Taeda, et commixtam Volcanus ad astra favillam.
Quis deus, o Musae! tam saeva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite. Prisca fides facto, sed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Aeneas classem, et pelagi petere alta parabat;
Ipsa deûm fertur genetrix, Berecyntia, magnum
Vocibus his affata Jovem: Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domito te poscit Olympo.
Pinea silva mihi, multos dilecta per annos,
Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
Nigranti picea trabibusque obscurus acernis.
Has ego Dardanio juveni, quum classis egeret,
Laeta dedi: nunc sollicitam timor anxius urguet.
Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem,
Ne cursu quassatae ullo, neu turbine venti,
Vincantur. Prosit nostris in montibus ortas.
Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
O genetrix! quo fata vocas? aut quid petis istis?
Mortaline manu factae immortale carinae
Fas habeant; certusque incerta pericula lustret
Aeneas? Cui tanta deo permissa potestas?
Immo, ubi defunctae finem portusque tenebunt
Ausonios, olim, quaecunque evaserit undis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Aequoris esse deas: qualis Nereïa Doto

Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
Dixerat; idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentis atraque voragine ripas,
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.
Ergo aderat promissa dies, et tempora Parcae
Debita complerant; quum Turni injuria Matrem
Admonuit ratibus sacris depellere taedas.
Hic primum nova lux oculis offulsit, et ingens
Visus ab Aurora coelum transcurrere nimbus,
Idaeique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, et Troum Rutulorumque agmina complet:
Ne trepidate meas, Teucri, defendere navis,
Neve armate manus: maria ante exurere Turno,
Quam sacras dabitur pinus. Vos ite solutae,
Ite, deae pelagi; Genetrix jubet. Et, sua quaeque,
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demersis aequora rostris
Ima petunt. Hinc virgineae, mirabile monstrum,
Quot prius aeratae steterant ad littora prorae,
Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur.
Obstupuere animis Rutuli: conterritus ipse
Turbatis Messapus equis: cunctatur et amnis,
Rauca sonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci cessit fiducia Turno;
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Trojanos haec monstra petunt; his Jupiter ipse
Auxilium solitum eripuit: non tela nec ignes
Exspectant Rutulos. Ergo maria invia Teucris,

Nec spes ulla fugae ; rerum pars altera ademta est:
Terra autem in nostris manibus ; tot millia, gentes
Arma ferunt Italae. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges prae se jactant, responsa deorum.
Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva
Fertilis Ausoniae Troës. Sunt et mea contra
Fata mihi, ferro sceleratam exscindere gentem,
Conjuge praerepta ; nec solos tangit Atridas
Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
Sed periisse semel satis est. Peccare fuisset
Ante satis, penitus modo non genus omne perosos
Femineum. Quibus haec medii fiducia valli,
Fossarumque morae, leti discrimina parva,
Dant animos : at non viderunt moenia Trojae,
Neptuni fabricata manu, considere in ignis ?
Sed vos, o lecti ! ferro qui scindere vallum
Apparat, et mecum invadit trepidantia castra ?
Non armis mihi Volcani, non mille carinis,
Est opus in Teucros. Addant se protenus omnes
Etrusci socios ; tenebras et inertia furta
Palladii, caesis summae custodibus arcis,
Ne timeant ; nec equi caeca condemur in alvo.
Luce, palam, certum est igni circumdare muros.
Haud sibi cum Danais rem, faxo, et pube Pelasga,
Esse putent, decimum quos distulit Hector in annum.
Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
Procurate, viri : et pugnam sperate parati.

Interea vigilum excubiis obsidere portas
Cura datur Messapo, et moenia cingere flammis.
Bis septem, Rutulo muros qui milite servent,
Delecti: ast illos, centeni quemque, sequuntur
Purpurei cristis juvenes, auroque corusci.
Discurrunt, variantque vices; fusique per herbam
Indulgent vino, et vertunt crateras aënos.
Collucent ignes: noctem custodia ducit
Insomnem ludo.

Haec super e vallo prospectant Troës, et armis
Alta tenent; nec non, trepidi formidine, portas
Explorant, pontisque et propugnacula jungunt;
Tela gerunt. Instant Mnestheus acerque Serestus;
Quos pater Aeneas, si quando adversa vocarent,
Rectores juvenum et rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio, sortita periclum,
Excubat, exercetque vices, quod cuique tenendum est.

Nisus erat portae custos, acerrimus armis,
Hyrtacides; comitem Aeneae quem miserat Ida
Venatrix, jaculo celerem, levibusque sagittis;
Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Aeneadum, Trojana neque induit arma;
Ora puer prima signans intonsa juventa.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
Tum quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait: Dine hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? an sua cuique deus fit dira cupido? [num
Aut pugnam, aut aliquid jam dudum invadere mag-

Mens agitat mihi ; nec placida contenta quiete est.
Cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum ?
Lumina rara micant ; somno vinoque sepulti,
Procubuere ; silent late loca. Percipe porro,
Quid dubitem, et quae nunc animo sententia surgat.
Aenean acciri omnes, populusque patresque,
Exposcunt ; mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quae posco, promittunt ; nam mihi facti
Fama sat est ; tumulo videor reperire sub illo
Posse viam ad muros et moenia Pallantea.
Obstupuit, magno laudum percussus amore,
Euryalus ; simul his ardentem affatur amicum :
Mene igitur socium summis adjungere rebus,
Nise, fugis ? solum te in tanta pericula mittam ?
Non ita me genitor, bellis assuetus, Opheltes,
Argolicum terrorem inter, Trojaeque labores,
Sublatum, erudiit ; nec tecum talia gessi,
Magnanimum Aenean et fata extrema secutus.
Est hic, est animus lucis contemtor, et istum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
Nisus ad haec : Equidem de te nil tale verebar ;
Nec fas ; non : ita me referat tibi magnus ovantem
Jupiter, aut quicumque oculis haec adspicit aequis.
Sed, si quis, quae multa vides discrimine tali,
Si quis in adversum rapiat, casusve, deusve,
Te superesse velim ; tua vita dignior aetas.
Sit, qui me, raptum pugna, pretiove redemtum,
Mandet humo solita ; aut, si qua id Fortuna vetabit,

Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro.
Neu matri miserae tanti sim caussa doloris;
Quae te sola, puer, multis e matribus ausa
Persequitur, magni nec moenia curat Acestae.
Ille autem: Caussas nequidquam nectis inanis,
Nec mea jam mutata loco sententia cedit.
Acceleremus, ait; vigiles simul excitat: illi
Succedunt, servantque vices: statione relicta,
Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.
  Cetera per terras omnis animalia somno
Laxabant curas, et corda oblita laborum:
Ductores Teucrûm primi, delecta juventus,
Consilium summis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quisve Aeneae jam nuntius esset:
Stant longis adnixi hastis, et scuta tenentes,
Castrorum et campi medio. Tum Nisus et una
Euryalus confestim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumque morae fore. Primus Iulus
Accepit trepidos, ac Nisum dicere jussit.
Tum sic Hyrtacides: Audite o! mentibus aequis,
Aeneadae; neve haec nostris spectentur ab annis,
Quae ferimus. Rutuli, somno vinoque soluti,
Procubuere: locum insidiis conspeximus ipsi,
Qui patet in bivio portae, quae proxima ponto:
Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
Erigitur: si fortuna permittitis uti,
Quaesitum Aenean ad moenia Pallantea
Mox hic cum spoliis, ingenti caede peracta,

Affore cernetis. Nec nos via fallit euntis :
Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
Venatu assiduo, et totum cognovimus amnem.
Hic, annis gravis, atque animi maturus, Aletes :
Dî patrii, quorum semper sub numine Troja est,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Quum talis animos juvenum, et tam certa tulistis
Pectora. Sic memorans, humeros dextrasque tenebat
Amborum ; et voltum lacrimis atque ora rigabat :
Quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis
Praemia posse rear solvi ? pulcherrima primum
Dî moresque dabunt vestri ; tum cetera reddet
Actutum pius Aeneas, atque integer aevi
Ascanius, meriti tanti non immemor umquam.
Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
Excipit Ascanius, per magnos, Nise, Penatis,
Assaracique Larem, et canae penetralia Vestae,
Obtestor ; quaecumque mihi fortuna fidesque est,
In vestris pono gremiis : revocate parentem ;
Reddite conspectum : nihil illo triste recepto.
Bina dabo argento perfecta, atque aspera signis,
Pocula, devicta genitor quae cepit Arisba ;
Et tripodas geminos ; auri duo magna talenta ;
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam, sceptrisque potiri,
Contigerit victori, et praedae ducere sortem :
Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus : ipsum illum, clipeum cristasque rubentis,

Excipiam sorti, jam nunc tua praemia, Nise.
Praeterea, bis sex genitor lectissima matrum
Corpora, captivosque, dabit, suaque omnibus arma:
Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
Te vero, mea quem spatiis propioribus aetas
Insequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio et comitem casus complector in omnis.
Nulla meis sine te quaeretur gloria rebus:
Seu pacem seu bella geram, tibi maxima rerum
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
Dissimilem arguerit: tantum: Fortuna secunda
Aut adversa cadat. Sed te super omnia dona
Unum oro: genetrix Priami de gente vetusta
Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non moenia regis Acestae.
Hanc ego nunc ignaram hujus quodcumque pericli
Inque salutatam, linquo: Nox, et tua testis [est,
Dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis.
At tu, oro, solare inopem, et succurre relictae.
Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
In casus omnis. Percussa mente dederunt
Dardanidae lacrimas: ante omnis pulcher Iulus;
Atque animum patriae strinxit pietatis imago.
Tum sic effatur:
Spondeo digna tuis ingentibus omnia coeptis:
Namque erit ista mihi genetrix, nomenque Creüsae
Solum defuerit; nec partum gratia talem

Parva manet. Casus factum quicumque sequuntur,
Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat,
Quae tibi polliceor reduci, rebusque secundis,
Haec eadem matrique tuae generique manebunt.
Sic ait illacrimans; humero simul exuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnosius, atque habilem vagina aptarat eburna:
Dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
Exuvias; galeam fidus permutat Aletes.
Protenus armati incedunt: quos omnis euntis
Primorum manus ad portas, juvenumque, senumque,
Prosequitur votis: nec non et pulcher Iulus,
Ante annos animumque gerens curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata; sed aurae
Omnia discerpunt, et nubibus irrita donant.
  Egressi, superant fossas, noctisque per umbram
Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio. Passim somno vinoque per herbam
Corpora fusa vident; arrectos littore currus;
Inter lora, rotasque, viros, simul arma jacere,
Vina simul. Prior Hyrtacides sic ore locutus:
Euryale, audendum dextra: nunc ipsa vocat res:
Hac iter est. Tu, ne qua manus se attollere nobis
A tergo possit, custodi, et consule longe.
Haec ego vasta dabo, et lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemque premit; simul ense superbum
Rhamnetem aggreditur, qui forte, tapetibus altis
Exstructus, toto proflabat pectore somnum;

Rex idem, et regi Turno gratissimus augur:
Sed non augurio potuit depellere pestem.
Tris juxta famulos, temere inter tela jacentis,
Armigerumque Remi, premit, aurigamque, sub ipsis
Nactus equis; ferroque secat pendentia colla:
Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit
Sanguine singultantem: atro tepefacta cruore,
Terra, torique madent. Nec non Lamyrumque, Lamumque,
Et juvenem Sarranum, illa qui plurima nocte
Luserat, insignis facie, multoque jacebat
Membra deo victus: felix, si protenus illum
Aequasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
Impastus ceu plena leo per ovilia turbans;
Suadet enim vesana fames; manditque trahitque
Molle pecus, mutumque metu; fremit ore cruento.
Nec minor Euryali caedes: incensus et ipse
Perfurit; ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumque, Herbesumque, subit, Rhoetumque, Abarimque,
Ignaros; Rhoetum vigilantem, et cuncta videntem;
Sed magnum metuens se post cratera tegebat:
Pectore in adverso totum cui comminus ensem
Condidit assurgenti, et multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam, et cum sanguine mixta
Vina refert moriens: hic furto fervidus instat.
Jamque ad Messapi socios tendebat; ubi ignem
Deficere extremum, et religatos rite videbat

Carpere gramen equos : breviter cum talia Nisus,
Sensit enim nimia caede atque cupidine ferri,
Absistamus, ait ; nam lux inimica propinquat.
Poenarum exhaustum satis est ; via facta per hostes.
Multa virûm, solido argento perfecta, relinquunt
Armaque, craterasque simul, pulchrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, et, aurea bullis,
Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
Quae mittit dona, hospitio quum jungeret absens,
Caedicus ; ille suo moriens dat habere nepoti ;
Post mortem bello Rutuli pugnaque potiti : [tat.
Haec rapit, atque humeris nequidquam fortibus ap-
Tum galeam Messapi habilem, cristisque decoram,
Induit. Excedunt castris, et tuta capessunt.
Interea praemissi equites ex urbe Latina,
Cetera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, et Turno regis responsa ferebant,
Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.
Jamque propinquabant castris, murosque subibant,
Cum procul hos, laevo flectentis limite, cernunt ;
Et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
Prodidit immemorem, radiisque adversa refulsit.
Haud temere est visum. Conclamat ab agmine
Volscens :
State, viri ; quae caussa viae ? quive estis in armis ?
Quove tenetis iter ! Nihil illi tendere contra ;
Sed celerare fugam in silvas, et fidere nocti.
Objiciunt equites sese ad divortia nota

Hinc atque hinc, omnemque abitum custode coro-
Silva fuit, late dumis atque ilice nigra [nant.
Horrida, quam densi complerant undique sentes:
Rara per occultos lucebat semita callis.
Euryalum tenebrae ramorum onerosaque praeda
Impediunt, fallitque timor regione viarum:
Nisus abit. Jamque imprudens evaserat hostis,
Atque lacus, qui post Albae de nomine dicti
Albani; tum rex stabula alta Latinus habebat;
Ut stetit, et frustra absentem respexit amicum:
Euryale, infelix qua te regione reliqui?
Quave sequar? Rursus perplexum iter omne revolvens
Fallacis silvae, simul et vestigia retro
Observata, legit; dumisque silentibus errat.
Audit equos, audit strepitus et signa sequentum.
Nec longum in medio tempus, quum clamor ad auris
Pervenit, ac videt Euryalum; quem jam manus om-
Fraude loci et noctis, subito turbante tumultu, [nis,
Oppressum, rapit, et conantem plurima frustra.
Quid faciat? qua vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere? an sese medios moriturus in enses
Inferat, et pulchram properet per volnera mortem?
Ocius adducto torquens hastile lacerto,
Suspiciens altam Lunam, sic voce precatur:
Tu, dea, tu praesens nostro succurre labori,
Astrorum decus, et nemorum Latonia custos:
Si qua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,

Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi ;
Hunc sine me turbare globum, et rege tela per auras.
  Dixerat ; et, toto connixus corpore, ferrum
Conjicit. Hasta volans noctis diverberat umbras,
Et venit aversi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fisso transit praecordia ligno.
Volvitur ille, vomens calidum de pectore flumen,
Frigidus ; et longis singultibus ilia pulsat.
Diversi circumspiciunt. Hoc acrior, idem
Ecce ! aliud summa telum librabat ab aure : [que
Dum trepidant, iit hasta Tago per tempus utrum-
Stridens, trajectoque haesit tepefacta cerebro.
Saevit atrox Volscens, nec teli conspicit usquam
Auctorem, nec quo se ardens immittere possit.
Tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
Persolves amborum, inquit : simul ense recluso
Ibat in Euryalum. Tum vero, exterritus, amens,
Conclamat Nisus ; nec se celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem :
Me, me, (adsum, qui feci) in me convertite ferrum,
O Rutuli ! mea fraus omnis ; nihil iste nec ausus,
Nec potuit : coelum hoc et conscia sidera testor.
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat : sed viribus ensis adactus
Transabiit costas, et candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapsa recumbit :
Purpureus veluti cum flos, succisus aratro,

Languescit moriens ; lassove papavera collo
Demisere caput, pluvia quum forte gravantur.
At Nisus ruit in medios, solumque per omnis
Volscentem petit ; in solo Volscente moratur.
Quem,circum glomerati,hostes hinc comminus atque
Proturbant. Instat non secius, ac rotat ensem [hinc
Fulmineum ; donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverso, et moriens animam abstulit hosti.
Tum super exanimem sese projecit amicum
Confossus, placidaque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo ! si quid mea carmina possunt,
Nulla dies umquam memori vos eximet aevo :
Dum domus Aeneae Capitolî immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Victores praeda Rutuli spoliisque potiti,
Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
Exsangui, et primis una tot caede peremtis,
Sarranoque, Numaque. Ingens concursus ad ipsa
Corpora, seminecesque viros, tepidaque recentem
Caede locum, et plenos spumanti sanguine rivos.
Agnoscunt spolia inter se, galeamque nitentem
Messapi, et multo phaleras sudore receptas.
Et jam prima novō spargebat lumine terras,
Tithoni croceum linquens, Aurora, cubile :
Jam sole infuso, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
Suscitat ; aeratasque acies in proelia cogit

Quisque suas; variisque acuunt rumoribus iras.
Quin ipsa arrectis, visu miserabile! in hastis
Praefigunt capita, et multo clamore sequuntur,
Euryali et Nisi.
Aeneadae duri murorum in parte sinistra
Opposuere aciem, nam dextera cingitur amni;
Ingentisque tenent fossas, et turribus altis
Stant moesti: simul ora virûm praefixa movebant,
Nota nimis miseris, atroque fluentia tabo.
  Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuntia Fama ruit, matrisque allabitur auris
Euryali: at subitus miserae calor ossa reliquit;
Excussi manibus radii, revolutaque pensa.
Evolat infelix, et, femineo ululatu,
Scissa comam, muros amens atque agmina cursu
Prima petit; non illa virûm, non illa pericli, [plet:
Telorumque, memor; coelum dehinc questibus im-
Hunc ego te, Euryale, adspicio? tune, illa senectae
Sera meae requies, potuisti linquere solam,
Crudelis? nec te, sub tanta pericula missum,
Affari extremum miserae data copia matri?
Heu! terra ignota, canibus date praeda Latinis,
Alitibusque, jaces! nec te tua funera mater
Produxi, pressive oculos, aut vulnera lavi,
Veste tegens, tibi quam noctes festina diesque
Urguebam, et tela curas solabar anilis.
Quo sequar? aut quae nunc artus, avolsaque membra,
Et funus lacerum, tellus habet? hoc mihi de te,

Nate, refers? hoc sum terraque marique secuta?
Figite me, si qua est pietas; in me omnia tela
Conjicite, o Rutuli! me primam absumite ferro:
Aut tu, magne pater divom, miserere, tuoque
Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo;
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concussi animi, moestusque per omnis
It gemitus; torpent infractae ad proelia vires.
Illam incendentem luctus Idaeus et Actor,
Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli,
Corripiunt, interque manus sub tecta reponunt.
At tuba terribilem sonitum procul aere canoro
Increpuit: sequitur clamor, coelumque remugit.
Accelerant acta pariter testudine Volsci;
Et fossas implere parant, ac vellere vallum.
Quaerunt pars aditum, et scalis adscendere muros,
Qua rara est acies, interlucetque corona
Non tam spissa viris. Telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Assueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infesto volvebant pondere, si qua
Possent tectam aciem perrumpere: quum tamen omnis
Ferre juvat subter densa testudine casus.
Nec jam sufficiunt: nam, qua globus imminet ingens,
Immanem Teucri molem volvuntque ruuntque;
Quae stravit Rutulos late, armorumque resolvit
Tegmina. Nec curant caeco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo

Missilibus certant.
Parte alia, horrendus visu, quassabat Etruscam
Pinum et fumiferos infert Mezentius ignis :
At Messapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Rescindit vallum, et scalas in moenia poscit.
  Vos, o Calliope ! precor, adspirate canenti,
Quas ibi tunc ferro strages, quae funera Turnus
Ediderit ; quem quisque virum demiserit Orco :
Et mecum ingentis oras evolvite belli.
Et meministis enim, divae, et memorare potestis.
  Turris erat vasto suspectu, et pontibus altis,
Opportuna loco ; summis quam viribus omnes
Expugnare Itali, summaque evertere opum vi,
Certabant : Troës contra defendere saxis,
Perque cavas densi tela intorquere fenestras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri ; quae plurima vento
Corripuit tabulas, et postibus haesit adesis.
Turbati trepidare intus, frustraque malorum
Velle fugam. Dum se glomerant, retroque residunt
In partem, quae peste caret ; tum pondere turris
Procubuit subito, et coelum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole secuta,
Confixique suis telis, et pectora duro
Transfossi ligno, veniunt. Vix unus Helenor
Et Lycus elapsi : quorum primaevus Helenor,
Maeonio regi quem serva Licymnia furtim
Sustulerat, vetitisque ad Trojam miserat armis,

Ense levis nudo, parmaque inglorius alba.
Isque, ubi se Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies adstare Latinas;
Ut fera, quae, densa venantum septa corona,
Contra tela furit, seseque haud nescia morti
Injicit, et saltu supra venabula fertur;
Haud aliter juvenis medios moriturus in hostis
Irruit; et, qua tela videt densissima, tendit.
At, pedibus longe melior, Lycus, inter et hostis,
Inter et arma, fuga muros tenet; altaque certat
Prendere tecta manu, sociûmque attingere dextras.
Quem Turnus, pariter cursu teloque secutus,
Increpat his victor: Nostrasne evadere, demens,
Sperasti te posse manus? simul arripit ipsum
Pendentem, et magna muri cum parte revellit:
Qualis, ubi aut leporem, aut candenti corpore cycnum,
Sustulit, alta petens, pedibus Jovis armiger uncis;
Quaesitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a stabulis rapuit lupus. Undique clamor
Tollitur. Invadunt, et fossas aggere complent:
Ardentis taedas alii ad fastigia jactant.

Ilioneus saxo atque ingenti fragmine montis
Lucetium, portae subeuntem, ignisque ferentem;
Emathiona Liger, Corynaeum sternit Asylas;
Hic jaculo bonus, hic longe fallente sagitta:
Ortygium Caeneus, victorem Caenea Turnus; [que,
Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promolum-
Et Sagarim, et, summis stantem pro turribus, Idan;

Privernum Capys. Hunc primo levis hasta Temillae
Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens
Ad volnus tulit: ergo alis allapsa sagitta,
Et laevo affixa est lateri manus; abditaque intus
Spiramenta animae letali volnere rumpit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem, et ferrugine clarus Hibera,
Insignis facie; genitor quem miserat Arcens,
Eductum Matris luco, Symaethia circum
Flumina: pinguis ubi et placabilis ara Palici.
Stridentem fundam, positis Mezentius hastis,
Ipse ter adducta circum caput egit habena;
Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primum bello celerem intendisse sagíttam
Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,
Ascanius, fortemque manu fudisse Numanum;
Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
Germanam, nuper thalamo sociatus, habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumidusque novo praecordia regno,
Ibat, et ingentem sese clamore ferebat:
Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, et Marti praetendere muros?
En, qui nostra sibi bello connubia poscunt!
Quis deus Italiam, quae vos dementia adegit?
Non hic Atridae, nec fandi fictor Ulixes.
Durum ab stirpe genus, natos ad flumina primum

Deferimus, saevoque gelu duramus et undis:
Venatu invigilant pueri, silvasque fatigant;
Flectere ludus equos, et spicula tendere cornu.
At, patiens operum, parvoque assueta, juventus
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne aevum ferro teritur, versaque juvencûm
Terga fatigamus hasta; nec tarda senectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Canitiem galea premimus; semperque recentis
Comportare juvat praedas, et vivere rapto.
Vobis picta croco, et fulgenti murice, vestis;
Desidiae cordi: juvat indulgere choreïs;
Et tunicae manicas, et habent redimicula mitrae.
O vere Phrygiae! neque enim Phryges; ite per alta
Dindyma, ubi assuetis biforem dat tibia cantum:
Tympana vos buxusque vocant Berecyntia matris
Idaeae. Sinite arma viris, et cedite ferro.
  Talia jactantem dictis, ac dira canentem,
Non tulit Ascanius; nervoque obversus equino
Intendit telum, diversaque brachia ducens
Constitit, ante Jovem supplex per vota precatus:
Jupiter omnipotens, audacibus annue coeptis:
Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona,
Et statuam ante aras aurata fronte juvencum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
Jam cornu petat et pedibus qui spargat arenam.
  Audiit et coeli Genitor de parte serena
Intonuit laevum: sonat una fatifer arcus.

Effugit horrendum stridens adducta sagitta ;
Perque caput Remuli venit, et cava tempora ferro
Trajicit : I, verbis virtutem illude superbis.
Bis capti Phryges haec Rutulis responsa remittunt.
Hoc tantum Ascanius. Teucri clamore sequuntur,
Laetitiaque fremunt, animosque ad sidera tollunt.
Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies urbemque videbat,
Nube sedens, atque his victorem affatur Iulum :
Macte nova virtute, puer ; sic itur ad astra,
Dîs genite, et geniture deos. Jure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura resident :
Nec te Troja capit. Simul, haec effatus, ab alto
Aethere se mittit, spirantis dimovet auras,
Ascaniumque petit. Formam tum vertitur oris
Antiquum in Buten. Hic Dardanio Anchisae
Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos :
Tum comitem Ascanio pater addidit. Ibat Apollo
Omnia longaevo similis, vocemque, coloremque,
Et crinis flavos, et saeva sonoribus arma ;
Atque his ardentem dictis affatur Iulum :
Sit satis, Aeneada, telis impune Numanum
Oppetiisse tuis : primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, et paribus non invidet armis.
Cetera parce, puer, bello. Sic orsus, Apollo
Mortalis medio adspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovere deum proceres, divinaque tela,

Dardanidae, pharetramque fuga sensere sonantem.
Ergo, avidum pugnae, dictis ac numine Phoebi
Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris:
Intendunt acris arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne solum telis: tum scuta cavaeque
Dant sonitum flictu galeae; pugna aspera surgit:
Quantus ab occasu veniens, pluvialibus Haedis,
Verberat imber humum; quam multa grandine nimbi
In vada praecipitant, quum Jupiter horridus austris
Torquet aquosam hiemem, et coelo cava nubila rum-
Pandarus et Bitias, Idaeo Alcanore creti, [pit.
Quos Jovis eduxit luco silvestris Iaera,
Abietibus juvenes patriis et montibus aequos,
Portam, quae ducis imperio commissa, recludunt,
Freti armis; ultroque invitant moenibus hostem.
Ipsi intus, dextra ac laeva, pro turribus adstant,
Armati ferro, et cristis capita alta corusci:
Quales aëriae liquentia flumina circum,
Sive Padi ripis, Athesim seu propter amoenum,
Consurgunt geminae quercus, intonsaque coelo
Attollunt capita, et sublimi vertice nutant.
Irrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentis.
Continuo Quercens, et pulcher Aquicolus armis,
Et praeceps animi Tmarus, et Mavortius Haemon,
Agminibus totis aut versi terga dedere,
Aut ipso portae posuere in limine vitam.

Tum magis increscunt animis discordibus irae ;
Et jam collecti Troës glomerantur eodem,
Et conferre manum et procurrere longius audent.
Ductori Turno, diversa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
Fervere caede nova, et portas praebere patentis.
Deserit inceptum, atque, immani concitus ira,
Dardaniam ruit ad portam, fratresque superbos ;
Et primum Antiphaten, is enim se primus agebat,
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto sternit jaculo : volat Itala cornus
Aëra per tenerum, stomachoque infixa sub altum
Pectus abit : reddit specus atri volneris undam
Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepescit.
Tum Meropem atque Erymanta manu, tum sternit Aphidnum ;
Tum Bitian ardentem oculis, animisque frementem ;
Non jaculo, neque enim jaculo vitam ille dedisset :
Sed magnum stridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo ; quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squama lorica fidelis, et auro,
Sustinuit : collapsa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitum, et clipeum super intonat ingens:
Qualis in Euboico Baiarum littore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
Constructam ponto jaciunt ; sic illa ruinam
Prona trahit, penitusque vadis illisa recumbit :
Miscent se maria, et nigrae attolluntur arenae :

Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime Jovis imperiis imposta Typhöeo.
Hic Mars armipotens animam viresque Latinis
Addidit. et stimulos acris sub pectore vertit;
Immisitque Fugam Teucris, atrumque Timorem.
Undique conveniunt; quoniam data copia pugnae,
Bellatorque animos deus incidit.
Pandarus, ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
Portam vi multa, converso cardine, torquet,
Obnixus latis humeris, multosque suorum,
Moenibus exclusos, duro in certamine linquit;
Ast alios secum includit recipitque ruentis:
Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultroque incluserit urbi;
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo nova lux oculis effulsit, et arma
Horrendum sonuere: tremunt in vertice cristae
Sanguineae, clipeoque micantia fulmina mittunt.
Agnoscunt faciem invisam, atque immania membra,
Turbati subito, Aeneadae. Tum Pandarus ingens
Emicat, et, mortis fraternae fervidus ira,
Effatur: Non haec dotalis regia Amatae;
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Castra inimica vides: nulla hinc exire potestas.
Olli subridens sedato pectore Turnus:
Incipe, si qua animo virtus, et consere dextram;
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.

Dixerat. Ille, rudem nodis et cortice crudo,
Intorquet, summis adnixus viribus, hastam.
Excepere aurae volnus; Saturnia Juno
Detorsit veniens; portaeque infigitur hasta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
Effugies: neque enim is teli nec vulneris auctor.
Sic ait, et sublatum alte consurgit in ensem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, impubesque immani volnere malas.
Fit sonus: ingenti concussa est pondere tellus.
Collapsos artus, atque arma cruenta cerebro,
Sternit humi moriens; atque illi partibus aequis
Huc caput, atque illuc, humero ex utroque pepen-
Diffugiunt versi trepida formidine Troës; [dit.
Et, si continuo victorem ea cura subisset
Rumpere claustra manu, sociosque immittere portis,
Ultimus ille dies bello gentique fuisset:
Sed furor ardentem, caedisque insana cupido
Egit in adversos.

Principio Phalerim et succiso poplite Gygen
Excipit; hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergus: Juno vires animumque ministrat.
Addit Halym comitem, et confixa Phegea parma;
Ignaros deinde in muris, Martemque cientis, [que.
Alcandrumque, Haliumque, Noëmonaque, Prytanim-
Lyncea, tendentem contra, sociosque vocantem,
Vibranti gladio connixus ab aggere, dexter
Occupat: huic, uno dejectum comminus ictu,

Cum galea longe jacuit caput. Inde, ferarum
Vastatorem, Amycum, quo non felicior alter
Unguere tela manu, ferrumque armare veneno;
Et Clytium Aeoliden, et amicum Crethea musis;
Crethea, musarum comitem, cui carmina semper
Et citharae cordi, numerosque intendere nervis:
Semper equos, atque arma virûm, pugnasque, cane- [bat.
Tandem ductores, audita caede suorum,
Conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Serestus;
Palantisque vident socios, hostemque receptum.
Et Mnestheus: Quo deinde fugam, quo tenditis? inquit.
Quos alios muros, quae jam ultra moenia habetis?
Unus homo, et vestris, o cives! undique septus
Aggeribus, tantas strages impune per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miserit Orco?
Non infelicis patriae, veterumque deorum,
Et magni Aeneae, segnes, miseretque pudetque?
Talibus accensi, firmantur, et agmine denso
Consistunt: Turnus paullatim excedere pugna,
Et fluvium petere, ac partem quae cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum: ceu saevum turba leonem
Cum telis premit infensis; at territus ille,
Asper, acerba tuens, retro redit; et neque terga
Ira dare, aut virtus patitur; nec tendere contra
Ille quidem, hoc cupiens, potis est per tela virosque.
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus

Improperata refert, et mens exaestuat ira.
Quin etiam bis tum medios invaserat hostes;
Bis confusa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus e castris propere coit omnis in unum:
Nec contra vires audet Saturnia Juno
Sufficere; aërıam coelo nam Jupiter Irim
Demisit, germanae haud mollia jussa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum moenibus altis.
Ergo nec clipeo juvenis subsistere tantum,
Nec dextra, valet: injectis sic undique telis
Obruitur. Strepit assiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, et saxis solida aera fatiscunt;
Discussaeque jubae capiti; nec sufficit umbo
Ictibus: ingeminant hastis et Troës et ipse
Fulmineus Mnestheus. Tum toto corpore sudor
Liquitur, et piceum (nec respirare potestas)
Flumen agit; fessos quatit acer anhelitus artus.
Tum demum praeceps saltu sese omnibus armis
In fluvium dedit: ille suo cum gurgite flavo
Accepit venientem, ac mollibus extulit undis;
Et laetum sociis, abluta caede, remisit.

P. VIRGILII.

P. VIRGILII MARONIS

A E N E I D O S

LIBER X.

PANDITUR interea domus omnipotentis Olympi,
Conciliumque vocat divom pater atque hominum
Sideream in sedem : terras unde arduus omnes, [rex
Castraque Dardanidum adspectat, populosque Lati-
Considunt tectis bipatentibus : incipit ipse : [nos.
Coelicolae magni, quia nam sententia vobis
Versa retro, tantumque animis certatis iniquis ?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris :
Quae contra vetitum discordia ? quis metus aut hos,
Aut hos, arma sequi ferrumque lacessere suasit ?
Adveniet justum pugnae, ne arcessite, tempus,
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes immittet apertas.
Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit :
Nunc sinite ; et placitum laeti componite foedus.
Jupiter haec paucis : at non Venus aurea contra
Pauca refert :
O Pater! o hominum divomque aeterna potestas !
Namque aliud quid sit, quod jam implorare queamus?

Cernis ut insultent Rutuli, Turnusque feratur
Per medios insignis equis, tumidusque secundo
Marte ruat? Non clausa tegunt jam moenia Teucros:
Quin intra portas atque ipsis proelia miscent
Aggeribus moerorum; et inundant sanguine fossae.
Aeneas ignarus abest. Numquamne levari
Obsidione sines? muris iterum imminet hostis
Nascentis Trojae; nec non exercitus alter,
Atque iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis
Tydides. Equidem credo mea volnera restant;
Et tua progenies mortalia demoror arma!
Si sine pace tua, atque invito numine, Troës
Italiam petiere; luant peccata, neque illos
Juveris auxilio: sin, tot responsa secuti, [quam
Quae Superi Manesque dabant; cur nunc tua quis-
Vertere jussa potest? aut cur nova condere fata?
Quid repetam exustas Erycino in littore classis?
Quid tempestatum regem, ventosque furentis
Aeolia excitos? aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam Manis (haec intentata manebat
Sors rerum) movet; et, superis immissa repente,
Allecto medias Italûm bacchata per urbis.
Nil super imperio moveor: speravimus ista,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.
Si nulla est regio, Teucris quam det tua conjunx
Dura; per eversae, genitor, fumantia Trojae
Excidia obtestor, liceat dimittere ab armis
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.

Aeneas sane ignotis jactetur in undis,
Et, quamcumque viam dederit Fortuna, sequatur:
Hunc tegere et dirae valeam subducere pugnae.
Est Amathus, est celsa mihi Paphus, atque Cythera,
Idaliaeque domus: positis inglorius armis
Exigat hic aevum. Magna ditione jubeto
Carthago premat Ausoniam: nihil urbibus inde
Obstabit Tyriis. Quid pestem evadere belli
Juvit, et Argolicos medium fugisse per ignis,
Totque maris vastaeque exhausta pericula terrae,
Dum Latium Teucri recidivaque Pergama quaerunt?
Non satius, cineres patriae insedisse supremos,
Atque solum quo Troja fuit? Xanthum et Simoënta
Redde, oro, miseris; iterumque revolvere casus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno,
Acta furore gravi: Quid me alta silentia cogis
Rumpere, et obductum verbis volgare dolorem?
Aenean hominum quisquam, divomque, subegit
Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam fatis petiit auctoribus; esto:
Cassandrae impulsus furiis. Num linquere castra
Hortati sumus, aut vitam committere ventis?
Num puero summam belli, num credere muros;
Tyrrhenamve fidem aut gentis agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quae dura potentia nostri
Egit? ubi hic Juno, demissave nubibus Iris?
Indignum est, Italos Trojam circumdare flammis
Nascentem, et patria Turnum consistere terra,

Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater:
Quid, face Trojanos atra vim ferre Latinis;
Arva aliena jugo premere, atque avertere praedas?
Quid, soceros legere, et gremiis abducere pactas;
Pacem orare manu, praefigere puppibus arma?
Tu potes Aeneam manibus subducere Graiûm,
Proque viro nebulam et ventos obtendere inanes;
Et potes in totidem classem convertere nymphas:
Nos aliquid Rutulos contra juvisse, nefandum est?
Aeneas ignarus abest: ignarus et absit.
Est Paphus, Idaliumque, tibi; sunt alta Cythera:
Quid gravidam bellis urbem et corda aspera tentas?
Nosne tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo
Conamur? nos? an, miseros qui Troas Achivis
Objecit? Quae caussa fuit, consurgere in arma
Europamque Asiamque, et foedera solvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovive Cupidine bella?
Tum decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
Haud justis assurgis, et irrita jurgia jactas.
  Talibus orabat Juno; cunctique fremebant
Coelicolae assensu vario: ceu flamina prima,
Cum deprensa fremunt silvis, et caeca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum Pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit. Eo dicente, deûm domus alta silescit,
Et, tremefacta solo, tellus; silet arduus aether: [tus.
Tum Zephyri posuere; premit placida aequora pon-

Accipite ergo animis atque haec mea figite dicta.
Quandoquidem Ausonios conjungi foedere Teucris
Haud licitum, nec vestra capit discordia finem;
Quae cuique est fortuna hodie, quam quisque secat
spem,
Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebo:
Seu fatis Italûm castra obsidione tenentur,
Sive errore malo Trojae, monitisque sinistris.
Nec Rutulos solvo. Sua cuique exorsa laborem
Fortunamque ferent: rex Jupiter omnibus idem:
Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentis, atraque voragine, ripas,
Annuit, et totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi. Solio tum Jupiter aureo
Surgit, coelicolae medium quem ad limina ducunt.
Interea Rutuli portis circum omnibus instant
Sternere caede viros, et moenia cingere flammis:
At legio Aeneadum vallis obsessa tenetur;
Nec spes ulla fugae. Miseri stant turribus altis
Nequidquam, et rara muros cinxere corona,
Asius Imbrasides, Hicetaoniusque Thymoetes,
Assaracique duo, et senior cum Castore Thymbris,
Prima acies. Hos germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus et Themon, Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens, toto connixus corpore, saxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrnessius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
Hi jaculis, illi certant defendere saxis,

Molirique ignem, nervoque aptare sagittas.
Ipse inter medios, Veneris justissima cura,
Dardanius caput, ecce! puer detectus honestum,
Qualis gemma, micat, fulvum quae dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti; vel quale per artem
Inclusum buxo, aut Oricia terebintho,
Lucet ebur: fusos cervix cui lactea crinis
Accipit, et molli subnectens circulus auro.
Te quoque magnanimae viderunt, Ismare, gentes
Volnera dirigere, et calamos armare veneno,
Maeonia generose domo: ubi pinguia culta
Exercentque viri, Pactolosque irrigat auro.
Adfuit et Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere moerorum sublimem gloria tollit;
Et Capys: hinc nomen Campanae ducitur urbi.
  Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant: media Aeneas freta nocte secabat.
Namque, ut ab Evandro, castris ingressus Etruscis,
Regem adit, et regi memorat nomenque genusque;
Quidve petat, quidve ipse ferat; Mezentius arma
Quae sibi conciliet, violentaque pectora Turni,
Edocet; humanis quae sit fiducia rebus [cho
Admonet, immiscetque preces; haud fit mora, Tar-
Jungit opes, foedusque ferit: tum, libera fati,
Classem conscendit jussis gens Lydia divom,
Externo commissa duci. Aeneïa puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subjuncta leones:
Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.

Hic magnus sedet Aeneas, secumque volutat
Eventus belli varios: Pallasque, sinistro
Affixus lateri, jam quaerit sidera, opacae
Noctis iter; jam, quae passus terraque marique.
 Pandite nunc Helicona, deae, cantusque movete;
Quae manus interea Tuscis comitetur ab oris
Aenean, armetque rates, pelagoque vehatur.
 Massicus aerata princeps secat aequora tigri;
Sub quo mille manus juvenum, qui moenia Clusî,
Quique urbem liquere Cosas: quîs tela sagittae
Corytique leves humeris, et letifer arcus.
Una torvus Abas: huic totum insignibus armis
Agmen, et aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes: ast Ilva trecentos
Insula, inexhaustis Chalybum generosa metallis.
Tertius, ille hominum divomque interpres, Asylas,
Cui pecudum fibrae, coeli cui sidera parent,
Et linguae volucrum, et praesagi fulminis ignes,
Mille rapit, densos acie atque horrentibus hastis.
Hos parere jubent, Alpheae ab origine, Pisae,
Urbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astur,
Astur equo fidens, et versicoloribus armis.
Tercentum adjiciunt, mens omnibus una sequendi,
Qui Caerete domo, qui sunt Minionis in arvis,
Et Pyrgi veteres, intempestaeque Graviscae.
 Non ego te, Ligurum ductor, fortissime bello,
Transierim, Cinyra; et, paucis comitate, Cupavo,

Cujus olorinae surgunt de vertice pennae:
Crimen amor vestrum, formaeque insigne paternae.
Namque ferunt, luctu Cycnum Phaëthontis amati,
Populeas inter frondis umbramque sororum
Dum canit, et moestum musa solatur amorem,
Canentem molli pluma duxisse senectam;
Linquentem terras, et sidera voce sequentem.
Filius, aequalis comitatus classe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Instat aquae, saxumque undis immane minatur
Arduus, et longa sulcat maria alta carina.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicae Mantûs et Tusci filius amnis,
Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen;
Mantua, dives avis! sed non genus omnibus unum;
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni:
Ipsa caput populis; Tusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
Quos patre Benaco, velatus arundine glauca,
Mincius infesta ducebat in aequora pinu.
It gravis Aulestes, centenaque arbore fluctus
Verberat assurgens: spumant vada marmore verso.
Hunc vehit immanis Triton, et caerula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem praefert, in pristin desinit alvus;
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subsidio Trojae, et campos salis aere secabant,

Jamque dies coelo concesserat, almaque curru
Noctivago Phoebe medium pulsabat Olympum:
Aeneas, neque enim membris dat cura quietem,
Ipse sedens clavumque regit, velisque ministrat.
Atque illi, medio in spatio, chorus ecce! suarum
Occurrit comitum: nymphae, quas alma Cybebe
Numen habere maris, nymphasque e navibus esse,
Jusserat, innabant pariter, fluctusque secabant;
Quot prius aeratae steterant ad littora prorae.
Agnoscunt longe regem, lustrantque choreïs.
Quarum, quae fandi doctissima, Cymodocea,
Pone sequens, dextra puppim tenet, ipsaque dorso
Eminet, ac laeva tacitis subremigat undis.
Tum sic ignarum alloquitur: Vigilasne, deûm gens,
Aenea? vigila, et velis immitte rudentes.
Nos sumus Idaeae sacro de vertice pinus,
Nunc pelagi nymphae, classis tua. Perfidus ut nos
Praecipites ferro Rutulus flammaque premebat,
Rupimus invitae tua vincula, teque per aequor
Quaerimus. Hanc genetrix faciem miserata refecit,
Et dedit esse deas, aevumque agitare sub undis.
At puer Ascanius muro fossisque tenetur,
Tela inter media, atque horrentis Marte Latinos.
Jam loca jussa tenent forti permixtus Etrusco
Arcas eques. Medias illis opponere turmas,
Ne castris jungant, certa est sententia Turno.
Surge age, et Aurora socios veniente vocari

Primus in arma jube, et clipeum cape, quem dedit
Invictum ignipotens, atque oras ambiit auro. [ipse
Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris,
Ingentes Rutulae spectabit caedis acervos.
Dixerat; et dextra discedens impulit altam,
Haud ignara modi, puppim: fugit illa per undas
Ocior et jaculo, et ventos aequante sagitta.
Inde aliae celerant cursus. Stupet inscius ipse
Tros Anchisiades: animos tamen omine tollit.
Tum breviter, supera adspectans convexa, precatur:
Alma parens Idaea deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeraeque urbes, bijugique ad frena leones;
Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibusque adsis pede, diva, secundo.
Tantum effatus, et interea revoluta ruebat
Matura jam luce dies, noctemque fugarat.
Principio sociis edicit, signa sequantur,
Atque animos aptent armis, pugnaeque parent se.
Jamque in conspectu Teucros habet, et sua castra,
Stans celsa in puppi. Clipeum cum deinde sinistra
Extulit ardentem, clamorem ad sidera tollunt
Dardanidae e muris: spes addita suscitat iras:
Tela manu jaciunt: quales sub nubibus atris
Strymoniae dant signa grues, atque aethera tranant
Cum sonitu, fugiuntque notos clamore secundo.
At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
Ausoniis; donec versas ad littora puppis
Respiciunt, totumque allabi classibus aequor.

Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma
Funditur, et vastos umbo vomit aureus ignes :
Non secus, ac liquida si quando nocte cometae
Sanguinei lugubre rubent ; aut Sirius ardor
Ille, sitim morbosque ferens mortalibus aegris,
Nascitur, et laevo contristat lumine coelum.
  Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Littora praecipere, et venientis pellere terra.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro :
Quod votis optastis, adest, perfringere dextra.
In manibus Mars ipse, viri. Nunc conjugis esto
Quisque suae, tectique, memor ; nunc magna referto
Facta patrum, laudes. Ultro occurramus ad undam,
Dum trepidi, egressique labant vestigia prima.
Audentis Fortuna juvat.
Haec ait ; et secum versat, quos ducere contra,
Vel quibus obsessos possit concredere muros.
  Interea Aeneas socios de puppibus altis
Pontibus exponit. Multi servare recursus
Languentis pelagi, et brevibus se credere saltu ;
Per remos alii. Speculatus littora, Tarcho,
Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffensum crescenti allabitur aestu,
Advertit subito proras, sociosque precatur :
Nunc, o lecta manus ! validis incumbite remis ;
Tollite, ferte rates ; inimicam findite rostris
Hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina :
Frangere nec tali puppim statione recuso,

Arrepta tellure semel. Quae talia postquam
Effatus Tarcho, socii consurgere tonsis,
Spumantisque rates arvis inferre Latinis;
Donec rostra tenent siccum, et sedere carinae
Omnes innocuae. Sed non puppis tua, Tarcho.
Namque, inflicta vadis, dorso dum pendet iniquo,
Anceps sustentata diu, fluctusque fatigat,
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis:
Fragmina remorum quos et fluitantia transtra
Impediunt, retrahitque pedem simul unda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, et contra in littore sistit.
Signa canunt. Primus turmas invasit agrestes
Aeneas, omen pugnae, stravitque Latinos,
Occiso Therone, virûm qui maximus ultro
Aenean petit: huic gladio, perque aerea suta, et
Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lichan ferit, exsectum jam matre perempta,
Et tibi, Phoebe, sacrum, casus evadere ferri
Quod licuit parvo. Nec longe Cissea durum,
Immanemque Gyan, sternentes agmina clava,
Dejecit leto: nihil illos Herculis arma,
Nec validae juvere manus, genitorque Melampus,
Alcidae comes usque, gravis cum terra labores
Praebuit. Ecce! Pharo, voces dum jactat inertis,
Intorquens jaculum, clamanti sistit in ore.
Tu quoque, flaventem prima lanugine malas,
Dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon,

Dardania stratus dextra, securus amorum,
Qui juvenum tibi semper erant, miserande, jaceres;
Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies: septem numero, septenaque tela
Conjiciunt: partim galea clipeoque resultant
Irrita; deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus. Fidum Aeneas affatur Achaten:
Suggere tela mihi; non ullum dextera frustra
Torserit in Rutulos, steterunt quae in corpore Graiûm
Iliacis campis. Tum magnam corripit hastam,
Et jacit: illa volans clipei transverberat aera
Maeonis, et thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
Sustentat dextra: trajecto missa lacerto
Protenus hasta fugit, servatque cruenta tenorem;
Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Aenean petiit; sed non et figere contra
Est licitum, magnique femur perstrinxit Achatae.
Hic Curibus, fidens primaevo corpore, Clausus
Advenit, et rigida Dryopem ferit eminus hasta
Sub mentum, graviter pressa; pariterque loquentis
Vocem animamque rapit, trajecto gutture: at ille
Fronte ferit terram, et crassum vomit ore cruorem.
Tris quoque Threïcios Boreae de gente suprema,
Et tris, quos Idas pater, et patria Ismara mittit,
Per varios sternit casus. Accurrit Halesus,
Auruncaeque manus; subit et Neptunia proles,

Insignis Messapus equis. Expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi : certatur limine in ipso
Ausoniae. Magno discordes aethere venti
Proelia ceu tollunt, animis et viribus aequis :
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedunt ;
Anceps pugna diu ; stant obnixa omnia contra.
Haud aliter Trojanae acies aciesque Latinae
Concurrunt : haeret pede pes, densusque viro vir.
At parte ex alia, qua saxa rotantia late
Impulerat torrens, arbustaque diruta ripis,
Arcadas, insuetos acies inferre pedestris,
Ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci ;
Aspera quis natura loci dimittere quando
Suasit equos ; unum quod rebus restat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris :
Quo fugitis, socii ? per, vos, et fortia facta, et
Per ducis Evandri nomen, devictaque bella, [laudi,
Spemque meam, patriae quae nunc subit aemula
Fidite ne pedibus : ferro rumpenda per hostis
Est via. Qua globus ille virûm densissimus urguet ;
Hac vos, et Pallanta ducem, patria alta reposcit.
Numina nulla premunt : mortali urguemur ab hoste
Mortales : totidem nobis animaeque manusque.
Ecce ! maris magna claudit nos objice pontus :
Deest jam terra fugae. Pelagus, Trojamne petemus?
Haec ait, et medius densos prorumpit in hostis.
Obvius huic primum, fatis adductus iniquis,
Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere saxum,

Intorto figit telo, discrimina costis
Per medium qua spina dabat ; hastamque receptat
Ossibus haerentem. Quem non super occupat Hisbo,
Ille quidem hoc sperans : nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte sodalis,
Excipit ; atque ensem tumido in pulmone recondit.
Hinc Sthenelum petit, et Rhoeti de gente vetusta
Anchemolum, thalamos ausum incestare novercae.
Vos etiam, gemini, Rutulis cecidistis in arvis,
Daucia, Laride Thymberque, simillima proles,
Indiscreta suis gratusque parentibus error.
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas :
Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abstulit ensis;
Te decisa suum, Laride, dextera quaerit,
Semanimesque micant digiti, ferrumque retractant.
Arcadas, accensos monitu, et praeclara tuentes
Facta viri, mixtus dolor, et pudor armat in hostes.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhoetea praeter
Trajicit. Hoc spatium, tantumque morae fuit Ilo ;
Ilo namque procul validam direxerat hastam :
Quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren ; curruque volutus
Caedit semanimis Rutulorum calcibus arva.
Ac, velut, optato ventis aestate coortis,
Dispersa immittit silvis incendia pastor ;
Correptis subito mediis, extenditur una
Horrida per latos acies Volcania campos ;
Ille sedens victor flammas despectat ovantis :

Non aliter sociûm virtus coit omnis in unum,
Teque juvat, Palla. Sed, bellis acer, Halesus
Tendit in adversos, seque in sua colligit arma:
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque;
Strymonio dextram fulgenti deripit ense,
Elatam in jugulum; saxo ferit ora Thoantis,
Ossaque dispersit, cerebro permixta cruento.
Fata canens silvis genitor celarat Halesum:
Ut senior leto canentia lumina solvit,
Injecere manum Parcae, telisque sacrarunt
Evandri. Quem sic Pallas petit ante precatus:
Da nunc, Thybri pater, ferro, quod missile libro,
Fortunam, atque viam duri per pectus Halesi;
Haec arma, exuviasque viri, tua quercus habebit.
Audiit illa deus: dum texit Imaona Halesus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.

At non caede viri tanta perterrita Lausus,
Pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
Oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.
Sternitur Arcadiae proles; sternuntur Etrusci;
Et vos, o! Graiis imperdita corpora, Teucri.
Agmina concurrunt ducibusque et viribus aequis.
Extremi addensant acies: nec turba moveri
Tela manusque sinit. Hinc Pallas instat, et urguet;
Hinc contra Lausus; nec multum discrepat aetas:
Egregii formae; sed quîs fortuna negarat
In patriam reditus. Ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi:

Mox illos sua fata manent majore sub hoste.
  Interea soror alma monet succurrere Lauso
Turnum, qui volucri curru medium secat agmen.
Ut vidit socios: Tempus desistere pugnae;
Solus ego in Pallanta feror; soli mihi Pallas
Debetur: cuperem ipse parens spectator adesset.
Haec ait; et socii cesserunt aequore jusso.
At, Rutulûm abscessu, juvenis tum, jussa superba
Miratus, stupet in Turno, corpusque per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu;
Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut leto insigni. Sorti pater aequus utrique est.
Tolle minas. Fatus, medium procedit in aequor:
Frigidus Arcadibus coït in praecordia sanguis.
Desiluit Turnus bijugis; pedes apparat ire
Comminus. Utque leo, specula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem in proelia taurum,
Advolat; haud alia est Turni venientis imago.
  Hunc ubi contiguum missae fore credidit hastae,
Ire prior Pallas, si qua fors adjuvet ausum
Viribus imparibus; magnumque ita ad aethera fatur:
Per patris hospitium, et mensas quas advena adisti,
Te precor, Alcide, coeptis ingentibus adsis:
Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta;
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem, magnumque sub imo
Corde premit gemitum, lacrimasque effudit inanes.

Tum Genitor natum dictis affatur amicis :
Stat sua cuique dies : breve et irreparabile tempus
Omnibus est vitae ; sed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Trojae sub moenibus altis
Tot gnati cecidere deûm : quin occidit una
Sarpedon, mea progenies. Etiam sua Turnum
Fata vocant, metasque dati pervenit ad aevi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
  At Pallas magnis emittit viribus hastam,
Vaginaque cava fulgentem deripit ensem.
Illa volans, humeris surgunt qua tegmina summa,
Incidit ; atque, viam clipei molita per oras,
Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro praefixum robur acuto
In Pallanta, diu librans, jacit, atque ita fatur :
Adspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.
  Dixerat ; at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,
Quem pellis totiens obeat circumdata tauri,
Vibranti medium cuspis transverberat ictu ;
Loricaeque moras et pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de volnere telum :
Una eademque via sanguis animusque sequuntur.
Corruit in volnus : sonitum super arma dedere :
Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus super assistens :
Arcades, haec, inquit, memores mea dicta referte
Evandro : Qualem meruit, Pallanta remitto. [est,
Quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandi

Largior: haud illi stabunt Aeneïa parvo
Hospitia. Et laevo pressit pede, talia fatus,
Exanimem, rapiens immania pondera baltei,
Impressumque nefas; una sub nocte jugali
Caesa manus juvenum foede, thalamique cruenti:
Quae Clonus Eurytides multo caelaverat auro:
Quo nunc Turnus ovat spolio, gaudetque potitus.
Nescia mens hominum fati, sortisque futurae,
Et servare modum, rebus sublata secundis!
Turno tempus erit, magno cum optaverit emtum
Intactum Pallanta, et cum spolia ista, diemque,
Oderit. At socii multo gemitu lacrimisque,
Impositum scuto, referunt Pallanta frequentes.
O dolor, atque decus magnum, rediture parenti!
Haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert;
Cum tamen ingentis Rutulorum linquis acervos!
Nec jam fama mali tanti, sed certior auctor
Advolat Aeneae, tenui discrimine leti
Esse suos; tempus, versis succurrere Teucris.
Proxima quaeque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro; te, Turne, superbum
Caede nova, quaerens. Pallas, Evander, in ipsis
Omnia sunt oculis; mensae, quas advena primas
Tunc adiit, dextraeque datae. Sulmone creatos
Quatuor hic juvenes; totidem, quos educat Ufens,
Viventis rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundat sanguine flammas.
Inde Mago procul infensam contenderat hastam:

Ille astu subit; at tremebunda supervolat hasta;
Et, genua amplectens, effatur talia supplex:
Per patrios Manis, per spes surgentis Iuli,
Te precor, hanc animam serves natoque, patrique.
Est domus alta; jacent penitus defossa talenta
Caelati argenti; sunt auri pondera, facti
Infectique, mihi. Non hic victoria Teucrûm
Vertitur; aut anima una dabit discrimina tanta.
Dixerat; Aeneas contra cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quae multa talenta,
Gnatis parce tuis. Belli commercia Turnus
Sustulit ista prior jam tum Pallante peremto.
Hoc patris Anchisae Manes, hoc sentit Iulus.
Sic fatus, galeam laeva tenet, atque, reflexa
Cervice orantis, capulo tenus applicat ensem.

Nec procul Haemonides, Phoebi Triviaeque sa-
Infula cui sacra redimibat tempora vitta, [cerdos,
Totus collucens veste, atque insignibus armis:
Quem congressus agit campo, lapsumque superstans
Immolat, ingentique umbra tegit; arma Serestus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, tropaeum.

Instaurant acies, Volcani stirpe creatus,
Caeculus, et, veniens Marsorum montibus, Umbro:
Dardanides contra furit. Anxuris ense sinistram,
Et totum clipei ferro dejecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum, vimque affore verbo
Crediderat, coeloque animum fortasse ferebat,
Canitiemque sibi et longos promiserat annos.

Tarquitus exsultans contra fulgentibus armis,
Silvicolae Fauno Dryope quem nympha crearat,
Obvius ardenti sese obtulit : ille reducta
Loricam, clipeique ingens onus, impedit hasta.
Tum caput orantis nequidquam, et multa parantis
Dicere, deturbat terrae ; truncumque tepentem
Provolvens, super haec inimico pectore fatur :
Istic nunc, metuende, jace. Non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra sepulcro :
Alitibus linquere feris ; aut gurgite mersum
Unda feret, piscesque impasti volnera lambent.
Protenus Antaeum et Lucam, prima agmina Turni,
Persequitur; fortemque Numam, fulvumque Camer-
Magnanimo Volscente satum, ditissimus agri [tem,
Qui fuit Ausonidum, et tacitis regnavit Amyclis.
Aegaeon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribusque arsisse, Jovis cum fulmina contra
Tot paribus streperet clipeis, tot stringeret ensis :
Sic toto Aeneas desaevit in aequore victor,
Ut semel intepuit mucro. Quin ecce ! Niphaei
Quadrijuges in equos, adversaque pectora, tendit ;
Atque illi, longe gradientem et dira frementem
Ut videre, metu versi, retroque ruentes,
Effunduntque ducem, rapiuntque ad littora currus.
Interea bijugis infert se Lucagus albis
In medios, fraterque Liger : sed frater habenis
Flectit equos ; strictum rotat acer Lucagus ensem.

Haud tulit Aeneas tanto fervore furentes :
Irruit, adversaque ingens apparuit hasta.
Cui Liger :
Non Diomedis equos, nec currus cernis Achilli,
Aut Phrygiae campos : nunc belli finis et aevi
His dabitur terris. Vesano talia late
Dicta volant Ligeri : sed non et Troïus heros
Dicta parat contra; jaculum nam torquet in hostem.
Lucagus ut, pronus pendens in verbera, telo
Admonuit bijugos, projecto dum pede laevo
Aptat se pugnae ; subit oras hasta per imas
Fulgentis clipei, tum laevum perforat inguen :
Excussus curru moribundus volvitur arvis.
Quem pius Aeneas dictis affatur amaris :
Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
Prodidit, aut vanae vertere ex hostibus umbrae :
Ipse, rotis saliens, juga deseris. Haec ita fatus,
Arripuit bijugos. Frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapsus eodem :
Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Trojane, sine hanc animam, et miserere precan-
Pluribus oranti Aeneas : Haud talia dudum [tis.
Dicta dabas. Morere, et fratrem ne desere frater.
Tum, latebras animae, pectus mucrone recludit.

Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquae vel turbinis atri [unt,
More furens. Tandem erumpunt, et castra relinqu-
Ascanius puer et nequidquam obsessa juventus.

Junonem interea compellat Jupiter ultro :
O germana mihi atque eadem gratissima conjunx !
Ut rebare, Venus (nec te sententia fallit)
Trojanas sustentat opes ; non vivida bello
Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli.
Cui Juno submissa : Quid, o pulcherrime conjunx !
Sollicitas aegram, et tua tristia dicta timentem ?
Si mihi,quae quondam fuerat,quamque esse decebat,
Vis in amore foret ! non hoc mihi namque negares,
Omnipotens, quin et pugnae subducere Turnum,
Et Dauno possem incolumem servare parenti.
Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine poenas.
Ille tamen nostra deducit origine nomen,
Pilumnusque illi quartus pater ; et tua larga
Saepe manu multisque oneravit limina donis.
Cui rex aetherii breviter sic fatur Olympi :
Si mora praesentis leti, tempusque, caduco
Oratur juveni, meque hoc ita ponere sentis ;
Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fatis.
Hactenus indulsisse vacat. Sin altior istis
Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri,
Mutarive, putas bellum ; spes pascis inanis.
Et Juno allacrimans : Quid si, quod voce gravaris,
Mente dares ; atque haec Turno rata vita maneret !
Nunc manet insontem gravis exitus ; aut ego veri
Vana feror. Quod ut o ! potius formidine falsa
Ludar, et in melius tua, qui potes, orsa reflectas !
Haec ubi dicta dedit, coelo se protenus alto

Misit, agens hiemem, nimbo succincta, per auras;
Iliacamque aciem, et Laurentia castra, petivit.
Tum dea nube cava tenuem sine viribus umbram
In faciem Aeneae, visu mirabile monstrum,
Dardaniis ornat telis; clipeumque jubasque
Divini assimulat capitis; dat inania verba,
Dat sine mente sonum; gressusque effingit euntis:
Morte obita quales fama est volitare figuras,
Aut quae sopitos deludunt somnia sensus.
At primas laeta ante acies exsultat imago,
Irritatque virum telis, et voce lacessit.
Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam
Conjicit: illa dato vertit vestigia tergo.
Tum vero Aenean aversum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem:
Quo fugis, Aenea? thalamos ne desere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quaesita per undas.
Talia vociferans sequitur, strictumque coruscat
Mucronem; nec ferre videt sua gaudia ventos.
  Forte ratis, celsi conjuncta crepidine saxi,
Expositis stabat scalis, et ponte parato;
Qua rex Clusinis advectus Osinius oris.
Huc sese trepida Aeneae fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus segnior instat,
Exsuperatque moras, et pontis transilit altos.
Vix proram attigerat: rumpit Saturnia funem,
Avolsamque rapit revoluta per aequora navem.
Illum autem Aeneas absentem in proelia poscit;

Obvia multa virûm demittit corpora morti.
Tum levis haud ultra latebras jam quaerit imago,
Sed, sublime volans, nubi se immiscuit atrae.
Cum Turnum medio interea fert aequore turbo;
Respicit, ignarus rerum, ingratusque salutis,
Et duplicis cum voce manus ad sidera tendit:
Omnípotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxisti, et talis voluisti expendere poenas?
Quo feror? unde abii? quae me fuga, quemve reducet?
Laurentisne iterum muros aut castra videbo?
Quid manus illa virûm, qui me meaque arma secuti?
Quosne, nefas! omnis infanda in morte reliqui?
Et nunc palantis video, gemitumque cadentum
Accipio. Quid ago? aut quae jam satis ima dehiscat
Terra mihi? vos o potius miserescïte, venti!
In rupes, in saxa, (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, saevisque vadis immittite Syrtis,
Quo neque me Rutuli, nec conscia fama sequatur.
Haec memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat il-
An sese mucrone ob tantum dedecus amens [luc:
Induat, et crudum per costas exigat ensem;
Fluctibus an jaciat mediis, et littora nando
Curva petat, Teucrûmque iterum se reddat in arma.
Ter conatus utramque viam: ter maxima Juno
Continuit; juvenemque, animi miserata, repressit.
Labitur alta secans fluctuque aestuque secundo;
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
At Jovis interea monitis Mezentius ardens

Succedit pugnae, Teucrosque invadit ovantis.
Concurrunt Tyrrhenae acies, atque omnibus uni,
Uni odiisque viro, telisque frequentibus, instant.
Ille, velut rupes, vastum quae prodit in aequor,
Obvia ventorum furiis, expostaque ponto,
Vim cunctam atque minas perfert coelique marisque,
Ipsa immota manens. Prolem Dolichaonis, Hebrum
Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumque fugacem:
Sed Latagum saxo, atque ingenti fragmine montis,
Occupat os, faciemque adversam; poplite Palmum
Succiso volvi segnem sinit, armaque Lauso
Donat habere humeris, et vertice figere cristas.
Nec non Euanthen Phrygium, Paridisque Mimanta
Aequalem, comitemque; una quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, et, face praegnans,
Cisseïs regina Parin: Paris urbe paterna
Occubat; ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac, velut ille canum morsu de montibus altis
Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multosque palus Laurentia, silva
Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est,
Substitit, infremuitque ferox, et inhorruit armos;
Nec cuiquam irasci, propiusve accedere, virtus;
Sed jaculis tutisque procul clamoribus instant:
Ille autem impavidus partes cunctatur in omnis,
Dentibus infrendens, et tergo decutit hastas.
Haud aliter, justae quibus est Mezentius irae,

Non ulli est animus stricto concurrere ferro :
Missilibus longe, et vasto clamore, lacessunt.
  Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
Graius homo, infectos linquens profugus hymenaeos:
Hunc ubi miscentem longe media agmina vidit,
Purpureum pennis, et pactae conjugis ostro ;
Impastus stabula alta leo ceu saepe peragrans,
Suadet enim vesana fames ; si forte fugacem
Conspexit capream, aut surgentem in cornua cervum;
Gaudet, hians immane, comasque arrexit, et haeret
Visceribus super incumbens : lavit improba teter
Ora cruor :
Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
Sternitur infelix Acron, et calcibus atram
Tundit humum exspirans, infractaque tela cruentat.
  Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
Sternere, nec jacta caecum dare cuspide volnus :
Obvius adversoque occurrit, seque viro vir
Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis.
Tum super abjectum posito pede nixus, et hasta :
Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.
Conclamant socii, laetum paeana secuti.
Ille autem exspirans: Non me, quicumque es, inulto,
Victor, nec longum laetabere : te quoque fata
Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem subridens mixta Mezentius ira :
Nunc morere ; ast de me divom pater atque hominum
Viderit. Hoc dicens eduxit corpore telum. [rex

Olli dura quies oculos et ferreus urguet
Somnus: in aeternam clauduntur lumina noctem.
Caedicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspen;
Partheniumque Rapo, et, praedurum viribus, Orsen;
Messapus Cloniumque, Lycaoniumque Ericeten;
Illum infrenis equi lapsu tellure jacentem,
Hunc peditem pedes. Et Lycius processerat Agis:
Quem tamen, haud expers, Valerus, virtutis avitae,
Dejicit; at Thronium Salius, Saliumque Nealces,
Insignis jaculo, et longe fallente sagitta.
Jam gravis aequabat luctus et mutua Mavors
Funera; caedebant pariter, pariterque ruebant,
Victores victique: neque his fuga nota, neque illis.
Dì Jovis in tectis iram miserantur inanem
Amborum, et tantos mortalibus esse labores:
Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Juno;
Pallida Tisiphone media inter millia saevit.
At vero, ingentem quatiens, Mezentius, hastam,
Turbidus ingreditur campo. Quam magnus Orion,
Cum pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna viam scindens, humero supereminet undas;
Aut, summis referens annosam montibus ornum,
Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit:
Talis se vastis infert Mezentius armis.
Huic contra Aeneas, speculatus in agmine longo,
Obvius ire parat. Manet imperterritus ille,
Hostem magnanimum opperiens, et mole sua stat;

Atque, oculis spatium emensus, quantum satis hastae:
Dextra, mihi deus, et telum quod missile libro,
Nunc adsint: voveo, praedonis corpore raptis
Indutum spoliis, ipsum te, Lause, tropaeum
Aeneae. Dixit; stridentemque eminus hastam
Injicit: illa volans clipeo est excussa, proculque
Egregium Antorem latus inter et ilia figit;
Herculis Antorem comitem, qui, missus ab Argis,
Haeserat Evandro, atque Itala consederat urbe.
Sternitur infelix alieno volnere, coelumque
Adspicit, et dulcis moriens reminiscitur Argos.
Tum pius Aeneas hastam jacit: illa per orbem
Aere cavum triplici, per linea terga, tribusque,
Transiit, intextum tauris opus, imaque sedit
Inguine; sed vires haud pertulit. Ocius ensem
Aeneas, viso Tyrrheni sanguine laetus,
Eripit a femine, et trepidanti fervidus instat.
Ingemuit cari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lausus; lacrimaeque per ora volutae.
Hic mortis durae casum, tuaque optima facta,
Si qua fidem tanto est operi latura vetustas,
Non equidem, nec te, juvenis memorande, silebo.
Ille, pedem referens, et inutilis, inque ligatus,
Cedebat, clipeoque inimicum hastile trahebat.
Prorupit juvenis, seseque immiscuit armis:
Jamque assurgentis dextra, plagamque ferentis,
Aeneae subiit mucronem, ipsumque morando
Sustinuit: socii magno clamore sequuntur,

Dum genitor nati parma protectus abiret ;
Telaque conjiciunt, proturbantque eminus hostem
Missilibus. Furit Aeneas, tectusque tenet se.
Ac velut, effusa si quando grandine nimbi
Praecipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis et agricola ; et tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
Dum pluit in terris ; ut possint, sole reducto,
Exercere diem : sic, obrutus undique telis,
Aeneas nubem belli, dum detonet, omnem
Sustinet ; et Lausum increpitat, Lausoque minatur :
Quo, moriture, ruis, majoraque viribus audes ?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
Exsultat demens ; saevae jamque altius irae
Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
Parcae fila legunt : validum namque exigit ensem
Per medium Aeneas juvenem, totumque recondit.
Transiit et parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro ;
Implevitque sinum sanguis : tum vita per auras
Concessit moesta ad Manis, corpusque reliquit.
At vero, ut voltum vidit morientis, et ora,
Ora modis, Anchisiades, pallentia miris ;
Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit ;
Et mentem patriae strinxit pietatis imago.
Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
Quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum ?
Arma, quibus laetatus, habe tua ; teque parentum

Manibus et cineri, si qua est ea cura, remitto.
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem ;
Aeneae magni dextra cadis. Increpat ultro
Cunctantis socios, et terra sublevat ipsum,
Sanguine turpantem comtos de more capillos.
Interea, genitor Tiberini ad fluminis undam
Volnera siccabat lymphis, corpusque levabat
Arboris acclinis trunco : procul aerea ramis
Dependet galea, et prato gravia arma quiescunt.
Stant lecti circum juvenes : ipse, aeger, anhelans,
Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam :
Multa super Lauso rogitat, multumque remittit,
Qui revocent, moestique ferant mandata parentis.
At Lausum socii exanimem super arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti volnere victum.
Agnovit longe gemitum praesaga mali mens.
Canitiem multo deformat pulvere, et ambas
Ad coelum tendit palmas, et corpore inhaeret.
Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
Ut pro me hostili paterer succedere dextrae
Quem genui? Tuane haec genitor per volnera servor,
Morte tua vivens ? Heu ! nunc misero mihi demum
Exsilium infelix ! nunc alte volnus adactum !
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
Pulsus ob invidiam solio, sceptrisque paternis.
Debueram patriae poenas, odiisque meorum :
Omnis per mortes animam sontem ipse dedissem !
Nunc vivo! neque adhuc homines, lucemque, relinquo!

Sed linquam. Simul, hoc dicens, attollit in aegrum
Se femur ; et, quamquam vis alto volnere tardat,
Haud dejectus, equum duci jubet. Hoc decus illi,
Hoc solamen erat : bellis hoc victor abibat
Omnibus. Alloquitur moerentem, et talibus infit:
  Rhoebe, diu, res si qua diu mortalibus ulla est,
Viximus. Aut hodie victor spolia illa cruenta,
Et caput Aeneae, referes, Lausique dolorum
Ultor eris mecum ; aut, aperit si nulla viam vis,
Occumbes pariter. Neque enim, fortissime, credo,
Jussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.
Dixit ; et exceptus tergo consueta locavit
Membra, manusque ambas jaculis oneravit acutis,
Aere caput fulgens, cristaque hirsutus equina.
Sic cursum in medios rapidus dedit. Aestuat ingens
Uno in corde pudor, mixtoque insania luctu,
[Et Furiis agitatus amor, et conscia virtus ;]
Atque hic Aenean magna ter voce vocavit.
  Aeneas agnovit enim, laetusque precatur :
Sic pater ille deûm faciat, sic altus Apollo,
Incipias conferre manum.
Tantum effatus ; et infesta subit obvius hasta.
Ille autem : Quid me, erepto, saevissime, nato,
Terres ? haec via sola fuit, qua perdere posses.
Nec mortem horremus, nec divom parcimus ulli.
Desine. Jam venio moriturus, et haec tibi porto
Dona prius. Dixit ; telumque intorsit in hostem :
Inde aliud super, atque aliud, figitque, volatque

Ingenti gyro; sed sustinet aureus umbo.
Ter circum adstantem laevos equitavit in orbis,
Tela manu jaciens; ter secum Troïus heros
Immanem aerato circumfert tegmine silvam.
Inde, ubi tot traxisse moras, tot spicula taedet
Vellere, et urguetur, pugna congressus iniqua;
Multa movens animo, jam tandem erumpit, et inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam.
Tollit se arrectum quadrupes, et calcibus auras
Verberat, effusumque equitem, super ipse secutus,
Implicat; ejectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt coelum Troësque Latinique.
Advolat Aeneas, vaginaque eripit ensem,
Et super haec: Ubi nunc Mezentius acer, et illa
Effera vis animi? Contra Tyrrhenus, ut, auras
Suspiciens, hausit coelum, mentemque recepit:
Hostis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
Nullum in caede nefas: nec sic ad proelia veni;
Nec tecum meus haec pepigit mihi foedera Lausus.
Unum hoc, per, si qua est victis venia hostibus, oro;
Corpus humo patiare tegi. Scio acerba meorum
Circumstare odia: hunc, oro, defende furorem;
Et me consortem nati concede sepulcro.
Haec loquitur, juguloque haud inscius accipit ensem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

P. VIRGILII

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER XI.

Oceanum interea surgens Aurora reliquit.
Aeneas, quamquam et sociis dare tempus humandis
Praecipitant curae, turbataque funere mens est,
Vota deûm primo victor solvebat Eoo.
Ingentem quercum, decisis undique ramis,
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezentî ducis exuvias; tibi, magne, tropaeum,
Bellipotens: aptat rorantis sanguine cristas,
Telaque trunca viri, et bis sex thoraca petitum
Perfossumque locis; clipeumque ex aere sinistrae
Subligat, atque ensem collo suspendit eburnum.
Tum socios, namque omnis eum stipata tegebat
Turba ducum, sic incipiens hortatur ovantis:
Maxima res effecta, viri; timor omnis abesto,
Quod superest: haec sunt spolia, et de rege superbo
Primitiae; manibusque meis Mezentius hic est.
Nunc iter ad regem nobis, murosque Latinos.
Arma parate, animis et spe praesumite bellum;

Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere signa
Annuerint superi, pubemque educere castris,
Impediat, segnisve metu sententia tardet.
Interea socios, inhumataque corpora, terrae
Mandemus; qui solus honos Acheronte sub imo est.
Ite, ait; egregias animas, quae sanguine nobis
Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
Muneribus: moestamque Evandri primus ad urbem
Mittatur Pallas, quem, non virtutis egentem,
Abstulit atra dies, et funere mersit acerbo.
Sic ait illacrimans; recipitque ad limina gressum,
Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acoetes
Servabat senior, qui Parrhasio Evandro
Armiger ante fuit; sed non felicibus aeque
Tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
Circum omnis famulûmque manus, Trojanaque tur-
Et moestum Iliades crinem de more solutae. [ba,
Ut vero Aeneas foribus sese intulit altis,
Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
Pectoribus, moestoque immugit regia luctu.
Ipse, caput nivei fultum Pallantis et ora
Ut vidit, levique patens in pectore volnus
Cuspidis Ausoniae, lacrimis ita fatur obortis:
Tene, inquit, miserande puer, cum laeta veniret,
Invidit Fortuna mihi, ne regna videres
Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
Non haec Evandro de te promissa parenti
Discedens dederam, cum, me complexus euntem,

Mitteret in magnum imperium; metuensque moneret
Acris esse viros, cum dura proelia gente.
Et nunc ille quidem, spe multum captus inani,
Fors et vota facit, cumulatque altaria donis:
Nos juvenem exanimum, et nil jam coelestibus ullis
Debentem, vano moesti comitamur honore.
Infelix! nati funus crudele videbis.
Hi nostri reditus, exspectatique triumphi?
Haec mea magna fides? At non, Evandre, pudendis
Volneribus pulsum adspicies; nec sospite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi! quantum
Praesidium Ausonia, et quantum tu perdis, Iule!
Haec ubi deflevit, tolli miserabile corpus
Imperat; et, toto lectos ex agmine, mittit
Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
Intersintque patris lacrimis; solatia luctus
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes alii cratis, et molle feretrum,
Arbuteis texunt virgis, et vimine querno;
Exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic juvenem agresti sublimem stramine ponunt:
Qualem, virgineo demessum pollice, florem,
Seu mollis violae, seu languentis hyacinthi,
Cui neque fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit;
Non jam mater alit Tellus, viresque ministrat.
Tunc geminas vestis, auroque ostroque rigentis,
Extulit Aeneas: quas illi, laeta laborum,
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido

Fecerat, et tenui telas discreverat auro.
Harum unam juveni supremum moestus honorem
Induit, arsurasque comas obnubit amictu ;
Multaque praeterea Laurentis praemia pugnae
Aggerat, et longo praedam jubet ordine duci.
Addit equos, et tela, quibus spoliaverat hostem.
Vinxerat et post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, caeso sparsuros sanguine flammam ;
Indutosque jubet truncos hostilibus armis
Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix, aevo confectus, Acoetes,
Pectora nunc foedans pugnis, nunc unguibus ora ;
Sternitur et, toto projectus corpore, terrae.
Ducunt et, Rutulo perfusos sanguine, currus.
Post bellator equus, positis insignibus, Aethon
It lacrimans, guttisque humectat grandibus ora.
Hastam alii, galeamque, ferunt ; nam cetera Turnus
Victor habet. Tum moesta phalanx, Teucrique sequ-
Tyrrhenique duces, et versis Arcades armis. [untur,
Postquam omnis longe comitum processerat ordo,
Substitit Aeneas, gemituque haec addidit alto :
Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
Fata vocant. Salve aeternum mihi ! maxime Palla ;
Aeternumque vale ! Nec plura effatus ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.
Jamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleae, veniamque rogantes ;
Corpora, per campos ferro quae fusa jacebant,

Redderet, ac tumulo sineret succedere terrae :
Nullum cum victis certamen, et aethere cassis ;
Parceret hospitibus quondam, socerisque, vocatis.
Quos bonus Aeneas, haud adspernanda precantis,
Prosequitur venia, et verbis haec insuper addit :
Quaenam vos tanto fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos ?
Pacem me exanimis, et Martis sorte peremtis,
Oratis ? equidem et vivis concedere vellem.
Nec veni, nisi fata locum, sedemque, dedissent ;
Nec bellum cum gente gero : rex nostra reliquit
Hospitia, et Turni potius se credidit armis.
Aequius huic Turnum fuerat se opponere morti.
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Apparat ; his mecum decuit concurrere telis :
Vixet, cui vitam deus aut sua dextra dedisset.
Nunc ite, et miseris supponite civibus ignem.
  Dixerat Aeneas : olli obstupuere silentes ;
Conversique oculos inter se, atque ora, tenebant.
Tum, senior, semperque odiis et crimine, Drances,
Infensus juveni Turno, sic ore vicissim
Orsa refert : O fama ingens, ingentior armis,
Vir Trojane ! quibus coelo te laudibus aequem ?
Justitiaene prius mirer, belline laborum ?
Nos vero haec patriam grati referemus ad urbem ;
Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi. Quaerat sibi foedera Turnus.
Quin et fatalis murorum attollere moles,

Saxaque subvectare humeris Trojana, juvabit.
Dixerat haec, unoque omnes eadem ore fremebant.
Bis senos pepigere dies ; et, pace sequestra,
Per silvas Teucri, mixtique impune Latini,
Erravere jugis. Ferro, sonat, icta bipenni,
Fraxinus ; evertunt actas ad sidera pinus ;
Robora nec cuneis et olentem scindere cedrum,
Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.
Et jam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
Evandrum, Evandrique domos et moenia, complet,
Quae modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, et de more vetusto
Funereas rapuere faces. Lucet via longo
Ordine flammarum, et late discriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia jungunt
Agmina. Quae postquam matres succedere tectis
Viderunt, moestam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis est vis ulla tenere ;
Sed venit in medios. Feretro Pallanta reposto
Procubuit super, atque haeret, lacrimansque, ge-
Et via vix tandem voci laxata dolore est: [mensque ;
Non haec, o Palla ! dederas promissa petenti,
Cautius ut saevo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
Et praedulce decus primo certamine, posset.
Primitiae juvenis miserae ! bellique propinqui
Dura rudimenta ! et, nulli exaudita deorum, [junx !
Vota, precesque meae ! tuque, o sanctissima con-

Felix morte tua, neque in hunc servata dolorem!
Contra ego vivendo vici mea fata, superstes
Restarem ut genitor. Troum socia arma secutum,
Obruerent Rutuli telis! animam ipse dedissem, [ret!
Atque haec pompa domum me, non Pallanta, refer-
Nec vos arguerim, Teucri, nec foedera, nec, quas
Junximus hospitio, dextras: sors ista senectae
Debita erat nostrae. Quod, si immatura manebat
Mors natum; caesis Volscorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros cecidisse juvabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla, [quam
Quam pius Aeneas, et quam magni Phryges, et
Tyrrhenique duces, Tyrrhenûm exercitus omnis.
Magna tropaea ferunt, quos dat tua dextera leto.
Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,
Esset par aetas, et idem si robur ab annis,
Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, et haec memores regi mandata referte:
Quod vitam moror invisam, Pallante peremto,
Dextera caussa tua est; Turnum gnatoque patrique
Quam debere vides. Meritis vacat hic tibi solus,
Fortunaeque, locus. Non vitae gaudia quaero;
Nec fas: sed nato Manis perferre sub imos.

Aurora interea miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Aeneas, jam, curvo in littore, Tarcho
Constituere pyras. Huc corpora, quisque suorum,
More tulere patrum; subjectisque ignibus atris

Conditur in tenebras altum caligine coelum.
Ter circum accensos, cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos; ter moestum funeris ignem
Lustravere in equis; ululatusque ore dedere.
Spargitur et tellus lacrimis, sparguntur et arma.
It coelo clamorque virûm, clangorque tubarum.
Hinc alii spolia occisis derepta Latinis
Conjiciunt igni, galeas, ensisque decoros,
Frenaque, ferventisque rotas; pars munera nota,
Ipsorum clipeos, et non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora Morti;
Setigerosque sues, raptasque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes. Tum littore toto
Ardentis spectant socios, semiustaque servant
Busta; neque avelli possunt, nox humida donec
Invertit coelum, stellis fulgentibus aptum.

Nec minus et miseri, diversa in parte, Latini
Innumeras struxere pyras; et corpora partim
Multa virûm terrae infodiunt, avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt:
Cetera, confusaeque ingentem caedis acervum,
Nec numero, nec honore, cremant; tunc undique vasti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam coelo dimoverat umbram:
Moerentes altum cinerem et confusa ruebant
Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terrae.

Jam vero in tectis, praedivitis urbe Latini,
Praecipuus fragor, et longi pars maxima luctus.

Hic matres, miseraeque nurus, hic cara sororum
Pectora moerentum, puerique parentibus orbi,
Dirum exsecrantur bellum, Turnique hymenaeos :
Ipsum armis, ipsumque jubent decernere ferro,
Qui regnum Italiae et primos sibi poscat honores.
Ingravat haec saevus Drances, solumque vocari
Testatur, solum posci in certamina, Turnum.
Multa simul contra variis sententia dictis
Pro Turno ; et magnum reginae nomen obumbrat :
Multa virum meritis sustentat fama tropaeis.
  Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
Ecce ! super moesti, magna Diomedis ab urbe,
Legati responsa ferunt : nihil omnibus actum
Tantorum impensis operum ; nil dona, neque aurum,
Nec magnas valuisse preces : alia arma Latinis
Quaerenda, aut pacem Trojano ab rege petendam.
Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus :
Fatalem Aenean manifesto numine ferri
Admonet ira deûm, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primosque suorum,
Imperio accitos, alta intra limina cogit.
Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta viis. Sedet in mediis, et maximus aevo,
Et primus sceptris, haud laeta fronte, Latinus.
Atque hic legatos, Aetola ex urbe remissos,
Quae referant, fari jubet, et responsa reposcit
Ordine cuncta suo. Tum facta silentia linguis,
Et Venulus, dicto parens, ita farier infit :

Vidimus, o cives! Diomede, Argivaque castra;
Atque, iter emensi, casus superavimus omnis,
Contigimusque manum qua concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam, patriae cognomine gentis,
Victor Gargani condebat Iapygis arvis.
Postquam introgressi, et coram data copia fandi,
Munera praeferimus, nomen patriamque docemus;
Qui bellum intulerint, quae caussa attraxerit Arpos.
Auditis ille haec placido sic reddidit ore:
O fortunatae gentes! Saturnia regna,
Antiqui Ausonii, quae vos fortuna quietos
Sollicitat, suadetque ignota lacessere bella?
Quicumque Iliacos ferro violavimus agros,
(Mitto ea, quae muris bellando exhausta sub altis;
Quos Simoïs premat ille viros) infanda per orbem
Supplicia, et scelerum poenas expendimus omnes,
Vel Priamo miseranda manus: scit triste Minervae
Sidus, et Euboicae cautes, ultorque Caphereus.
Militia ex illa diversum ad littus adacti,
Atrides Protei Menelaus adusque columnas
Exsulat, Aetnaeos vidit Cyclopas Ulixes.
Regna Neoptolemi referam, versosque Penatis
Idomenei? Libycone habitantes littore Locros?
Ipse Mycenaeus, magnorum ductor Achivom,
Conjugis infandae, prima intra limina, dextra
Oppetiit: devictam Asiam subsedit adulter.
Invidisse deos, patriis ut redditus aris [rem!
Conjugium optatum, et pulchram Calydona, vide-

Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur,
Et socii amissi petierunt aethera pennis,
Fluminibusque vagantur, aves ; heu dira meorum
Supplicia ! et scopulos lacrimosis vocibus implent.
Haec adeo ex illo mihi jam speranda fuerunt
Tempore, cum ferro coelestia corpora demens
Appetii, et Veneris violavi volnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas :
Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama ; nec veterum memini laetorve malorum.
Munera, quae patriis ad me portatis ab oris,
Vertite ad Aenean. Stetimus tela aspera contra,
Contulimusque manus : experto credite, quantus
In clipeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
Si duo praeterea tales Idaea tulisset
Terra viros, ultro Inachias venisset ad urbes
Dardanus, et versis lugeret Graecia fatis.
Quidquid apud durae cessatum est moenia Trojae,
Hectoris Aeneaeque manu victoria Graiûm
Haesit, et in decumum vestigia retulit annum :
Ambo animis, ambo insignes praestantibus armis ;
Hic pietate prior. Coëant in foedera dextrae,
Qua datur : ast, armis concurrant arma, cavete.
  Et responsa simul quae sint, rex optime, regis
Audisti, et quae sit magno sententia bello.
  Vix ea legati ; variusque per ora cucurrit
Ausonidum turbata fremor : ceu, saxa morantur
Cum rapidos amnis, fit clauso gurgite murmur,

Vicinaeque fremunt ripae crepitantibus undis.
Ut primum placati animi, et trepida ora quierunt;
Praefatus divos, solio rex infit ab alto:

Ante equidem summa de re statuisse, Latini,
Et vellem, et fuerat melius; non tempore tali
Cogere concilium, cum muros assidet hostis.
Bellum importunum, cives, cum gente deorum,
Invictisque viris, gerimus, quos nulla fatigant
Proelia, nec victi possunt absistere ferro.
Spem, si quam adscitis Aetolûm habuistis in armis,
Ponite: spes sibi quisque: sed, haec quam angusta,
Cetera qua rerum jaceant perculsa ruina, [videtis.
Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
Nec quemquam incuso: potuit quae plurima virtus
Esse, fuit: toto certatum est corpore regni.
Nunc adeo, quae sit dubiae sententia menti,
Expediam, et paucis (animos adhibete) docebo.
Est antiquus ager Tusco mihi proximus amni,
Longus, in occasum, finis super usque Sicanos:
Aurunci Rutulique serunt, et vomere duros
Exercent collis, atque horum asperrima pascunt.
Haec omnis regio, et celsi plaga pinea montis,
Cedat amicitiae Teucrorum; et foederis aequas
Dicamus leges, sociosque in regna vocemus:
Considant, si tantus amor, et moenia condant.
Sin alios finis aliamque capessere gentem
Est animus, possuntque solo decedere nostro;
Bis denas Italo texamus robore navis,

Seu pluris complere valent: jacet omnis ad undam
Materies: ipsi numerumque, modumque, carinis
Praecipiant; nos aera, manus, navalia, demus.
Praeterea, qui dicta ferant, et foedera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu praetendere ramos;
Munera portantis, aurique eborisque talentaque
Et sellam, regni, trabeamque, insignia nostri.
Consulite in medium, et rebus succurrite fessis.

Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
Obliqua invidia stimulisque agitabat amaris,
Largus opum, et lingua melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens; genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat;
Surgit, et his onerat dictis, atque aggerat iras:

Rem nulli obscuram, nostrae nec vocis egentem,
Consulis, o bone rex! Cuncti se scire fatentur,
Quid fortuna ferat populi; sed dicere mussant.
Det libertatem fandi, flatusque remittat,
Cujus ob auspicium infaustum, moresque sinistros,
(Dicam equidem, licet arma mihi mortemque mine-
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus [tur)
Consedisse urbem luctu; dum Troïa tentat
Castra, fugae fidens, et coelum territat armis.
Unum etiam donis istis, quae plurima mitti
Dardanidis dicique jubes, unum, optime regum,
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,

Quin natam egregio genero, dignisque hymenaeis,
Des, pater, et pacem hanc aeterno foedere jungas.
Quod, si tantus habet mentis et pectora terror,
Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso:
Cedat; jus proprium regi, patriaeque, remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula civis
Projicis, o! Latio caput horum, et caussa, malorum!
Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
Turne; simul pacis solum inviolabile pignus.
Primus ego, invisum quem tu tibi fingis, et esse
Nil moror, en! supplex venio: miserere tuorum,
Pone animos, et pulsus abi. Sat funera fusi
Vidimus, ingentis et desolavimus agros.
Aut, si fama movet, si tantum pectore robur
Concipis, et si adeo dotalis regia cordi est;
Aude, atque adversum fidens fer pectus in hostem.
Scilicet, ut Turno contingat regia conjunx,
Nos, animae viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis! Et jam tu, si qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum adspice contra,
Qui vocat.

Talibus exarsit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi
Tum, cum bella manus poscunt; patribusque vocatis
Primus ades. Sed non replenda est curia verbis,
Quae tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
Agger moerorum, nec inundant sanguine fossae.

Proinde tona eloquio, solitum tibi ; meque timoris
Argue tu, Drance : quando tot stragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, passimque tropaeis
Insignis agros. Possit quid vivida virtus,
Experiare licet ; nec longe scilicet hostes
Quaerendi nobis : circumstant undique muros.
Imus in adversos ? quid cessas ? an tibi Mavors
Ventosa in lingua, pedibusque fugacibus istis,
Semper erit ?
Pulsus ego? aut quisquam merito, foedissime, pulsum
Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrim
Sanguine, et Evandri totam cum stirpe videbit
Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis ?
Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens,
Et quos mille die victor sub Tartara misi,
Inclusus muris, hostilique aggere septus.
Nulla salus bello ! Capiti cane talia demens
Dardanio, rebusque tuis. Proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victae ; contra premere arma Latini.
Nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tre-
Nunc et Tydides, et Larissaeus Achilles! [miscunt!
Amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas !
Vel, cum se pavidum contra mea jurgia fingit
Artificis scelus, et formidine crimen acerbat.
Numquam animam talem dextra hac (absiste moveri)
Amittes : habitet tecum, et sit pectore in isto.
Nunc ad te, et tua magna, pater, consulta revertor.

Si nullam nostris ultra spem ponis in armis;
Si tam deserti sumus, et semel agmine verso
Funditus occidimus, neque habet Fortuna regres-
Oremus pacem, et dextras tendamus inertis. [sum;
Quamquam, o! si solitae quidquam virtutis adesset,
Ille mihi ante alios fortunatusque laborum,
Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, et humum semel ore momordit.
Sin et opes nobis, et adhuc intacta juventus,
Auxilioque urbes Italae populique supersunt;
Sin et Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine; sunt illis sua funera, parque per omnis
Tempestas: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies, variique labor mutabilis aevi,
Retulit in melius; multos alterna revisens
Lusit et in solido rursus Fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Aetolus, et Arpi;
At Messapus erit, felixque Tolumnius, et, quos
Tot populi misere, duces; nec tarda sequetur
Gloria delectos Latio, et Laurentibus agris.
Est et, Volscorum egregia de gente, Camilla,
Agmen agens equitum, et florentis aere catervas.
Quod, si me solum Teucri in certamina poscunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obsto;
Non adeo has exosa manus Victoria fugit,
Ut tanta quidquam pro spe tentare recusem.
Ibo animis contra; vel magnum praestet Achillem,

Factaque Volcani manibus paria induat arma,
Ille licet. Vobis animam hanc, soceroque Latino,
Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
Devovi. Solum Aeneas vocat. Et vocet oro :
Nec Drances potius, sive est haec ira deorum,
Morte luat ; sive est virtus et gloria, tollat.
Illi haec inter se dubiis de rebus agebant
Certantes ; castra Aeneas, aciemque, movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ! ruit, magnisque urbem terroribus implet :
Instructos acie, Tiberino a flumine Teucros,
Tyrrhenamque manum, totis descendere campis.
Extemplo turbati animi, concussaque volgi
Pectora, et arrectae stimulis haud mollibus irae.
Arma manu trepidi poscunt ; fremit arma juventus :
Flent moesti, mussantque, patres. Hic undique cla-
Dissensu vario magnus se tollit in auras : [mor
Haud secus, atque alto in luco cum forte catervae
Consedere avium, piscosove amne Padusae
Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
Immo, ait, o cives ! arrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, et pacem laudate sedentes :
Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
Corripuit sese, et tectis citus extulit altis.
Tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplis ;
Duc, ait, et Rutulos. Equitem, Messapus, in armis,
Et cum fratre Coras, latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turresque capessant :

Cetera, qua jusso, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros tota discurritur urbe.
Concilium ipse pater, et magna incepta, Latinus
Deserit, ac, tristi turbatus tempore, differt;
Multaque se incusat, qui non acceperit ultro
Dardanium Aenean, generumque adsciverit urbi.
Praefodiunt alii portas, aut saxa sudesque
Subvectant. Bello dat signum rauca cruentum
Buccina. Tum muros varia cinxere corona
Matronae, puerique: vocat labor ultimus omnis.
Nec non ad templum, summasque ad Palladis arces,
Subvehitur magna matrum regina caterva,
Dona ferens; juxtaque comes Lavinia virgo,
Caussa mali tanti, oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, et templum ture vaporant;
Et moestas alto fundunt de limine voces:
Armipotens, praeses belli, Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii praedonis, et ipsum
Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.
Cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus.
Jamque adeo, Rutulum thoraca indutus, aënis
Horrebat squamis, surasque incluserat auro,
Tempora nudus adhuc; laterique accinxerat ensem;
Fulgebatque alta decurrens aureus arce;
Exsultatque animis, et spe jam praecipit hostem:
Qualis, ubi abruptis fugit praesepia vinclis,
Tandem liber, equus; campoque potitus aperto
Aut ille in pastus armentaque tendit equarum,

Aut, assuetus aquae perfundi flumine noto,
Emicat, arrectisque fremit cervicibus alte
Luxurians; luduntque jubae per colla, per armos.
Obvia cui, Volscorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
Desiluit; quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis. Tum talia fatur:
Turne, sui merito si qua est fiducia forti,
Audeo et Aeneadum promitto occurrere turmae,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
Me sine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros subsiste, et moenia serva.
Turnus ad haec, oculos horrenda in virgine fixus:
O, decus Italiae, virgo! quas dicere gratis,
Quasve referre, parem? sed nunc, est omnia quando
Iste animus supra, mecum partire laborem.
Aeneas, ut fama fidem missique reportant
Exploratores, equitum levia improbus arma
Praemisit, quaterent campos: ipse ardua montis
Per deserta, jugo superans, adventat ad urbem.
Furta paro belli convexo in tramite silvae,
Ut bivias armato obsidam milite fauces.
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis:
Tecum acer Messapus erit, turmaeque Latinae,
Tiburnique manus: ducis et tu concipe curam.
Sic ait, et paribus Messapum in proelia dictis
Hortatur, sociosque duces; et pergit in hostem.
Est curvo anfractu valles, accommoda fraudi,

Armorumque dolis, quam densis frondibus atrum
Urguet utrimque latus; tenuis quo semita ducit,
Angustaeque ferunt fauces, aditusque maligni.
Hanc super, in speculis summoque in vertice montis,
Planities ignota jacet, tutique receptus:
Seu dextra laevaque velis occurrere pugnae;
Sive instare jugis, et grandia volvere saxa.
Huc juvenis nota fertur regione viarum;
Arripuitque locum, et silvis insedit iniquis.
Velocem interea, superis in sedibus, Opim,
Unam ex virginibus sociis, sacraque caterva,
Compellabat et has tristis Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo! et nostris nequidquam cingitur armis,
Cara mihi ante alias: neque enim novus iste Dianae
Venit amor, subitaque animum dulcedine movit.
Pulsus ob invidiam regno, viresque superbas,
Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe,
Infantem, fugiens media inter proelia belli,
Sustulit exsilio comitem, matrisque vocavit
Nomine Casmillae, mutata parte, Camillam.
Ipse, sinu prae se portans, juga longa petebat
Solorum nemorum: tela undique saeva premebant,
Et circumfuso volitabant milite Volsci.
Ecce! fugae medio, summis Amasenus abundans
Spumabat ripis; tantus se nubibus imber
Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet. Omnia secum

Versanti, subito vix haec sententia sedit :
Telum immane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, solidum nodis, et robore cocto—
Huic natam, libro et silvestri subere clausam,
Implicat, atque habilem mediae circumligat hastae ;
Quam dextra ingenti librans, ita ad aethera fatur :
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
Ipse pater famulam voveo ; tua prima, per auras,
Tela tenens, supplex hostem fugit. Accipe, testor,
Diva, tuam, quae nunc dubiis committitur auris.
Dixit ; et adducto contortum hastile lacerto
Immittit : sonuere undae : rapidum super amnem
Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.
At Metabus, magna propius jam urguente caterva,
Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine victor
Gramineo, donum Triviae, de cespite vellit.
Non illum tectis ullae, non moenibus, urbes
Accepere, neque ipse manus feritate dedisset :
Pastorum et solis exegit montibus aevum.
Hic natam, in dumis, interque horrentia lustra,
Armentalis equae mammis, et lacte ferino,
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, jaculo palmas oneravit acuto ;
Spiculaque ex humero parvae suspendit, et arcum.
Pro crinali auro, pro longae tegmine pallae,
Tigridis exuviae per dorsum a vertice pendent.
Tela manu jam tum tenera puerilia torsit,

Et fundam tereti circum caput egit habena;
Strymoniamque gruem, aut album dejecit olorem.
Multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum. Sola contenta Diana,
Aeternum telorum, et virginitatis, amorem
Intemerata colit. Vellem haud correpta fuisset
Militia tali, conata lacessere Teucros:
Cara mihi, comitumque foret nunc una mearum.
Verum age, quandoquidem fatis urguetur acerbis,
Labere, Nympha, polo, finisque invise Latinos,
Tristis ubi infausto committitur omine pugna.
Haec cape, et ultricem pharetra deprome sagittam:
Hac, quicumque sacrum violarit volnere corpus,
Tros, Italusve, mihi pariter det sanguine poenas.
Post ego nube cava miserandae corpus, et arma
Inspoliata, feram tumulo, patriaeque reponam.
Dixit: at illa, levis coeli delapsa per auras,
Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.

At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruscique duces, equitumque exercitus omnis;
Compositi numero in turmas. Fremit aequore toto
Insultans sonipes, et pressis pugnat habenis,
Huc obversus, et huc: tum late ferreus hastis
Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
Nec non Messapus contra, celeresque Latini,
Et cum fratre Coras, et virginis ala Camillaë,
Adversi campo apparent, hastasque reductis
Protendunt longe dextris, et spicula vibrant;

Adventusque virûm, fremitusque ardescit equorum.
Jamque, intra jactum teli progressus, uterque
Substiterat: subito erumpunt clamore, frementisque
Exhortantur equos; fundunt simul undique tela,
Crebra nivis ritu, coelumque obtexitur umbra.
Continuo adversis Tyrrhenus et acer Aconteus,
Connixi, incurrunt hastis, primique ruinam
Dant sonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt. Excussus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Praecipitat longe, et vitam dispergit in auras.
Extemplo turbatae acies, versique Latini
Rejiciunt parmas, et equos ad moenia vertunt.
Troës agunt: princeps turmas inducit Asylas.
Jamque propinquabant portis, rursusque Latini
Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
Qualis ubi, alterno procurrens gurgite, pontus
Nunc ruit ad terras, scopulosque superjacit undam
Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam;
Nunc rapidus retro, atque aestu revoluta resorbens
Saxa, fugit, littusque vado labente relinquit.
Bis Tusci Rutulos egere ad moenia versos;
Bis rejecti, armis, respectant, terga tegentes.
Tertia sed postquam congressi in proelia totas
Implicuere inter se acies, legitque virum vir;
Tum vero et gemitus morientum, et sanguine in alto
Armaque, corporaque, et, permixti caede virorum,

Semanimes volvuntur equi: pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit.
Quo sonipes ictu furit arduus, altaque jactat,
Volneris impatiens, arrecto pectore crura:
Volvitur ille, excussus, humi. Catillus Iolan,
Ingentemque animis, ingentem corpore et armis,
Dejicit Herminium: nudo cui vertice fulva
Caesaries, nudique humeri; nec volnera terrent;
Tantus in arma patet. Latos huic hasta per armos
Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore.
Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per volnera mortem.

At medias inter caedes exsultat Amazon,
Unum exserta latus pugnae, pharetrata Camilla:
Et nunc lenta manu spargens hastilia densat;
Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.
Aureus ex humero sonat arcus, et arma Dianae.
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
Spicula converso fugientia dirigit arcu.
At circum lectae comites, Larinaque virgo,
Tullaque, et, aeratam quatiens, Tarpeia, securem,
Italides; quas ipsa decus sibi dia Camilla
Delegit, pacisque bonas, bellique, ministras:
Quales Threïciae, cum flumina Thermodontis
Pulsant, et pictis bellantur, Amazones, armis;
Seu circum Hippolyten, seu quum se Martia curru
Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu

Feminea exsultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem postremum, aspera virgo,
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eunaeum Clytio primum patre: cujus apertum
Adversi longa transverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriensque suo se in volnere versat.
Tum Lirim, Pagasumque super: quorum alter, habe-
Suffosso revolutus equo dum colligit, alter, [nas
Dum subit, ac dextram labenti tendit inermem,
Praecipites pariterque ruunt. His addit Amastrum
Hippotaden; sequiturque incumbens eminus hasta
Tereaque, Harpalycumque, et Demophoonta, Chro-
mimque:
Quotque, emissa manu, contorsit spicula virgo,
Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis
Ignotis et equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros, erepta juvenco,
Pugnatori operit; caput ingens oris hiatus
Et malae texere lupi cum dentibus albis,
Agrestisque manus armat sparus: ipse catervis
Vertitur in mediis, et toto vertice supra est.
Hunc illa exceptum, neque enim labor agmine verso,
Trajicit; et super haec inimico pectore fatur:
Silvis te, Tyrrhene, feras agitare putasti?
Advenit qui vestra dies muliebribus armis
Verba redarguerit. Nomen tamen, haud leve, patrum
Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillae. [crûm
Protenus Orsilochum, et Buten, duo maxima Teu-

Corpora: sed Buten aversum cuspide fixit
Loricam galeamque inter, qua colla sedentis
Lucent, et laevo dependet parma lacerto:
Orsilochum, fugiens, magnumque agitata per orbem,
Eludit gyro interior, sequiturque sequentem;
Tum validam perque arma viro, perque ossa, securim,
Altior exsurgens, oranti et multa precanti,
Congeminat: volnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, subitoque adspectu territus haesit,
Appenninicolae bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
Isque, ubi se nullo jam cursu evadere pugnae
Posse, neque instantem reginam avertere, cernit,
Consilio versare dolos ingressus et astu,
Incipit haec: Quid tam egregium, si femina forti
Fidis equo? dimitte fugam, et te comminus aequo
Mecum crede solo, pugnaeque accinge pedestri:
Jam nosces, ventosa ferat cui gloria laudem.
Dixit: at illa, furens, acrique accensa dolore,
Tradit equum comiti, paribusque resistit in armis,
Ense pedes nudo, puraque interrita parma.
At juvenis, vicisse dolo ratus, avolat ipse,
Haud mora; conversisque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
Vane Ligus, frustraque animis elate superbis,
Nequidquam patrias tentasti lubricus artis;
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Haec fatur virgo; et, pernicibus ignea plantis,

Transit equum cursu, frenisque adversa prehensis
Congreditur, poenasque inimico ex sanguine sumit.
Quam facile accipiter saxo, sacer ales, ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Comprensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis:
Tum cruor, et volsae labuntur ab aethere plumae.

At non haec nullis, hominum sator atque deorum,
Observans oculis, summo sedet altus Olympo.
Tyrrhenum genitor Tarchonem in proelia saeva
Suscitat, et stimulis haud mollibus injicit iras.
Ergo inter caedes, cedentiaque agmina, Tarcho
Fertur equo, variisque instigat vocibus alas, [sos:
Nomine quemque vocans; reficitque in proelia pul-
Quis metus, o numquam dolituri! o semper inertes!
Tyrrheni? quae tanta animis ignavia venit?
Femina palantis agit, atque haec agmina vertit?
Quo ferrum, quidve haec gerimus tela irrita dextris?
At non in Venerem segnes, nocturnaque bella;
Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Exspectare dapes, et plenae pocula mensae: [pex
Hic amor, hoc studium; dum sacra secundus harus-
Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.

Haec effatus, equum in medios, moriturus et ipse,
Concitat, et Venulo adversum se turbidus infert;
Dereptumque ab equo dextra complectitur hostem,
Et gremium ante suum, multa vi concitus, aufert.
Tollitur in coelum clamor: cunctique Latini
Convertere oculos. Volat igneus aequore Tarcho,

Arma virumque ferens; tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum, et partis rimatur apertas,
Qua volnus letale ferat: contra ille repugnans
Sustinet a jugulo dextram, et vim viribus exit.
Utque volans alte raptum cum fulva draconem
Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus haesit;
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Arrectisque horret squamis, et sibilat ore,
Arduus insurgens: illa haud minus urguet obunco
Luctantem rostro; simul aethera verberat alis:
Haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarcho
Portat ovans. Ducis exemplum eventumque secuti,
Maeonidae incurrunt. Tum, fatis debitus, Arruns
Velocem jaculo et multa prior arte Camillam
Circuit, et, quae sit fortuna facillima, tentat.
Qua se cumque furens medio tulit agmine virgo;
Hac Arruns subit, et tacitus vestigia lustrat:
Qua victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat;
Hac juvenis furtim celeris detorquet habenas.
Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat
Undique circuitum; et certam quatit improbus hastam.
Forte, sacer Cybelae, Chloreus, olimque sacerdos,
Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis;
Spumantemque agitabat equum, quem pellis aënis
In plumam squamis, auro conserta, tegebat.
Ipse, peregrina ferrugine clarus, et ostro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu:

Aureus ex humeris sonat arcus, et aurea vati
Cassida; tum croceam chlamydemque, sinusque cre-
Carbaseos, fulvo in nodum collegerat auro, [pantis
Pictus acu tunicas, et barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, sive ut templis praefigeret arma
Troïa, captivo sive ut se ferret in auro,
Venatrix, unum ex omni certamine pugnae
Caeca sequebatur; totumque incauta per agmen
Femineo praedae, et spoliorum, ardebat amore:
Telum ex insidiis quum tandem, tempore capto,
Concitat, et superos Arruns sic voce precatur:
Summe deûm, sancti custos Soractis, Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Pascitur, et medium, freti pietate, per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna;
Da, Pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
Omnipotens. Non exuvias, pulsaeve tropaeum
Virginis, aut spolia ulla, peto: mihi cetera laudem
Facta ferent. Haec dira meo dum volnere pestis
Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbis.

Audiit et voti Phoebus succedere partem
Mente dedit; partem volucris dispersit in auras.
Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
Annuit oranti: reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque notos vocem vertere procellae.
Ergo, ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
Convertere animos acris, oculosque tulere,
Cuncti ad reginam Volsci. Nihil ipsa neque aurae,

Nec sonitus, memor, aut venientis ab aethere teli ;
Hasta sub exsertam donec perlata papillam
Haesit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidae comites, dominamque ruentem
Suscipiunt. Fugit ante omnis exterritus Arruns,
Laetitia, mixtoque metu ; nec jam amplius hastae
Credere, nec telis occurrere virginis, audet.
Ac, velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
Continuo in montis sese avius abdidit altos,
Occiso pastore, lupus, magnove juvenco,
Conscius audacis facti, caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, silvasque petivit :
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns,
Contentusque fuga mediis se immiscuit armis.
Illa manu moriens telum trahit : ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat volnere mucro.
Labitur exsanguis ; labuntur frigida leto
Lumina ; purpureus quondam color ora reliquit.
Tum sic exspirans Accam, ex aequalibus unam,
Alloquitur, fida ante alias quae sola Camillae,
Quîcum patiri curas ; atque haec ita fatur :
Hactenus, Acca soror, potui : nunc volnus acerbum
Conficit, et tenebris nigrescunt omnia circum.
Effuge, et haec Turno mandata novissima perfer :
Succedat pugnae, Trojanosque arceat urbe.
Jamque vale ! Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens. Tum frigida toto
Paullatim exsolvit se corpore, lentaque colla,

Et, captum leto, posuit caput, arma relinquens;
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
Tum vero immensus surgens ferit aurea clamor
Sidera; dejecta crudescit pugna Camilla;
Incurrunt densi simul omnis copia Teucrûm,
Tyrrhenique duces, Evandrique Arcades alae.
At, Triviae custos, jam dudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas.
Utque procul, medio juvenum in clamore furentum,
Prospexit tristi multatam morte Camillam,
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu! nimium, virgo, nimium crudele luisti
Supplicium, Teucros conata lacessere bello!
Nec tibi desertae in dumis coluisse Dianam
Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras.
Non tamen indecorem tua te regina reliquit
Extrema jam in morte; neque hoc sine nomine le-
Per gentis erit; aut famam patieris inultae. [tum
Nam, quicumque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum:
Hic dea se primum rapido pulcherrima nisu
Sistit, et Arruntem tumulo speculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem;
Cur, inquit, diversus abis? huc dirige gressum,
Huc, periture, veni; capias ut digna Camillae
Praemia. Tune etiam telis moriere Dianae?

Dixit; et aurata volucrem Threïssa sagittam
Depromsit pharetra, cornuque infensa tetendit,
Et duxit longe, donec curvata coirent
Inter se capita, et manibus jam tangeret aequis,
Laeva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
Extemplo teli stridorem, aurasque sonantis,
Audiit una Arruns, haesitque in corpore ferrum.
Illum exspirantem socii, atque extrema gementem,
Obliti, ignoto camporum in pulvere linquunt:
Opis ad aetherium pennis aufertur Olympum.

Prima fugit, domina amissa, levis ala Camillae:
Turbati fugiunt Rutuli; fugit acer Atinas;
Disjectique duces, desolatique manipli,
Tuta petunt, et equis aversi ad moenia tendunt.
Nec quisquam instantis Teucros, letumque ferentis,
Sustentare valet telis, aut sistere contra;
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus,
Quadrupedumque putrem cursu quatit ungula cam-
Volvitur ad muros, caligine turbidus atra, [pum.
Pulvis; et e speculis, percussae pectora, matres
Femineum clamorem ad coeli sidera tollunt.
Qui cursu portas primi irrupere patentis,
Hos inimica super mixto premit agmine turba:
Nec miseram effugiunt mortem; sed, limine in ipso,
Moenibus in patriis, atque inter tuta domorum,
Confixi, exspirant animas. Pars claudere portas;
Nec sociis aperire viam, nec moenibus audent
Accipere orantis: oriturque miserrima caedes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.

Exclusi, ante oculos lacrimantumque ora parentum,
Pars in praecipitis fossas, urgente ruina,
Volvitur; immissis pars caeca et concita frenis
Arietat in portas, et, duros objice, postes.
Ipsae de muris summo certamine matres,
(Monstrat amor verus patriae) ut videre Camillam,
Tela manu trepidae jaciunt; ac robore duro
Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis,
Praecipites; primaeque mori pro moenibus ardent.
  Interea, Turnum in silvis saevissimus implet
Nuntius, et juveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
Ingruere infensos hostis, et Marte secundo
Omnia corripuisse; metum jam ad moenia ferri.
Ille furens, et saeva Jovis sic numina poscunt,
Deserit obsessos collis, nemora aspera linquit.
Vix e conspectu exierat, campumque tenebat;
Cum pater Aeneas, saltus ingressus apertos,
Exsuperatque jugum, silvaque evadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt:
Ac simul Aeneas fumantis pulvere campos
Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit;
Et saevum Aenean agnovit Turnus in armis,
Adventumque pedum flatusque audivit equorum.
Continuoque ineant pugnas et proelia tentent;
Ni roseus fessos jam gurgite Phoebus Hibero
Tinguat equos, noctemque, die labente, reducat.
Considunt castris ante urbem, et moenia vallant.

P. VIRGILII MARONIS

AENEIDOS

LIBER XII.

Turnus ut, infractos adverso Marte, Latinos
Defecisse videt, sua nunc promissa reposci,
Se signari oculis; ultro implacabilis ardet,
Attollitque animos. Poenorum qualis in arvis,
Saucius ille gravi venantum volnere pectus,
Tum demum movet arma leo; gaudetque comantis
Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Impavidus frangit telum, et fremit ore cruento:
Haud secus accenso gliscit violentia Turno.
Tum sic affatur regem, atque ita turbidus infit;
Nulla mora in Turno; nihil est quod dicta retractent
Ignavi Aeneadae, nec, quae pepigere, recusent.
Congredior. Fer sacra, pater, et concipe foedus.
Aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam,
Desertorem Asiae, (sedeant spectentque Latini)
Et solus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos; cedat Lavinia conjunx.
  Olli sedato respondit corde Latinus:

O praestans animi juvenis ! quantum ipse feroci
Virtute exsuperas, tanto me impensius aequum est
Consulere, atque omnis metuentem expendere casus.
Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
Multa manu ; nec non aurumque, animusque Latino
Sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus agris, [est:
Nec genus indecores. Sine me haec, haud mollia fa-
Sublatis aperire dolis ; simul hoc animo hauri. [tu,
Me natam nulli veterum sociare procorum
Fas erat, idque omnes divique, hominesque, cane-
Victus amore tui, cognato sanguine victus, [bant.
Conjugis et moestae lacrimis, vincla omnia rupi ;
Promissam eripui genero ; arma impia sumsi.
Ex illo qui me casus, quae, Turne, sequantur
Bella, vides ; quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna, vix urbe tuemur
Spes Italas : recalent nostro Tiberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus albent.
Quo referor toties ? quae mentem insania mutat ?
Si Turno exstincto socios sum adscire paratus,
Cur non incolumi potius certamina tollo ?
Quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet
Italia, ad mortem si te (Fors dicta refutet)
Prodiderim, natam et connubia nostra petentem ?
Respice res bello varias ; miserere parentis
Longaevi, quem nunc moestum patria Ardea longe
Dividit. Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur : exsuperat magis, aegrescitque medendo.

Ut primum fari potuit, sic institit ore:
Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro
Deponas, letumque sinas pro laude pacisci. [me
Et nos tela, pater, ferrumque haud debile, dextra
Spargimus; et nostro sequitur de volnere sanguis.
Longe illi dea mater erit, quae nube fugacem
Feminea tegat, et vanis sese occulat umbris.
At regina, nova pugnae conterrita sorte,
Flebat; et ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrimas, per, si quis Amatae
Tangit honos animum; spes tu nunc una, senectae
Tu requies miserae; decus imperiumque Latini
Te penes; in te omnis domus inclinata recumbit;
Unum oro: desiste manum committere Teucris.
Qui te cumque manent isto certamine casus, [quam
Et me, Turne, manent. Simul haec invisa relin-
Lumina, nec generum Aenean captiva videbo.
Accepit vocem lacrimis Lavinia matris
Flagrantis perfusa genas: cui plurimus ignem
Subjecit rubor, et calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
Si quis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multa
Alba rosa: talis virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus:
Ardet in arma magis; paucisque affatur Amatam:
Ne, quaeso, ne me lacrimis, neve omine tanto,
Prosequere, in duri certamina Martis euntem,
O mater! neque enim Turno mora libera mortis.

Nuntius haec Idmon Phrygio mea dicta tyranno,
Haud placitura, refer: Cum primum crastina coelo,
Puniceis invecta rotis, Aurora rubescit, [escant,
Non Teucros agat in Rutulos: Teucrûm arma qui-
Et Rutulûm ; nostro dirimamus sanguine bellum.
Illo quaeratur conjunx Lavinia campo.

Haec ubi dicta dedit, rapidusque in tecta recessit,
Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementis,
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia ;
Qui candore nives anteirent, cursibus auras.
Circumstant properi aurigae, manibusque lacessunt
Pectora plausa cavis, et colla comantia pectunt.
Ipse dehinc, auro squalentem alboque orichalco,
Circumdat loricam humeris ; simul aptat habendo
Ensemque, clipeumque, et rubrae cornua cristae ;
Ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti
Fecerat, et Stygia candentem tinxerat unda.
Exin, quae mediis, ingenti adnixa columnae,
Aedibus adstabat, validam vi corripit hastam,
Actoris Aurunci spolium ; quassatque trementem,
Vociferans: Nunc, o nunquam frustrata vocatus
Hasta meos! nunc tempus adest; te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit : da sternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare revolsam
Semiviri Phrygis, et foedare in pulvere crinis,
Vibratos calido ferro, myrrhaque madentis.
His agitur furiis : totoque ardentis ab ore
Scintillae absistunt ; oculis micat acribus ignis :

Mugitus veluti cum prima in proelia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco; ventosque lacessit
Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.
Nec minus interea, maternis saevus in armis,
Aeneas acuit Martem, et se suscitat ira,
Oblato gaudens componi foedere bellum.
Tum socios moestique metum solatur Iuli,
Fata docens; regique jubet responsa Latino
Certa referre viros, et pacis dicere leges.
Postera vix summos spargebat lumine montis
Orta dies, cum primum alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant;
Campum ad certamen magnae sub moenibus urbis
Dimensi Rutulique viri, Teucrique, parabant;
In medioque focos, et dîs communibus aras
Gramineas: alii fontemque ignemque ferebant,
Velati limo, et verbena tempora vincti.
Procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
Agmina se fundunt portis. Hinc Troïus omnis,
Tyrrhenusque, ruit variis exercitus armis;
Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
Pugna vocet. Nec non mediis in millibus ipsi
Ductores auro volitant, ostroque, decori;
Et, genus Assaraci, Mnestheus, et fortis Asylas,
Et Messapus, equûm domitor, Neptunia proles.
Utque, dato signo, spatia in sua quisque recessit,
Defigunt tellure hastas, et scuta reclinant.

Tum, studio effusae, matres, et volgus inermum,
Invalidique senes, turris et tecta domorum
Obsedere: alii portis sublimibus adstant.
At Juno, e summo, qui nunc Albanus habetur,
Tum neque nomen erat, nec honos, aut gloria, monti,
Prospiciens tumulo, campum adspectabat, et ambas,
Laurentum Troumque, acies, urbemque Latini.
Extemplo Turni sic est affata sororem,
Diva deam, stagnis quae, fluminibusque sonoris,
Praesidet; hunc illi rex aetheris altus honorem,
Jupiter, erepta pro virginitate sacravit:
Nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro,
Scis ut te cunctis unam, quaecumque Latinae
Magnanimi Jovis ingratum adscendere cubile,
Praetulerim, coelique lubens in parte locarim:
Disce tuum, ne me incuses, Juturna, dolorem.
Qua visa est Fortuna pati, Parcaeque sinebant
Cedere res Latio, Turnum et tua moenia texi:
Nunc juvenem imparibus video concurrere fatis,
Parcarumque dies, et vis inimica propinquat.
Non pugnam adspicere hanc oculis, non foedera, pos-
Tu, pro germano si quid praesentius audes, [sum:
Perge; decet. Forsan miseros meliora sequentur.
Vix ea, quum lacrimas oculis Juturna profudit;
Terque quaterque manu pectus percussit hones-
Non lacrimis hoc tempus, ait Saturnia Juno: [tum.
Accelera; et fratrem, si quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumque excute foedus.

Auctor ego audendi. Sic exhortata, reliquit
Incertam, et tristi turbatam volnere mentis.
  Interea reges, ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
Solis avi specimen; bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Hinc pater Aeneas, Romanae stirpis origo,
Sidereo flagrans clipeo et coelestibus armis,
Et juxta Ascanius, magnae spes altera Romae,
Procedunt castris: puraque in veste sacerdos
Setigeri fetum suis, intonsamque bidentem,
Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi, ad surgentem conversi lumina solem,
Dant fruges manibus salsas, et tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
  Tum pius Aeneas stricto sic ense precatur:
Esto nunc Sol testis, et haec mihi Terra vocanti,
Quam propter tantos potui perferre labores,
Et pater omnipotens, et tu Saturnia Juno, [vors,
Jam melior, jam, diva, precor; tuque, inclute Ma-
Cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques;
Fontisque, Fluviosque, voco, quaeque aetheris alti
Religio, et quae caeruleo sunt numina ponto:
Cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
Convenit, Evandri victos discedere ad urbem;
Cedet Iulus agris; nec post arma ulla rebelles
Aeneadae referent, ferrove haec regna lacessent.

Sin nostrum annuerit nobis Victoria Martem,
Ut potius reor, et potius dî numine firment;
Non ego nec Teucris Italos parere jubebo,
Nec mihi regna peto: paribus se legibus ambae
Invictae gentes aeterna in foedera mittant.
Sacra, deosque, dabo: socer arma Latinus habeto;
Imperium sollemne socer: mihi moenia Teucri
Constituent, urbique dabit Lavinia nomen.
Sic prior Aeneas: sequitur sic deinde Latinus,
Suspiciens coelum; tenditque ad sidera dextram:
Haec eadem, Aenea, Terram, Mare, Sidera, juro,
Latonaeque genus duplex, Janumque bifrontem,
Vimque deûm infernam, et duri sacraria Ditis;
Audiat haec Genitor, qui foedera fulmine sancit:
Tango aras; medios ignis, et numina, testor:
Nulla dies pacem hanc Italis, nec foedera, rumpet,
Quo res cumque cadent: nec me vis ulla volentem
Avertet; non, si tellurem effundat in undas,
Diluvio miscens, coelumque in Tartara solvat: [bat)
Ut sceptrum hoc (dextra sceptrum nam forte gere-
Numquam fronde levi fundet virgulta, neque umbras,
Cum semel in silvis, imo de stirpe recisum,
Matre caret, posuitque comas et brachia ferro;
Olim arbos; nunc artificis manus aere decoro
Inclusit, patribusque dedit gestare Latinis.
Talibus inter se firmabant foedera dictis,
Conspectu in medio procerum: tum rite sacratas
In flammam jugulant pecudes, et viscera vivis

Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
At vero Rutulis impar ea pugna videri
Jamdudum, et vario misceri pectora motu;
Tum magis, ut propius cernunt, non viribus aequis.
Adjuvat, incessu tacito progressus, et aram
Suppliciter venerans demisso lumine, Turnus,
Tabentesque genae, et juvenali in corpore pallor.
Quem simul ac Juturna soror crebrescere vidit
Sermonem, et volgi variare labantia corda;
In medias acies, formam assimulata Camerti,
Cui genus a proavis ingens, clarumque paternae
Nomen erat virtutis, et ipse acerrimus armis;
In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
Rumoresque serit varios, ac talia fatur:
Non pudet, o Rutuli! pro cunctis talibus unam
Objectare animam? numerone, an viribus, aequi
Non sumus? En! omnes, et Troës, et Arcades, hi
Fatalisque manus, infensa Etruria Turno: [sunt,
Vix hostem, alterni si congrediamur, habemus.
Ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
Succedet fama, vivusque per ora feretur:
Nos, patria amissa, dominis parere superbis
Cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.
Talibus incensa est juvenum sententia dictis,
Jam magis, atque magis; serpitque per agmina mur-
Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini. [mur.
Qui sibi jam requiem pugnae, rebusque salutem,
Sperabant, nunc arma volunt; foedusque precantur

Infectum, et Turni sortem miserantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, et alto
Dat signum coelo ; quo non praesentius ullum
Turbavit mentis Italas, monstroque fefellit.
Namque volans rubra fulvus Jovis ales in aethra
Littoreas agitabat avis, turbamque sonantem
Agminis aligeri ; subito cum, lapsus ad undas,
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexere animos Itali, cunctaeque volucres
Convertunt clamore fugam, mirabile visu !
Aetheraque obscurant pennis, hostemque per auras
Facta nube premunt ; donec vi victus, et ipso
Pondere, defecit, praedamque ex unguibus ales
Projecit fluvio, penitusque in nubila fugit.
  Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
Expediuntque manus: primusque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod saepe petivi :
Accipio, agnoscoque deos. Me, me duce, ferrum
Corripite, o miseri ! quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut avis, et littora vestra
Vi populat : petet ille fugam, penitusque profundo
Vela dabit. Vos unanimi densate catervas,
Et regem vobis pugna defendite raptum.
Dixit ; et adversos telum contorsit in hostis
Procurrens : sonitum dat stridula cornus, et auras
Certa secat. Simul hoc, simul ingens clamor, et om-
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu. [nes
Hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum

Corpora constiterant contra, quos fida crearat
Una tot Arcadio conjunx Tyrrhena Gylippo;
Horum unum, ad medium, teritur qua sutilis auro
Balteus, et laterum juncturas fibula mordet,
Egregium forma juvenem, et fulgentibus armis,
Transadigit costas, fulvaque effundit arena.
At fratres, animosa phalanx, accensaque luctu,
Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
Corripiunt, caecique ruunt: quos agmina contra
Procurrunt Laurentum; hinc densi rursus inundant
Troës, Agyllinique, et pictis Arcades armis.
Sic omnis amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida coelo
Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber;
Craterasque, focosque, ferunt. Fugit ipse Latinus,
Pulsatos referens, infecto foedere, divos.
Infrenant alii currus, aut corpora saltu
Subjiciunt in equos, et strictis ensibus adsunt.
Messapus regem, regisque insigne gerentem,
Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere foedus,
Adverso proterret equo: ruit ille recedens,
Et miser oppositis a tergo involvitur aris
In caput, inque humeros: at fervidus advolat hasta
Messapus; teloque, orantem multa, trabali
Desuper, altus equo, graviter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet; haec melior magnis data victima divis.
Concurrunt Itali, spoliantque calentia membra.
Obvius ambustum torrem Corynaeus ab ara

Corripit, et venienti Ebuso, plagamque ferenti,
Occupat os flammis: olli ingens barba reluxit,
Nidoremque ambusta dedit. Super ipse secutus
Caesariem laeva turbati corripit hostis,
Impressoque genu nitens, terrae applicat ipsum:
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum,
Pastorem, primaque acie per tela ruentem,
Ense sequens nudo, superimminet: ille securi
Adversi frontem mediam, mentumque, reducta
Disjicit, et sparso late rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos, et ferreus urguet
Somnus; in aeternam clauduntur lumina noctem.
At pius Aeneas dextram tendebat inermem,
Nudato capite, atque suos clamore vocabat:
Quo ruitis? quaeve ista repens discordia surgit?
O cohibete iras! ictum jam foedus, et omnes
Compositae leges; mihi jus concurrere soli:
Me sinite, atque auferte metus. Ego foedera faxo
Firma manu: Turnum jam debent haec mihi sacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce! viro stridens alis allapsa sagitta est,
Incertum, qua pulsa manu, quo turbine adacta;
Quis tantam Rutulis laudem, casusne, deusne,
Attulerit. Pressa est insignis gloria facti;
Nec sese Aeneae jactavit volnere quisquam.
Turnus, ut Aenean cedentem ex agmine vidit,
Turbatosque duces, subita spe fervidus, ardet:
Poscit equos, atque arma simul; saltuque superbus

Emicat in currum, et manibus molitur habenas.
Multa virûm volitans dat fortia corpora leto:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mavors clipeo intonat, atque furentis,
Bella movens, immittit equos: illi aequore aperto
Ante Notos Zephyrumque volant: gemit ultima pul-
Thraca pedum; circumque atrae Formidinis ora, [su
Iraeque, Insidiaeque, dei comitatus, aguntur.
Talis equos alacer media inter proelia Turnus,
Fumantis sudore, quatit, miserabile caesis
Hostibus insultans: spargit rapida ungula rores
Sanguineos, mixtaque cruor calcatur arena.
Jamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque,
Pholumque,
Hunc, congressus, et hunc; illum eminus: eminus
ambo
Imbrasidas, Glaucum atque Laden, quos Imbrasus
Nutrierat Lycia, paribusque ornaverat armis, [ipse
Vel conferre manum, vel equo praevertere ventos.
Parte alia, media Eumedes in proelia fertur,
Antiqui proles, bello praeclara, Dolonis;
Nomine avum referens, animo manibusque parentem:
Qui quondam, castra ut Danaûm speculator adiret,
Ausus Pelidae pretium sibi poscere currus:
Illum Tydides alio pro talibus ausis
Affecit pretio; nec equis adspirat Achillis.

Hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto,
Ante levi jaculo longum per inane secutus,
Sistit equos bijugis, et curru desilit, atque
Semianimi lapsoque supervenit; et, pede collo
Impresso, dextrae mucronem extorquet, et alto
Fulgentem tinguit jugulo; atque haec insuper addit:
En! agros, et, quam bello, Trojane, petisti,
Hesperiam metire jacens: haec praemia, qui me
Ferro ausi tentare, ferunt; sic moenia condunt.
Huic comitem Asbuten, conjecta cuspide, mittit;
Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Thersilochum-
Et, sternacis equi lapsum cervice, Thymoeten. [que;
Ac, velut Edoni Boreae cum spiritus alto
Insonat Aegaeo, sequiturque ad littora fluctus,
Qua venti incubuere, fugam dant nubila coelo:
Sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt,
Conversaeque ruunt acies; fert impetus ipsum,
Et cristam adverso curru quatit aura volantem.
Non tulit instantem Phegeus, animisque frementem:
Objecit sese ad currum, et spumantia frenis
Ora citatorum dextra detorsit equorum.
Dum trahitur, pendetque jugis, hunc lata retectum
Lancea consequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, et summum degustat volnere corpus.
Ille tamen, clipeo objecto, conversus in hostem
Ibat, et auxilium ducto mucrone petebat;
Cum rota praecipitem, et procursu concitus axis
Impulit, effunditque solo: Turnusque secutus,

Imam inter galeam, summi thoracis et oras,
Abstulit ense caput, truncumque reliquit arenae.
Atque, ea dum campis victor dat funera Turnus;
Interea Aenean Mnestheus et fidus Achates
Ascaniusque comes castris statuere cruentum,
Alternos longa nitentem cuspide gressus.
Saevit, et infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quae proxima, poscit:
Ense secent lato volnus, telique latebram
Rescindant penitus, seseque in bella remittant.
Jamque aderat, Phoebo ante alios dilectus, Iapis
Iasides; acri quondam cui captus amore
Ipse suas artis, sua munera, laetus Apollo,
Augurium, citharamque, dabat, celerisque sagittas.
Ille, ut depositi proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum, usumque medendi,
Maluit, et mutas agitare inglorius artis.
Stabat, acerba fremens, ingentem nixus in hastam,
Aeneas, magno juvenum et moerentis Iuli
Concursu lacrimisque immobilis. Ille, retorto
Paeonium in morem, senior, succinctus amictu,
Multa manu medica, Phoebique potentibus herbis,
Nequidquam trepidat; nequidquam spicula dextra
Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam Fortuna regit; nihil auctor Apollo
Subvenit; et saevus campis magis, ac magis, horror
Crebrescit, propiusque malum est. Jam pulvere coe-
Stare vident; subeunt equites, et spicula castris [lum

Densa cadunt mediis. It tristis ad aethera clamor
Bellantum juvenum, et duro sub Marte cadentum.
Hic Venus, indigno nati concussa dolore,
Dictamnum genetrix Cretaea carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis et flore comantem
Purpureo : non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres haesere sagittae.
Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
Detulit : hoc fusum labris splendentibus amnem
Inficit, occulte medicans ; spargitque salubris
Ambrosiae succos, et odoriferam panaceam.
Fovit ea volnus lympha longaevus Iapis,
Ignorans : subitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor ; omnis stetit imo volnere sanguis.
Jamque, secuta manum, nullo cogente, sagitta
Excidit ; atque novae rediere in pristina vires.
Arma citi properate viro ! quid statis ? Iapis
Conclamat, primusque animos accendit in hostem.
Non haec humanis opibus, non arte magistra,
Proveniunt ; neque te, Aenea, mea dextera servat:
Major agit deus, atque opera ad majora remittit.
Ille, avidus pugnae, suras incluserat auro
Hinc atque hinc,oditque moras,hastamque coruscat.
Postquam habilis lateri clipeus, loricaque tergo, est,
Ascanium fusis circum complectitur armis,
Summaque per galeam delibans oscula fatur :
Disce, puer, virtutem ex me, verumque laborem ;
Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello

Defensum dabit, et magna inter praemia ducet.
Tu facito, mox cum matura adoleverit aetas, [rum,
Sis memor ; et te, animo repetentem exempla tuo-
Et pater Aeneas, et avunculus excitet Hector.
  Haec ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens,
Telum immane manu quatiens : simul agmine denso
Antheusque Mnestheusque ruunt; omnisque relictis
Turba fluit castris. Tum caeco pulvere campus
Miscetur, pulsuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverso venientis aggere Turnus,
Videre Ausonii ; gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor. Prima ante omnis Juturna Latinos
Audiit agnovitque sonum, et tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.
Qualis, ubi ad terras, abrupto sidere, nimbus
It mare per medium : miseris, heu ! praescia longe
Horrescunt corda agricolis : dabit ille ruinas
Arboribus, stragemque satis ; ruet omnia late :
Ante volant, sonitumque ferunt ad littora, venti.
Talis in adversos ductor Rhoeteïus hostis
Agmen agit; densi cuneis, se quisque, coactis [rim,
Agglomerant. Ferit ense gravem Thymbraeus Osi-
Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Acha-
tes,
Ufentemque Gyas : cadit ipse Tolumnius augur,
Primus in adversos telum qui torserat hostis.
Tollitur in coelum clamor, versique vicissim
Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.

Ipse neque aversos dignatur sternere morti;
Nec pede congressos aequo, nec tela ferentis,
Insequitur: solum densa in caligine Turnum
Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
  Hoc concussa metu mentem, Juturna virago
Aurigam Turni media inter lora Metiscum
Excutit; et, longe lapsum temone, relinquit:
Ipsa subit, manibusque undantis flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemque, et corpus, et arma, Me-[tisci.
Nigra velut magnas domini cum divitis aedis
Pervolat, et pennis alta atria lustrat, hirundo,
Pabula parva legens, nidisque loquacibus escas;
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna, sonat: similis medios Juturna per hostis
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:
Jamque hic germanum, jamque hic, ostentat ovantem;
Nec conferre manum patitur: volat avia longe.
Haud minus Aeneas tortos legit obvius orbis,
Vestigatque virum, et, disjecta per agmina, magna
Voce vocat. Quoties oculos conjecit in hostem,
Alipedumque fugam cursu tentavit equorum;
Aversos toties currus Juturna retorsit.
Heu! quid agat? vario nequidquam fluctuat aestu;
Diversaeque vocant animum in contraria curae.
Huic Messapus, uti laeva duo forte gerebat
Lenta, levis cursu, praefixa hastilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Aeneas, et se collegit in arma,

Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.
Tum vero assurgunt irae, insidiisque subactus,
Diversos ubi sensit equos currumque referri,
Multa Jovem et laesi testatus foederis aras,
Jam tandem invadit medios; et, Marte secundo
Terribilis, saevam nullo discrimine caedem
Suscitat, irarumque omnis effundit habenas.
Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine cae-
Diversas, obitumque ducum, quos aequore toto [des
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
Expediat? Tanton' placuit concurrere motu,
Jupiter, aeterna gentis in pace futuras?
Aeneas Rutulum Sucronem, (ea prima ruentis
Pugna loco statuit Teucros) haud multa moratus,
Excipit in latus; et, qua fata celerrima, crudum
Transadigit costas et crates pectoris ensem. [rem,
Turnus equo dejectum Amycum, fratremque Dio-
Congressus pedes, hunc venientem cuspide longa,
Hunc mucrone, ferit; curruque abscisa duorum
Suspendit capita, et rorantia sanguine portat.
Ille Talon Tanaimque neci, fortemque Cethegum,
Tris uno congressu, et moestum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matrisque genus Peridiae;
Hic fratres, Lycia missos et Apollinis agris,
Et, juvenem exosum nequidquam bella, Menoeten
Arcada: piscosae cui circum flumina Lernae
Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum

Limina ; conductaque pater tellure serebat.
Ac, velut immissi diversis partibus ignes
Arentem in silvam, et virgulta sonantia lauro ;
Aut ubi decursu rapido de montibus altis [runt,
Dant sonitum spumosi amnes, et in aequora cur-
Quisque suum populatus iter : non segnius ambo,
Aeneas Turnusque, ruunt per proelia ; nunc, nunc
Fluctuat ira intus ; rumpuntur nescia vinci
Pectora ; nunc totis in volnera viribus itur. [tem
Murranum hic, atavos et avorum antiqua sonan-
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos,
Praecipitem scopulo, atque ingentis turbine saxi,
Excutit, effunditque solo : hunc lora et juga subter
Provolvere rotae ; crebro super ungula pulsu
Incita, nec domini memorum, proculcat equorum.
Ille ruenti Hyllo, animisque immane frementi,
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet :
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te, Graiûm fortissime, Creteu,
Eripuit Turno ; nec dì texere Cupencum,
Aenea veniente, sui : dedit obvia ferro
Pectora ; nec misero clipei mora profuit aerei.
Te quoque Laurentes viderunt, Aeole, campi
Oppetere, et late terram consternere tergo ;
Occidis, Argivae quem non potuere phalanges
Sternere, nec, Priami regnorum eversor, Achilles ;
Hic tibi mortis erant metae : domus alta sub Ida,
Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulcrum.

Totae adeo conversae acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidae; Mnestheus, acerque Serestus,
Et Messapus, equûm domitor, et fortis Asylas,
Tuscorumque phalanx, Evandrique Arcades alae.
Pro se quisque, viri summa nituntur opum vi:
Nec mora, nec requies; vasto certamine tendunt.
Hic mentem Aeneae genetrix pulcherrima misit,
Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen
Ocius, et subita turbaret clade Latinos.
Ille, ut, vestigans diversa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit, adspicit urbem
Immunem tanti belli, atque impune quietam.
Continuo pugnae accendit majoris imago:
Mnesthea Sergestumque vocat, fortemque Serestum,
Ductores, tumulumque capit, quo cetera Teucrûm
Concurrit legio; nec scuta, aut spicula, densi
Deponunt. Celso medius stans aggere fatur:
Ne qua meis esto dictis mora: Jupiter hac stat:
Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
Urbem hodie, caussam belli, regna ipsa Latini,
Ni frenum accipere et victi parere fatentur,
Eruam, et aequa solo fumantia culmina ponam.
Scilicet exspectem, libeat dum proelia Turno
Nostra pati, rursusque velit concurrere victus!
Hoc caput, o cives! haec belli summa nefandi.
Ferte faces properi, foedusque reposcite flammis.
Dixerat: atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum; densaque ad muros mole feruntur.

Scalae improviso, subitusque apparuit ignis.
Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant :
Ferrum alii torquent, et obumbrant aethera telis.
Ipse, inter primos, dextram sub moenia tendit
Aeneas, magnaque incusat voce Latinum ;
Testaturque deos, iterum se ad proelia cogi ;
Bis jam Italos hostis ; haec altera foedera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia civis :
Urbem alii reserare jubent, et pandere portas
Dardanidis, ipsumque trahunt in moenia regem ;
Arma ferunt alii, et pergunt defendere muros :
Inclusas ut cum latebroso in pumice pastor
Vestigavit apes, fumoque implevit amaro ;
Illae intus, trepidae rerum, per cerea castra
Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras ;
Volvitur ater odor tectis ; tum murmure caeco
Intus saxa sonant ; vacuas it fumus ad auras.
  Accidit haec fessis etiam fortuna Latinis,
Quae totam luctu concussit funditus urbem.
Regina, ut tectis venientem prospicit hostem,
Incessi muros, ignis ad tecta volare,
Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni,
Infelix pugnae juvenem in certamine credit
Exstinctum ; et, subito mentem turbata dolore,
Se caussam clamat, crimenque, caputque malorum ;
Multaque per moestum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.

Quam cladem miserae postquam accepere Latinae ;
Filia prima, manu flavos, Lavinia, crinis
Et roseas laniata genas, tum cetera circum
Turba, furit : resonant late plangoribus aedes.
Hinc totam infelix volgatur fama per urbem.
Demittunt mentis : it scissa veste Latinus,
Conjugis attonitus fatis urbisque ruina,
Canitiem immundo perfusam pulvere turpans ;
Multaque se incusat, qui non acceperit ante
Dardanium Aenean, generumque adsciverit ultro.
Interea, extremo bellator in aequore, Turnus
Palantis sequitur paucos, jam segnior, atque
Jam minus atque minus successu laetus equorum.
Attulit hunc illi caecis terroribus aura
Commixtum clamorem, arrectasque impulit auris
Confusae sonus urbis, et illaetabile murmur.
Hei mihi ! quid tanto turbantur moenia luctu ?
Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe ?
Sic ait, adductisque amens subsistit habenis :
Atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
Aurigae currumque, et equos, et lora, regebat,
Talibus occurrit dictis : Hac, Turne, sequamur
Trojugenas, qua prima viam victoria pandit ;
Sunt alii, qui tecta manu defendere possint.
Ingruit Aeneas Italis, et proelia miscet ;
Et nos saeva manu mittamus funera Teucris :
Nec numero inferior, pugnae nec honore, recedes.
Turnus ad haec :

O soror! et dudum agnovi, cum prima per artem
Foedera turbasti, teque haec in bella dedisti;
Et nunc nequidquam fallis dea. Sed quis, Olympo
Demissam, tantos voluit te ferre labores?
An fratris miseri letum ut crudele videres? [lutem?
Nam quid ago? aut quae jam spondet Fortuna sa-
Vidi oculos ante ipse meos, me voce vocantem,
Murranum, quo non superat mihi carior alter,
Oppetere; ingentem, atque ingenti volnere victum.
Occidit infelix, nostrum ne dedecus Ufens
Adspiceret; Teucri potiuntur corpore, et armis.
Exscindine domos, id rebus defuit unum,
Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam? [bit?
Terga dabo? et Turnum fugientem haec terra vide-
Usque adeone mori miserum est? vos o mihi Manes
Este boni! quoniam superis aversa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque istius inscia culpae,
Descendam, magnorum haud umquam indignus a-
vorum.

Vix ea fatus erat, medios volat ecce! per hostis,
Vectus equo spumante, Saces, adversa sagitta
Saucius ora; ruitque implorans nomine Turnum:
Turne, in te suprema salus; miserere tuorum.
Fulminat Aeneas armis, summasque minatur
Dejecturum arcis Italûm, excidioque daturum:
Jamque faces ad tecta volant. In te ora Latini,
In te oculos, referunt: mussat rex ipse Latinus,
Quos generos vocet, aut quae sese ad foedera flectat.

Praeterea regina, tui fidissima, dextra
Occidit ipsa sua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Messapus et acer Atinas
Sustentant aciem : circum hos utrimque phalanges
Stant densae, strictisque seges mucronibus horret
Ferrea ; tu currum deserto in gramine versas.
Obstupuit, varia confusus imagine rerum,
Turnus, et obtutu tacito stetit : aestuat ingens
Uno in corde pudor, mixtoque insania luctu,
Et Furiis agitatus amor, et conscia virtus.
Ut primum discussae umbrae, et lux reddita men-
Ardentis oculorum orbis ad moenia torsit [ti,
Turbidus, eque rotis magnam respexit ad urbem.
Ecce ! autem flammis, inter tabulata volutus,
Ad coelum undabat vortex, turrimque tenebat ;
Turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipse,
Subdideratque rotas, pontisque instraverat altos.
Jam jam fata, soror, superant ; absiste morari :
Quo deus, et quo dura vocat Fortuna, sequamur [est
Stat conferre manum Aeneae; stat, quidquid acerbi
Morte, pati : nec me indecorem, germana, videbis
Amplius. Hunc, oro, sine me furere ante furorem.
Dixit ; et e curru saltum dedit ocius arvis,
Perque hostis, per tela, ruit ; moestamque sororem
Deserit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
Ac, veluti, montis saxum de vertice praeceps
Cum ruit, avolsum vento, seu turbidus imber
Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas,

Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
Exsultatque solo; silvas, armenta, virosque,
Involvens secum: disjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
Sanguine terra madet, striduntque hastilibus aurae;
Significatque manu, et magno simul incipit ore:
Parcite jam, Rutuli; et vos tela inhibete, Latini;
Quaecumque est Fortuna, mea est; me verius unum
Pro vobis foedus luere, et decernere ferro.
Discessere omnes medii, spatiumque dedere.
At pater Aeneas, audito nomine Turni,
Deserit et muros, et summas deserit arcis;
Praecipitatque moras omnis; opera omnia rumpit,
Laetitia exsultans; horrendumque intonat armis:
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse, corus-
Quum fremit ilicibus, quantus, gaudetque nivali [cis
Vertice se attollens, pater Appenninus, ad auras.
Jam vero et Rutuli certatim, et Troës, et omnes
Convertere oculos Itali, quique alta tenebant
Moenia, quique imos pulsabant ariete muros;
Armaque deposuere humeris. Stupet ipse Latinus,
Ingentis, genitos diversis partibus orbis,
Inter se coiisse viros, et cernere ferro.
Atque illi, ut vacuo patuerunt aequore campi,
Procursu rapido, conjectis eminus hastis,
Invadunt Martem clipeis, atque aere sonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebros ensibus ictus
Congeminant: fors et virtus miscentur in unum.

Ac, velut, ingenti Sila, summove Taburno,
Cum duo conversis inimica in proelia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi cessere magistri;
Stat pecus omne metu mutum, mussantque juvencae,
Quis nemori imperitet, quem tota armenta sequan-
Illi inter sese multa vi volnera miscent, [tur;
Cornuaque obnixi infigunt, et sanguine largo
Colla armosque lavant; gemitu nemus omne remu-
Haud aliter Tros Aeneas et Daunius heros [git:
Concurrunt clipeis. Ingens fragor aethera complet.
Jupiter ipse duas aequato examine lances
Sustinet, et fata imponit diversa duorum;
Quem damnet labor, et quo vergat pondere letum.
Emicat hic, impune putans, et corpore toto
Alte sublatum consurgit Turnus in ensem,
Et ferit. Exclamant Troës, trepidique Latini,
Arrectaeque amborum acies. At perfidus ensis
Frangitur, in medioque ardentem deserit ictu;
Ni fuga subsidio subeat. Fugit ocior Euro,
Ut capulum ignotum dextramque adspexit inermem.
Fama est, praecipitem, cum prima in proelia junctos
Conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigae rapuisse Metisci:
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit; postquam arma dei ad Volcania ventum,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Dissiluit: fulva resplendent fragmina arena.
Ergo amens diversa fuga petit aequora Turnus;

Et nunc huc, inde huc, incertos implicat orbis:
Undique enim densa Teucri inclusere corona;
Atque hinc vasta palus, hinc ardua moenia cingunt.
Nec minus Aeneas, quamquam, tardata sagitta,
Interdum genua impediunt, cursumque recusant,
Insequitur, trepidique pedem pede fervidus urguet:
Inclusum veluti si quando flumine nactus
Cervum, aut puniceae septum formidine pennae,
Venator cursu, canis et latratibus instat;
Ille autem, insidiis et ripa territus alta,
Mille fugit refugitque vias: at vividus Umber
Haeret hians, jam jamque tenet, similisque tenenti
Increpuit malis, morsuque elusus inani est.
Tum vero exoritur clamor: ripaeque, lacusque,
Responsant circa, et coelum tonat omne tumultu.
Ille, simul fugiens, Rutulos simul increpat omnis,
Nomine quemque vocans; notumque efflagitat en-
Aeneas mortem contra praesensque minatur [sem.
Exitium, si quisquam adeat; terretque trementis,
Excisurum urbem minitans; et saucius instat.
Quinque orbis explent cursu, totidemque retexunt
Huc illuc. Neque enim levia aut ludicra petuntur
Praemia: sed Turni de vita et sanguine certant.
Forte, sacer Fauno, foliis oleaster amaris
Hic steterat, nautis olim venerabile lignum;
Servati ex undis, ubi figere dona solebant
Laurenti divo, et votas suspendere vestis.
Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum

Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
Hic hasta Aeneae stabat ; huc impetus illam
Detulerat fixam, et lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum,
Dardanides ; teloque sequi, quem prendere cursu
Non poterat. Tum vero, amens formidine, Turnus,
Faune, precor, miserere, inquit ; tuque, optima, fer-
Terra, tene ; colui vestros si semper honores, [rum,
Quos contra Aeneadae bello fecere profanos.
Dixit ; opemque dei non cassa in vota vocavit.
Namque, diu luctans, lentoque in stirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit discludere morsus
Roboris Aeneas. Dum nititur acer, et instat ;
Rursus in aurigae faciem mutata Metisci,
Procurrit fratrique ensem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci nymphae indignata licere
Accessit, telumque alta ab radice revellit.
Olli sublimes, armis animisque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
Adsistunt contra certamine Martis anheli.
Junonem interea Rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulva pugnas de nube tuentem :
Quae jam finis erit, conjunx ? quid denique restat ?
Indigetem Aenean scis ipsa, et scire fateris,
Deberi coelo, fatisque ad sidera tolli.
Quid struis ? aut qua spe gelidis in nubibus haeres ?
Mortalin' decuit violari volnere divum ?
Aut ensem (quid enim sine te Juturna valeret ?)

Ereptum reddi Turno, et vim crescere victis ?
Desine jam tandem, precibusque inflectere nostris :
Nec te tantus edat tacitam dolor, et mihi curae
Saepe tuo dulci tristes ex ore recursent.
Ventum ad supremum est. Terris agitare, vel undis,
Trojanos potuisti ; infandum accendere bellum,
Deformare domum, et luctu miscere hymenaeos :
Ulterius tentare veto. Sic Jupiter orsus ;
Sic dea submisso contra Saturnia vultu :
Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Jupiter, et Turnum, et terras, invita reliqui.
Nec tu me aëria solam nunc sede videres
Digna indigna pati ; sed, flammis cincta, sub ipsam
Starem aciem, traheremque inimica in proelia Teucros.
Juturnam misero, fateor, succurrere fratri
Suasi, et pro vita majora audere probavi ;
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum :
Adjuro Stygii caput implacabile fontis,
Una superstitio superis quae reddita divis.
Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obtestor, pro majestate tuorum :
Cum jam connubiis pacem felicibus, esto,
Component, cum jam leges, et foedera, jungent ;
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri, jubeas, Teucrosque vocari ;
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestis.
Sit Latium ; sint Albani per saecula reges ;

Sit Romana, potens Itala virtute, propago;
Occidit, occideritque sinas cum nomine, Troja.
Olli subridens hominum rerumque repertor:
Et germana Jovis, Saturnique altera proles,
Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?
Verum age, et inceptum frustra submitte furorem.
Do, quod vis; et me victusque, volensque, remitto.
Sermonem Ausonii patrium, moresque, tenebunt;
Utque est, nomen erit: commixti corpore tantum
Subsident Teucri. Morem ritusque sacrorum
Adjiciam; faciamque omnis uno ore Latinos.
Hinc genus, Ausonio mixtum quod sanguine surget,
Supra homines, supra ire deos pietate videbis;
Nec gens ulla tuos aeque celebrabit honores.
Annuit his Juno, et mentem laetata retorsit.
Interea excedit coelo, nubemque relinquit.
His actis, aliud Genitor secum ipse volutat;
Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminae pestes cognomine Dirae,
Quas et Tartaream Nox intempesta Megaeram
Uno eodemque tulit partu, paribusque revinxit
Serpentum spiris, ventosasque addidit alas.
Hae Jovis ad solium, saevique in limine regis,
Apparent, acuuntque metum mortalibus aegris,
Si quando letum horrificum, morbosque, deûm rex
Molitur, meritas aut bello territat urbis.
Harum unam celerem demisit ab aethere summo
Jupiter, inque omen Juturnae occurrere jussit.

Illa volat, celerique ad terram turbine fertur :
Non secus ac, nervo per nubem impulsa, sagitta,
Armatam saevi Parthus quam felle veneni,
Parthus, sive Cydon, telum immedicabile, torsit ;
Stridens, et celeris incognita transilit umbras.
Talis se sata Nocte tulit, terrasque petivit.
Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni;
Alitis in parvae subitam collecta figuram,
Quae quondam in bustis, aut culminibus desertis,
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras—
Hanc versa in faciem, Turni se pestis ob ora
Fertque, refertque, sonans; clipeumque everberat a-
Illi membra novus solvit formidine torpor ; [lis.
Arrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
At, procul ut Dirae stridorem agnovit et alas,
Infelix crinis scindit Juturna solutos,
Unguibus ora soror foedans, et pectora pugnis :
Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare ?
Aut quid jam durae superat mihi ? qua tibi lucem
Arte morer ? talin' possum me opponere monstro ?
Jam jam linquo acies. Ne me terrete timentem,
Obscenae volucres : alarum verbera nosco,
Letalemque sonum ; nec fallunt jussa superba
Magnanimi Jovis. Haec pro virginitate reponit !
Quo vitam dedit aeternam ? cur mortis ademta est
Conditio ? possem tantos finire dolores
Nunc certe, et misero fratri comes ire per umbras.
Immortalis ego ? aut quidquam mihi dulce meorum

Te sine, frater, erit? O quae satis alta dehiscat
Terra mihi, Manisque deam demittat ad imos!
Tantum effata, caput glauco contexit amictu,
Multa gemens, et se fluvio dea condidit alto.
  Aeneas instat contra, telumque coruscat
Ingens arboreum, et saevo sic pectore fatur:
Quae nunc deinde mora est? aut quid jam, Turne, retractas?
Non cursu, saevis certandum est comminus armis.
Verte omnis tete in facies; et contrahe, quidquid
Sive animis, sive arte, vales; opta ardua pennis
Astra sequi, clausumque cava te condere terra.
Ille, caput quassans: Non me tua fervida terrent
Dicta, ferox: dì me terrent, et Jupiter hostis.
  Nec plura effatus saxum circumspicit ingens,
Saxum antiquum, ingens; campo quod forte jacebat,
Limes agro positus, litem ut discerneret arvis:
Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus;
Ille, manu raptum trepida, torquebat in hostem,
Altior insurgens, et cursu concitus, heros.
Sed neque currentem se nec cognoscit euntem,
Tollentemve manu saxumque immane moventem:
Genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis.
Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
Nec spatium evasit totum, nec pertulit ictum.
Ac, velut in somnis, oculos ubi languida pressit
Nocte quies, nequidquam avidos extendere cursus
Velle videmur, et in mediis conatibus aegri

Succidimus ; non lingua valet, non corpore notae
Sufficiunt vires, nec vox aut verba sequuntur :
Sic Turno, quacumque viam virtute petivit,
Successum dea dira negat. Tum pectore sensus
Vertuntur varii. Rutulos adspectat, et urbem ;
Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit :
Nec, quo se eripiat, nec, qua vi tendat in hostem,
Nec currus usquam videt, aurigamve sororem.
 Cunctanti telum Aeneas fatale coruscat,
Sortitus fortunam oculis ; et corpore toto
Eminus intorquet. Murali concita numquam
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
Dissultant crepitus. Volat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens ; orasque recludit
Loricae, et clipei extremos septemplicis orbis ;
Et medium stridens transit femur. Incidit ictus
Ingens ad terram, duplicato poplite, Turnus.
Consurgunt gemitu Rutuli ; totusque remugit
Mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.
Ille, humilis supplexque, oculos dextramque precantem
Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit ;
Utere sorte tua. Miseri te si qua parentis
Tangere cura potest ; oro, fuit et tibi talis
Anchises genitor, Dauni miserere senectae ;
Et me, seu corpus spoliatum lumine mavis,
Redde meis. Vicisti, et victum tendere palmas
Ausonii videre ; tua est Lavinia conjunx :

Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Aeneas, volvens oculos, dextramque repressit :
Et jam, jamque magis, cunctantem flectere sermo
Coeperat, infelix humero cum apparuit alto
Balteus, et notis fulserunt cingula bullis,
Pallantis pueri ; victum quem volnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum insigne gerebat.
Ille, oculis postquam saevi monumenta doloris
Exuviasque hausit, furiis accensus, et ira
Terribilis : Tune hinc, spoliis indute meorum,
Eripiare mihi ? Pallas te hoc volnere, Pallas
Immolat, et poenam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum adverso sub pectore condit
Fervidus : ast illi solvuntur frigore membra,
Vitàque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

FINIS.

Typis Roberti Tullis.